

rast

21 REVIIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA
let LETNIK XXI, FEBRUAR 2010, šte. 1 (127)

UVODNIK

Rasto BOŽIČ	Tretje desetletje Rasti	3
-------------	-------------------------	---

LITERATURA**Poezija**

Tone PAVČEK	Male žalostinke	6
Vlado GARANTINI	Novembrski akril	11
	Mediacija	11
	Koledar	11
	O skrivnostih mojega mesta	12
	Zgodba o zemeljskem raju	13
	Ublast	13
Smiljan TROBIŠ	Na dnu je ljubezen	15

Proza

Barica SMOLE	Paša	17
Cecilija ŽIBERT	Kameno srce	19

Prevod

	Iz sodobne makedonske poezije	24
--	-------------------------------	----

Prevedli: Namita SUBIOTTO
Sonja CEKOVA STOJANOSKA

Kire NEDELKOVSKI	Čast	24
	Makedonski jezik	24
	Lov na leksiko	25
	Ohrid	25
	Benetke	25
	Masoni	26
Borče PANOV	Ko nedosegljivo te bom videl	26
	Potniki, kaz, ti, mesto	28
	Pismo sreče	28
Violeta TANČEVA ZLATEVA	Platonska	29
	Zaklenjena	30
	Ujetnika molka	30
	Velika odsotnost	31
Vanja IZOVA VELEVA	Škatla	32
	Bom ...	32
	Ugrizi	33
	Zašita grla	33

KULTURA

Janez WEISS	Viniška republika	35
Dejan VONČINA	Fotograf Vinko Bavec	51
Darja PEPERKO GOLOB	Posebne zbirke Boga Komelja za novo tisočletje	59

NAŠ GOST

Rasto BOŽIČ	Uspešnost je odvisna od medosebnih odnosov – Pogovor z direktorjem Dolenjskega muzeja Zdenkom Picljem	65
Andrej SMREKAR	Jože Marinč 2008 - 2010	77

ODMEVI IN ODZIVI

Goran MILOVANOVIĆ	Videti slišano	81
Barica SMOLE	Črno-bela godba	83
Rasto BOŽIČ	Odstiranje zabrisanega pomena – prof. Ivan Koštial	84
Milan MARKELJ	Stranpoti vodnik	86

RAZPRAVE IN ŠTUDIJE

Boris GOLEC	Janez Vajkard Valvasor na Dolenjskem in njegovo tamkajšnje neznano potomstvo (6)	88
-------------	--	----

KRONIKA

Lidija MARKELJ	Kronika: november - december 2009	93
----------------	-----------------------------------	----

NASLOVNICA

Jože Marinč: VRATA, 2008, akril, 70 x 50 cm.

(Fotografije Marinčevih likovnih del in postavitvev razstav: Tomaž Grdin)

TRETJE DESETLETJE RASTI

S pričujočo februarsko številko in nekoliko spremenjenim uredništvom je revija Rast stopila v tretje desetletje izhajanja. Po dveh letih na mestu odgovorne urednice jo je z novim letom zapustila Barica Smole, prav tako pa se je na lastno pobudo od urednikovanja revije poslovil urednik rubrike Družbena vprašanja dr. Marko Koščak. Oba sta v Rasti pustila opazno sled in oba ostajata njena sodelavca ter prijatelja. Čas je pač vsakemu izmed nas v minulem letu premešal karte in vse postavil pred nove izzive. Nekatere pred poklicne, druge pred osebne, vsi pa stremimo k rasti, brez katere življenje, kot ga pozna pošten in deloven človek, nima smisla.

Rast bo v njenem tretjem desetletju nadaljevala dosedanje delo in območno poslanstvo, poizkušala pa bo dejavnije ujeti kulturni trenutek in ga kritično-aktualno presoјati. Na območju širše Dolenjske in Bele krajine si želi postati osišče njegovega kulturnega in družbeno humanističnega delovanja. Koliko ji bo to uspelo, je odvisno pretežno od njenih avtorjev in seveda na drugi strani od njenega bralstva, obstoj Rasti pa je odvisen tudi od občinskega posluha za podpiranje enega redkih območnih skupnih občinskih podvigov.

Ko bo enkrat Slovenija stala pred jasno začrtanimi mejami novih pokrajin, bodo te morale pokazati karte. Ali ne bo takrat sila lepo (govorimo seveda v pogojniku, da občine in njihovi svetniki reviji Rast ne odrečejo dosedanje podpore), ko se bo župan Mestne občine Novo mesto pohvalil, kako na Dolenjskem že skoraj tri desetletja gojijo območno – oziroma regijsko, da bodo razumeli tudi uradniki – revijo za literaturo, kulturo in družbena vprašanja, novomeška občina pa pri njeni podpori vrsto let igra osrednjo vlogo. Seveda tega, da so dolenjske in belokranjske občine v vseh letih poleg komunalnih zmogle le en tak skupni podvig, takrat ne bomo razlagali, ker bodo ljudje, ki vsa leta stojijo Rasti ob strani, to sami dobro vedeli. Mogoče bodo tudi do takrat naše občine zrelo spoznale, da javkanje o minuli novomeški pomladi ter o tem, kako nas imajo v Ljubljani za kulturno zaostale in manj vredne ljubitelje kislice, ni dovolj. Da se je potrebno zase postaviti in pokazati rezultate, skupna območna revija pa se zanesenjaško zavzema ravno za to!

Naj bodo zapisane besede poziv na novo dolenjsko-belokranjsko, in če so naši sosedje Posavci za, tudi za posavsko vstajo. Tokrat za kulturno! Vstajo, naperjeno proti slovenskemu kulturnemu središčanju. Naše skupno območje ima dovolj kulturno zavednega in sposobnega zaledja, uredništvo Rasti pa ga, in z njim pisoče ter trezno razmišljajoče razumnike, vabi, naj se mu na tej poti kulture pridružijo. Tudi to je eden izmed načinov, da z rastjo in ob Rasti dosežemo večji ugled.

In kaj prinaša letošnja prva številka. Ker je Rast na prvem mestu literarna revija, najprej pesmi dolenjskega barda Toneta Pavčka

Male žalostinke in med poezijo še pesmi Vlada Garantina *Novembrski akril* ter pesnitev Smiljana Trobiša *Na dnu je ljubezen*. V proznem delu objavljamo kratko zgodbo dosedanje urednice Rasti Barice Smole *Paša* in zapis Cecilije Žibert *Kameno srce*, v rubriki prevodov pa poezijo makedonskih avtorjev, ki so se lani predstavili v Novem mestu.

Na kulturnih straneh Janez Weiss piše o tako imenovani *Viniški republiki*, Dejan Vončina predstavlja življenje in delo znamenitega dolensko-posavskega fotografa *Vinka Bavca*, lanska prejemnica Čopove diplome – najvišjega knjižničarskega priznanja – Darja Peperko Golob pa *Posebne zbirke Boga Komelja* novomeške Knjižnice Mirana Jarca.

Gost revije Rast je tokrat direktor Dolenjskega muzeja Zdenko Picelj, hkrati pa v njej Andrej Smrekar predstavlja zadnji leti delovanja kostanjeviškega akademskega slikarja Jožeta Marinča, katerega slike predstavljamo v tokratni likovni opremi.

Za Odmeve in odzive je Barica Smole prispevala pogled *Črno bela godba* na fotomonografijo *Osem taktov Pavze* novomeškega fotografa Boštjana Puclja, kustos kostanjeviške Galerije Božidarja Jakca Goran Milovanović pa je ocenil njegovo lansko razstavo v novomeški Galeriji Krka. V omenjeni rubriki objavljamo še zapis o obujanju spomina na novomeškega častnega občana in znanega slovenskega jezikoslovca Ivana Koštiala, Milan Markelj pa razmišlja o kakovosti novoizdanih turističnih vodičev.

Med razpravami in študijami Boris Golec nadaljuje svoj *Valvasorjev niz*, revijo pa zaključuje kronika kulturnih dogodkov zadnjih mesecev minulega leta.

Rasto Božič,
odgovorni urednik

Jože Marinč: GNEZDIŠČE, 2003, akril, 100 x 70 cm

Tone Pavček

MALE ŽALOSTINKE

Koda

*Zadrži, romar, svoj korak, mi pravi
ob poti bilka in obcestni kamen,
zadrži svoj korak in se ustavi,
sedi na breg in v čakanje na samem,*

*da čiste se izrišejo podobe
poti čez lepe in čez hude čase,
da se prikažejo rešilne kode
in si izbereš tisto pravo zase.*

*Ne boš izbral je. Ona ti je dana
ob rojstvu. Totem prednikov, tvoj znak.
Karkoli v njej je, trnje ali mana,*

*pospešiš ali zadržiš korak,
vseeno je. Kar gre ti po usodi,
je vse že vpisano na tvoji kodi.*

Prehitevanje

*Je čas, ki te po desni prehiteva,
je čas, ki izniči srčnost in napuh,
je čas, ko v zadnji fazi dozoreva
telo za gnitje, za pozabo duh.*

*Ta čas se z naglimi koraki bliža.
Zahteva zbranost, vdanost in pogum
za pot pod golgotsko podobo križa,
za samo videnje in obračun.*

*Poniža se do nič zanos zublja
in v smodu začrni ugasli stenj,
a ta, ki odrešuje in pogublja,
si vzame svoj nezaželeni plen*

*za potovanje s soncem na zapad,
za povečanje ali razpad.*

Golob

*Pod svetlim nebom črna ptica
s perotmi najbolj temnimi,
pod njimi nora veselica
na obli zemljini.*

*Pajdaši samopašnost groba
se z demoni prekletimi
in strah bdi kot atomska goba
nad reveži neštetimi.*

*Svet je popolnoma iz tira.
Zločin je zakon spoštovan.
Otrok že v zibelki umira.
Poti nikjer ni v Kanaan*

*in ob vsem tem strt od sramu
izbral je smrt golob miru.*

Beseda

*O grozovita blagodat besedja,
ki sili v govor, v pesem in v snovanja,
ko iz nič, iz neznanega obnebja
prihaja zvok in muziko naznanja!*

*Začenja se kot šum, prikrit in moten,
ki hoče k vrhu, do podobe svoje,
zdaj tih se giblje, zdaj besni neukroten,
da v glasbi stiša se ali izpoje.*

*Poslušam s strahom, kdaj se šum izčisti,
da ulovim ga v jambe in troheje,
da domovanje najdem mu med listi,*

*a slap besedja teče mi med prsti
in trud moj malo ali nič ne šteje.
Kot slava njih je, ki trohniijo v krsti.*

Otroštvo

Čemu vprašanja kaj, kako, zakaj?
Odgovora ni v veri ne v brezboštvu,
ne vejo zanj ne svet, pekel ne raj,
kot da zgubljen je bil nekoč v otroštvu.

Tam zelenijo srečice vseh sort,
tam se pod mahom skrivajo zakladi,
tam v teku celo polž lovi rekord
na kakšni zvezdnati olimpijadi.

Tam polno jagod, brusnic in malin
za deklico je vsako, za fantička
in ko zaspel pod rožnatih blazin,
prepeva pravljice jim zlata ptička.

Žal se zgubilo naše je otroštvo.
Ostala sta nevednost in uboštvo.

Žalostinka za poletjem

Zablatena čez polje pot,
čas listopada.
Na tujem sta: ptičja perot
in srčna nada.

Narava skržatov cvrkut
zavrgla je z zmrdo
in čez golo grud
potegnila zadrgo.

Strast in užitke spral
je dež v jesenskih dnevih,
drugačen napev zaigral
Adamu je in Evi.

Le spomin še v poletje
hodi kot duh po zavetje.

Deklice

*Hodile z menoj so deklice,
mi daljšale mladostje,
zato sem jih skrival v pesmice,
bolj sebi kot njim v preživetje.*

*Bile so mile izrednice,
ustvarjene za dvojino,
a niso hotele brezsrčnice
mene za rimo.*

*Kmalu bodo pozabljene
one in z njimi travme,
ko sem iz duše ranjene
prepeval jim psalme.*

*In ne bo več ljubezni,
a tudi ne pesmi.*

Vinogradnikova

*Vinograd ima moj ljubi,
se ona pobaha,
a on, da njene grudi
so lepa grozda dva.*

*To je v Visoki pesmi.
Pri meni ni tako:
vinograd je od ljubezni
in mene vzel slovo.*

*Rozga oči poveša,
mladice grabi krč,
ostaja suha preša
in nenatočen vrč.*

*Zavladala nad trsi
čarovnica bo zla,
že lega hlad na prsi,
na tista grozda dva.*

Poslednja vila

*Brez želje in vabila
sem znašel se pri njej
pred končnostjo rezila:
Ne moreš več naprej!*

*Saj nočem. Ne v oblake
ne v gozd ne čez polje.
Potrošil sem korake,
zastalo je srce.*

*Tu, najsi na ostrini
predgrobnih razdejanj,
pomolim se v tišini
za dolg poslednji dan,*

*ki naj kar traja, traja
kot plimovanje vod,
v minevanje prehaja
kakor človeški rod.*

*Tišina je globoka,
pomirjujoč njen lik,
in materina roka
prihaja z mojo v stik.*

Vabilo

*Pridi, deček, iz mraka,
iz nebesnih galaksij.
Tvoja mati te čaka,
tvoja pesem želi.*

*Dolgo si že med planeti,
vezju rodovnemu tuj.
Pridi, z besedo zasveti
kakor jesenski ruj.*

*Stare, premražene v zimi
nas bo tvoj plamen grel.
Pridi, deček, edini
angel, ves čist in bel*

*in nas vodi v neznano
v svoj in tudi naš dom
okušat nezemsko hrano,
poslušat večnosti zvon.*

11.9.2009

Vlado Garantini

Novembrski akril

*Slikam hribe
nad mojim mestom,
pastozno nanašam
bleščeče akrile,
osuplja me ta
bahava baročna lepota.
Čopič mi,
kot prsti
skrivnostne predice,
mehkobno boža
metuljasto lahke meglice.*

Meditacija

*Drsiš skozi čas.
Neopazno.
Skorjaste luske kopiči
starikava koža.
Odpadla krilca mladosti
nemočno drhtijo
v polsuhi travi.
Presnavljaš zgodbe
svojih prednikov
in pritrjuješ
njihovim modrostim.*

Koledar

*December.
Na koledarju
zadnji list.
Bogato leto
bo v franže šlo.*

*Na obzorju
temni oblaki,
žareče nebo –
znamenja slaba!
Koliko koledarjev
boš še
obesil na steno življenja,
koliko Silvestrom
pomahal z roko?*

O skrivnostih mojega mesta

*Zagorje, za gorami, moje mesto,
v njem poznam vsako stezico,
ulico, hišo, cesto.
Malo mesto,
z veliko malih ljudi
in s peščico večjih.
A moje mesto premore
še eno mesto,
skrito pod našimi nogami,
v njem županuje perkmandlc
z bradatimi škрати.
Kadar se jim zdolgočasi,
pridejo na plano,
v moje mesto,
nosi jih dobra volja,
prekrižarijo ga vzdolž in počez
od Britofa do Polja.
Na mitingih, iz skritih kotičkov,
ploskajo Orlekom in županu,
svoje kumarate, penzionirane knape,
cukajo za hlače.
Kadar je meni pri srcu tesno,
se vtihotapim v njihovo mesto
/kjer so rešeni vsi problemi/
in ob bencinarici pišem pesmi
o skrivnostih našega mesta.
Perkmandlc in škрати mi kukajo čez ramo.*

Zgodba o zemeljskem raju

*V mnogih kotičkih tuzemskega raja
 gnezdijo kače in večglavi zmaji.
 Dokler so gnezda gnezdeca,
 so kače kačice.
 Nadnje prihajamo z uroki,
 z magičnimi formulami,
 z vatiranimi besedami.
 Sproti izdiramo strupnike,
 da se strup ne kopiči v mešičkih.
 Na mrzlih, zapuščenih gnezdiščih
 pa se kačice levijo v kače,
 kače v večglave zmaje.
 Brez strahu lazijo iz skrivališč,
 puhajo v nas smogasti zrak,
 v srčiko zemlje izcejajo nevarne strupnine,
 se brezsravno kotijo na belih prodiščih rek,
 z zahrbtnimi opijati perejo naše možgane,
 meljejo naša srca pri živem telesu.
 Ubijalci strupenjač in zmajev dobivamo bitkice.
 Iz bitk pa se vračamo sklonjenih glav.
 Ni fronte.
 Ena sama gverila.
 V sipkem pesku presihajo neuslišane molitve.
 Bogovi pa prizanesljivo mižijo.*

Ublast

*»Juhan, puvej nam, razlož,
 bil oberštajgar si naš,
 kuku de ta ublast,
 ta male ldi tku stiska,
 za gutanc tku drži.«
 »Ublast usaka je mal ud ldi,
 mal ud hudiča,
 pa mal ud Buga.
 Mure pa taka bit,
 de ma čimveč jajc,
 pa čimmajn rit.
 Narud brz ublasti je navadna čreda,
 tava, glida, pa nč na vid.*

*Usaka ublast mure pufarbana bit,
črna, rdiča, bela,
narvečkrat pa šekasta, de lepš zglida.
Usaka prejšna ublast
je pu pravilu slaba,
nova, mlada, pa fejst, dvobra,
in udličn ulada.
Ublast pu Europ, Amerik, pu celm svet,
tud pu dolin šenflorjansk glida,
a ker je med narudam še velik megle,
na mure purajtat usega.
Ublast je kukr mugučen hrast,
k ma ugromn vej,
na ta zgurnih sedijo narbul zaslužni tiči
in se nardl vid,
uni na spudnih se med sabi
strašn rukajo, cufajo, kausajo,
uni s tamočnimi repetnicami na zgurne zbežijo,
ker tam sonce močnej sije
in vičo čast dožvijo.
A usaka ublast je kukr mast,
se rada pukvar, pustane žautuva,
dubi masu na glav,
in tadi ma ublast ub seb narud,
de jo z vej sklat in drugo pustav.«
»Arduš, Juhan, ti s res udbit,
pulitika je kurba,
dejmo rej pit.«*

Smiljan Trobiš

NA DNU JE LJUBEZEN

*Si kdaj sedel?
Mislim, res. Z vso težo,
z vsem prepričanjem.
Si se ustavil?
Mislim, res. V glavi.
Je tvoje gorenje
našlo vodo?
Ali še vedno hitiš
za korenčkom,
kot osel – na palici?
Poglej na uro.
Vzemi si tri ure časa.
Nič ti ni treba.
Vesolje vrti samo.*

*Sedi. Ustavi se.
V naslednjih treh urah
ne boš naredil
ničesar pomembnega.
Ne boš mogel bežati.
Sedel boš.
Opazoval mir ljudi in dreves.
Dovoli, da te prehitijo Bog.*

*Zato moram pasti
v sladke globine.
Na dnu je ljubezen.
Ko sem hodil po oblakih,
me je varovalo veselje,
zdaj me nosi globoka sreča.
Samo sestavim dno in nebo
in spet plavam
v zmernosti zorenja.*

*O, samo sedel bom tukaj
in opazoval,
spremenil razmišljanje
v popolno vdanost
oblačnemu popoldnevu.
Morda se bom navadil.
In čas in veselje
bosta postala moja prijatelja.*

*Z neba tolažba.
O, kakšen mir!
O, kakšna svoboda!
O, kakšna lepota!
Ko se vračam, je vse majhno
in vsi veliki hribi vprašanj
dobijo razsežnost
majhne zemljice sredi veselja.*

*Vse prihaja od zunaj
in kolikor damo, je.
In kar se pokvari, se.
Kako pestre so naše kolesnice!
In koliko svetlobe
sije v naše temne kleti.
Nihče ni višje,
čeprav vsi plezamo gor.
Vsaka stvar
ima svoje ime med nami.
Vse je mavrica neke velike molitve.*

Barica Smole

PAŠA

Po poti do avta jo je napihalo. Veter je bil dobrodošel, odgnal je poletno soparico, ki je migotala nad tlemi. Zaradi te sape je bil še nemogoči ovinek, stisnjen med dve bajti, skozi katerega bi lahko priletel naravnost v cerkev, manj predmesten. Skušala ga je zvoziti čim hitreje, ne da bi pomislila, da jo lahko odnese čez zidec na ofucano trato v senci zvonika, pa skozi vrata, dovolj mogočna in na široko odprta, da bi šel avto skozi, pa naravnost pred oltar.

Zvozila ga je. Preden je ustavila, se ji je posvetilo, kako nesmotrno, celo hecno je stisniti veter, okrušene hiše, na katere so se naslanjali skednji, predelani v garaže, in oltar v eno samo misel, prav tako, kot je bila nesmiselno speljana cesta, ovita okrog hiš, ki so s svojimi vogali štrlele v ovinek.

Skozi zadnja vrata je videla, da nihče ne sedi za mizami v točilnici, samo za šankom je viselo nekaj črnih senc.

V stranski sobi je že sedel za mizo, ves resen, z beležnico pred sabo.

Imel je globok glas, da ga je bilo slišati na dvorišče, ki tudi poleti, ko so na njem razpostavili stole in mize in tende, ni bilo nič manj zapuščeno. Tudi ob vročih, zelenih dneh so se ob steno pomožne stavbe stiskale ozke mizice, ki so dajale vtis, ko da iščejo zavetje, ki ga nikakor noče biti. Kljub temu, da so stale na prostem, so bile podobne shujšanim, bledim zapornicam, ki morajo leto in dan čemeti v temačni kamri.

Naročil si je polič rdečega. Zmeraj enako, zmeraj na stolu pri peči. Bil je eden od stebrov, ki varujejo tukajšnjo tradicijo. Podoben je bil tistim moškim z nekdanjega učiteljišča, ki so med številnimi sošolkami uživali kot paše v haremu, se vadili v ukazovanju, ker je bil potreben tudi moški pedagoški kader, po končanem šolanju pa v kratkem postali ravnatelji ali šefi kakšne kulturne skupnosti.

Sedla je, veter, ki je pometal cesto, je utihnil. Začela jo je boleti glava. Počasi so se nakapljali še drugi, vseenostno, za urico ali dve, med katerima bodo na skrivaj pogledovali na uro, in čakali, da bo konec.

V njenem razbolelem pogledu je gostilniška soba začela izginjati, prt, naguban sredi velike mize, je oživel. Zamigljal je njegov travnati vzorec, umetno cvetje v kičasti vazi sredi njega pa se je začelo premikati in grleno kokodakati. Po mizi se je sprehajal petelin, brskal je po zemlji za ličinkami in črvi, praskal je povrhnjico s kremplji in vabil kokoši: ko, ko, koko, ko se je slišalo. Svoj svetleči se vrat in zalito telo je kdaj pa kdaj zravnal in s ponosom pogledal naokoli, ali ga vidijo. Videle so ga, kokoši, zatopljene v svoja opravila in skrbi, slišale so ga na daleč in v hipu pustile svoje brskanje. Le kdo bi mislil nase, če sredi dvorišča stoji kup sijočega perja, če plapola rep, čeprav že z malo oskubljenimi peresi, če drhti nemirni greben vrh poglavarjeve glave. Njegova roža se je potresavala v ritmu korakov, ki jih je dostojanstveno delal krog razbrskane rane na zemlji. Korakci so bili podobni onim pri menuetu: popeljal je nogo v loku po zraku, kremplje prislonil na tla, da so se pahljačasto razprli, prenesel težo nanje in priključil drugo nogo. Ko, ko, koko, ko je spet vabil nizko. Težko bi rekla temu kokodakanje, čeprav se je slišalo natanko tako, a petelini vendar ne delajo tega, oni pojejo, kokodakajo samo kure. Potem je upognil svoj vrat, zlit s hrbtom, da je nastala cikloida. Težko je bilo reči, ali je bila začetna točka krivulje kljun ali pa je bil to morda navihani konček najdaljšega repnega peresa.

»Kaj boste?« se je oglasil natak za hrbtom, nad njeno glavo.

»Nič,« je rekla, ko je že odlagal po domačijsko ponarejeni polič pred pivca zraven.

»Pa začnimo,« je zaslišala z roba svoje bolečine, ki je kljuvala med očmi.

Skozi tisti ovinek je bilo še dobro, zdaj pa se je kri ponorelo tolkla v glavi. Poskusila je z akupresuro. S palcem in sredincem je stisnila kožno gubo med prvima dvema prstoma na drugi roki, da je močno zbolelo. Če bi si spustila kladivo na nogo, bi mogoče učinkovalo, to pa ni.

Žival pa je še kar brskala in vabila s kratkimi kokodiki in zraven kavsala po drobirju pred svojimi nogami, kot bi v resnici najdevala zlata zrna. Dvigovala je glavo, da je rdeča zastava na vrhu dostojansteno in lenobno omahovala zdaj na eno, zdaj na drugo stran.

Na robovih njenega vidnega polja je zagomazelo in lati na travnatem prtu so zašumele. Z vseh strani je priteklo krdelo, da bi videlo, kaj je poglavar našel. Poklicane so dolgih korakov prihitele iz tunelov med travami, skoraj do kokodajsa. Ta pa je s svojimi okroglimi očesci pod belimi vekami škilil na obe strani, mirno, čisto mirno gledal tiste na levi in one na desni, vse dokler niso pritekale bližje. Bil je glavni: kure so mirno nesle in valile, odhajale in prihajale, izginjale v lonce, takoj ko so nehale nesti, on pa stal in kokodakal sredi dvorišča.

Ko so bile za kurji kljun daleč, je silovito šavsnil po svoji zvijajoči se najdbi, jo ostro vkleščil med roževinasti polovici, dvakrat sunkovito iztegnil svoj vrat in že je ni bilo več. Putke so presenečeno obstale, tam sredi trate na prtu. Še nekaj trenutkov so strmele v požeruha, ta pa se je dvignjene glave oziral, ali so res vse prišle, radoveden, ali so videle, kako sposoben je, kako samo malo pobrska in že najde hrano. Kurji šok pa ni trajal dolgo, najbrž jim ni bilo nikoli nič podarjenega, pa so se lepo navadile in mirno odtacale stran.

»Ste naredili tisto, kar smo se dogovorili zadnjič?« je vprašala pivca, ko se je jatica odsprehajala.

»Ne,« je rekel mirno, segel po kozarcu, odsrknil požirek in se zagledal skozi okno.

Morala je na zrak. Preden je zaprla vrata za seboj, je slišala, kako omizju nekaj razlaga. Skrbno je pokljukala, kot bi se bala, da se duri niso dovolj zaprle. Šele zdaj je opazila letak na drugih vratih, tistih, ki so vodila v z dvorišča v točilnico: Prodajamo domača jajca z dostavo na dom, je pisalo na njem.

Ovinek pa je še vedno mirno, kot pentlja na darilcu, ovijal stare hiše.

Cecilija Žibert

KAMENO SRCE

OTROK

Naj spi, Dušo. Dovolj časa je še, ne bo zamudil. Skloni se, z rahlim gibom povleče odejo čez dečkove rame. Po prstih odide iz sobe, vrata pusti priprta.

Otrok počaka, da koraki potihnejo. Nasmihna se, zadovoljen z uspelo ukano. Potegne si odejo preko glave. Ne mara, da ga vidijo, kako buden sanja. Dražili bi ga in se mu posmehovali. Njemu so te zgodbe skrivane sanjarskega sveta najdražje od vsega. Tako lepe, ničesar grdega in hudega ni v njih. To je njegova velika, dragocena skrivnost. Ob jutrih so mu, napol budnemu, najljubše vožnje v kočiji z eno njegovih tet.

Sedita na zadnjih sedežih, tetka je bujna in mehka kot sveže kruh. Ziblje se v njenem naročju v ritmu teka koles. Glavo tišči med njene prsi, dišeče po malinovem pudingu. Plava v milini belega puhastega oblaka, omamljen od topline, ugodja, varnosti. Zapreden v žametno volkhost in mehko valovanje ženskega telesa tone v tetkin objem in si želi, da bi večno trajalo.

Zmoti ga proseč, nestrpen glas. Vstani, Dušo, zamudil boš vlak. Mama stoji ob postelji, v rokah nosi zlikana oblačila, nove hlače za dečka, za očetov prihod.

Otrok, še ves sanjav in zapreden v snene slike, opravi umivanje in oblačenje, v naglici poje zajtrk. Mama ga zamišljeno gleda, gladi svilo dečkovih peščenih kodrov. Pazi, da se ne boš umazal. Pojdi, pozno je že.

Otrok hiti. Preskakuje stopnice, preteče dvorišča do edine trške ulice. Trg je nedeljsko zaspan, umit in dišeč od poletne nevihte. V zvoniku bije, deček se zdrzne. Pot je še dolga, ne sme zamujati. Blatna, trda cesta mu odšteva čas. Zagleda se preko travnikov, polj, razmetanih domačij v daljavo, tam nekje je postaja. Daleč za tremi neskončnimi ovinki.

Začne teči. Vedno hitreje. Preskakuje luže, izogiba se blatnim kotanjam. Utrujen je in zaskrbljen. Za seboj sliši drdranje koles. Umika se na rob ceste. Mimo švigne vprega z dvema belcema, izpod koles brizgne blatna voda. Rjavosivi curek oplazi dečkov obraz in se oprime hlačnic.

Od groze mu otrpnejo noge. Umazan, spet je umazan! Tak pred očeta. Kaj naj stori? Ni pomoči. Pohiteti mora. Ni pomoči. Teče naprej.

Izza zadnjega ovinka se rumenkasto svetlika obličje železniške postaje. Noge se mu tresejo od napora, ko plane na peron. Nasloni se na steber, roke potisne v žepe, strmi v daljavo, proti zahodu. Od tam se v migetajoč segret zrak suklja dim lokomotive, ki piska z visokim, zateglim zvokom, drdraje proti postaji.

Pražnje oblečeni potniki se prerivajo pred tirom, sliši se smeh in glasni pogovori. Izvošček z lipancema zapelje na postajno dvorišče.

Otrok se nemirno prestopa, oči sijejo pričakovanje, naluknjano s strahom.

Vagoni cvileče zavirajo, ljudje se prerivajo. Otrokov pogled bega med množico potnikov.

Tam je. Za glavo višji od drugih, mogočen, plečat moški, z odsekanim korakom prazni prostor pred seboj.

Otrok steče, iztegne roke za njim, se oprime očetovega suknjiča.

Moški se sunkovito obrne in zapiči oči v otroka.

Pogled mu obvisi na blatnih madežih hlačnic, na umazanih licih.

Iztegne kazalec v smeri otrokovih nog, obrvi se mu zašpičijo v trikotnik.

Otrok drhti.

Moški si s trdo kretnjo popravi klobuk in se vzpne na izvošček.

Kočijaž pritegne, popusti vajeti, ošvrkne belca z dolgim bičem in ju požene v visok korak.

Otrok teče za izvoščkom.

Požene se na prag in se oklene očetovih nog.

Moški stisne ustnice in odsune dečka z voza.

Belca tečeta v drnec. Blato in kamenje sikajo izpod kopit. Deček se pobere. Moker je, umazan in strašno utrujen. Leseno stoji, topo strmi v tla. Prsti se zapirajo v trdo pest. Na cesto padajo solze. Spreminjajo se v peščena zrna.

Otrokove noge se vlečejo proti domu. Blato in solze lepita skorjo na njegov obraz.

Zmuzne se skozi vhodna vrata in se skrije v kuhinjo. Tam ni nikogar. Vstopi mama, ima rdeče oči. Roke ji drhtijo, ko ga umiva. Čist in počesan sede k opoldanskemu obedu.

Mama streže in molči. Molči tudi moški, trdo melje meso s kosti. Ko pospravi zadnji grižljaj, si pazljivo in natančno obriše usta. Na dečkovem krožniku opazi skoraj nedotaknjen obed. Vstane in pomigne otroku, naj stopi za njim.

Odpenja si pas. Mama skloni glavo, pobira pribor z mize in stopa v kuhinjo s korakom mesečnice.

Moški in otrok sta v kopalnici.

Vrata so zaprta.

Deček sleče hlače in skloni hrbet.

Očetov pas se zvija kot kobrino telo in ovija dečkov trup.

Moški enakomerno tolče.

Otrok ima zaprte oči in otrdelo telo.

Usta in zobje so trdo stisnjeni, kri miruje, srce je zamrznjen zvok.

Struga življenja se cepi. Desna se širi navzven, leva teče navznoter, skrita v črne globine.

Moški se zravna, zapne si pas, umije roke in zapre vrata kopalnice.

Leže k popoldanskemu počitku, bere časopis.

Otrok si v kopalnici moči obraz in čisti nos, poln sluzi in pogoltanih solz. Gleda v ogledalo. Vidi okrogel deški obraz, zabuhel in posinjel od nemih krikov in zatajene bolečine. Oči so oprane od vode in soli in sijejo barvo kistanjevega medu.

Nekoč bom velik. Močan. Ne občutljiv.

Vstopi mama. Ima počen, suh glas. Oče te kliče, reče.

Deček gre, postavi se pred divan, kjer moški kadi in bere. Opazi dečkovo prisotnost, vstane. Pojdi z menoj, ukaže. Stopita do enih vrat, drugih, tretjih. Moški mu s kazalcem kaže kljuke. To naj se sveti, razumeš!

Otrok odide v kuhinjo. Mama stoji ob kredenci, zloga oprano posodo. Deček jo gleda, čaka. Ona začuti njegov pogled, obrne se, pusti oči pasti v tla, na lesenih deskah so mokre kaplje. Molči. Otrok gleda, čaka.

Potem vzame krpo, loščilo in gre. Kljuk je veliko. Briše, maže, drgne, drgne. Prsti ga že bolijo. Kovina se sveti. Še enkrat obriše vse po vrsti z mehko, suho krpo.

Oče, narejeno je.

Moški stopa od vrat do vrat in si pozorno ogleduje opravljeno delo. Boš kar še enkrat, rekel sem, da se sveti!

Vrata v kuhinjo so odprta. Mama požene šivalni stroj, glas moškega zamre v ropotu vrtečega se kolesa. Otrok pogleda očeta, pogleda mamo. Nobeden se ne ozre vanj. Otrokove oči so stekleni žarki v večnem ledu.

Počasi, z drobnimi, enakomernimi koraki stopa v hodnik in nalahno zapre za seboj težka vrata. Obrne se z obrazom proti oknu na severni strani. Skozi šipo je videti mogočen kamnit zid, komaj kje načet od zob vetra in vode.

Otrok nepremično stoji in strmi v zid.

Kako je velik, močan ta kamen.

Temu nič ne morejo.

Na zid se zariše očetova senca.

Vzame čopič in čeznjo nariše velik obklesan kamen. Črni megalit.

Večji, mogočnejši, nepremagljiv. Neuničljiv. Nič ga ne more raniti in boleti.

Oba rasteta.

KLETKA

Praznično kosilo je bilo bogato in obilno.

Gospod si od težke sitosti odpenja pas in raztegne mogočno telo k počitku. Sveža sapica majskega opoldneva mu hladi od tolste hrane pordela lica. V hipu zaspi.

V tišino žaga rezko smrčanje, podobno grožnji ranjenega medveda. Zrak drhti od hripavih, hropečih zvokov, ki se dvigajo in upadajo v enakomernem ritmu.

V kotu kuhinje se igrata otroka. Zdaj eden, zdaj drugi preplašeno pogledujeta proti spečemu. Mlajši se splazi pod mizo, leže na trebuh in sesa prst. Ob mizi stoji mama, gospa tankih kosti, z očmi ujete ptice.

Razgrinja sveže poškrbljen prt, opazuje otroka. Skloni se, vzame mlajšega v naročje in mu tiho poje. Mali zapre oči. Odnese ga v otroško sobo, položi v posteljo, za seboj pusti vrata priprta. Devetletni deček, malčkov brat, sedi na tleh in opazuje sled svinčnika na belini papirja. Gospa hiti s pospravljanjem in čiščenjem po obedu.

Ko se gospod prebudi, je vse pospravljeno, umito, zloženo. Nared za praznični sprehod po trgu.

Oblačijo se pražnje, gospod, gospa in otroka.

Široka trška cesta razposajeno brenči od pozdravov in pogovorov.

Gospod v brezhibno urejeni obleki stopa naprej. Oster rob hlač, zložčeni čevlji, beli rokavi, črn klobuk. Koraka trdno in trdo, vljudno odzdravlja. Gospa hodi za njim, za roko vodi malega. Njen modri kostim se lepo prilega otožnim gospejinim očem. Ob njej starejši fant lovi kositrni korak.

Gospod jih pogosti s sladoledom in malinovcem, sebi privoščiči kozarec žlahtnega vina. Molče jedo in pijejo, obred je določen in uglašen. Vino je popito, gospod zaukaže s pogledom odhod.

Meljejo cesto, obkrožijo mesto, dan se poseda. Pot domov je krajša, čeprav je korakov mnogo več.

Gospodov čas polni časopis, okorne misli in dim cigaret.

Gospa si slači moder kostim, s počasnimi, nalomljenimi gibi ga obeša v omaro. Ob zapiranju vrat se nehote ujame v ogledalu. Gleda jo belo zmešan obraz, za katerim ugaša luč. Strmi vanj, ne vedoč, kaj je privid. Bela maska žalosti ali ona, ki vanjo strmi. S prsti drsi po obrazu v ogledalu. Z dlanmi zajema svoje telo, koža je vlažno mrzla, enaka dotiku orošenega stekla. Skoznjo se preceja vse bolj motna, bolj vodena kri. Misli tiste redke, skrite stvari, ki jo še zbuja iz otrplosti.

Vrata potihoma zaškripajo. Zdrzne se in se obrne.

Med vrati stoji njen starejši otrok, njen medenooki. Gleda jo zvedavo, z začudenjem, z meglico strahu. Nasmehne se mu. Dobro je, dušo, pridem za teboj. Otrok neodločno stoji, čaka.

Gospa si nadene vsakdanje oblačilo, zaveže predpasnik. Dečka pošlje na dvorišče, še je čas za igro. Ona bo pripravila večerjo. Poskrbela za malega. Rezala bel kruh, rdeče meso. Ribala črn pod. Likala gospodove srajce. Prala umazano perilo. Šivala deška oblačila. Čistila, drgnila, gladila, kuhala, pomivala, prala.

Gospejine roke so mehke in tanke. Skrivaj gladi dečkove kodre. Ko gospodova roka odpenja pas in medenooki stiska zobe in prste v pest, ona gleda v tla. Riše s pogledom mehke sence na trde dečkove prste. Diha plitko in sunkovito. Raste kot nalomljena breza v senci tršatega hrasta. Za prikrit drobiž kupuje knjige, barve in čopiče. Skriva se v temo, da streže svoji duši. Išče med knjigami zgubljen sanje in pušča na risbah odtise svojih hrepenenj.

V goste prihaja gospodov brat.

To so posebni dnevi.

Tedaj se njene prsi širijo kot golobičja krila čez nebesni rob. Pogledi se tajno dotikajo in trepetajo. Besede so tipalke metulja, previdno skrivajo pomen v vsakdanjih pogovorih. Ničesar se ne zgodi, vse samo obstaja. Obiskovalec je, česar v njenem življenju ni. Obet svobode, svetlobe, upanja. Tako drugačen od gospoda, njenega moža. Boleče mamljiv in boleče negotov obet. Prepovedan up. Tako si želi in tako se boji teh obiskov.

Ko skrivaj bere in slika, jo obseda enako silno in žalostno hrepenenje kot ob teh srečanjih. Duši ga s sadovi gospodove moči, skrbnosti in oblasti. Varna, nahranjena in pripadajoča mu služi za ceno petja srca.

Nocoj spet prihaja. Sliši njegove korake, spremlja jih dečkov smeh.

Vstopita skupaj.

Sedejo k večerji. Gospod je gostobeseden in bahat, naj se ve, kdo je. Neomajen je v svojih prepričanjih in nepopustljiv do zmot. Ne dopušča ugovorov. Pogovor dveh moških je beseda in odmev, trk vode in kamna. Gospa sedi ob oknu, šiva in lovi zven glasov. Obiskovalec je obziren in popustljiv. Gospod se utruji, odhaja k počitku. Pred njim je naporen dan, odgovorno delo ima.

Gospa in gost obsedita v tišini, ki gori. Oči se srečujejo in bežijo od teže neizrečenega. Prostor polni vseobjemajoča nežnost šepeta dveh samotnih duš. Dečka se dotika nekaj omamno mehkega, božajočega, milega. Sedi ob gospejinih nogah, z glavo na njenih kolenih. Miži in si želi, da nikoli ne mine ta angelski čas. Gospejine roke počivajo na njegovih ramenih. Besede med gostom in gospo plavajo čezenj kot svileni oblaki, ki se ga čisto narahlo in mehko dotikajo. Hoče, da bo njegovo življenje podobno tem sanjam. Na lase mu kaplja nekaj mokrega, slanega, vročega.

Milina se razlomi. Gost vstaja. Bežno se dotakne gospejinih rok, jo gleda z dolgim, žalostnim pogledom in naglo odide. Na gospejine trepalnice seda srebrno ivje. Stopi k oknu, da použije njegovo sled. Zunaj je prazna tema. Z belim čipkastim robčkom si briše oči.

Vrne se k dečku. Objame ga in mu šepeta zgodbo o zakletem gradu in deklici golobici. Medenooki je ne sliši več. Zaprl je oči, ni hotel, da se sanje končajo. Tke jih neslišno, skrit v snu.

Gospa ga pokrije z debelo kockasto odejo. Poljubi ga na čelo, na oči. Zaželi mu lahko noč.

Sede v svoj stol ob oknu, vzame knjigo. Strmi v rahlo rumenkast papir, črke ji uhajajo, stavki se sproti razpadajo, komaj se jih dotakne. Ne more brati. Skoznjjo veje trpka otožnost, v drob se ji zagrizje boleč nemir. Lomi prste in ihti. Kako naj umiri to prhutajočo ptico, ki hoče nebo. Ne more dihati. Zraka ni. Ne more poleteti. Davno so se ji posušila krila in odpadla. Bosa bi tekla prek rosnih travnikov ob studenem potoku, odpevala bi pticam z visokim, jasnim spevom. Odprla bi vsa vrata vseh kletk in v vseh očeh prižgala ogenj svobode. Prinese čopiče, barve, platno. Skozi prste ji teče življenje v zastrte podobe brezovega gaja v jutranjih meglicah in zlatih poljubih zarje. Slika fino in tanko, dokler je močno ne zabolijo prsti. Povesi roke ob telo, nagne glavo in s strani opazuje sliko. Zahvali se za olajšanje in vdanost, ki prihaja iz končane slike. Ko bi smela prepustiti se vonjanju barv in drsenju čopiča po platnu povsod in za vselej. Odžene to beračevo molitev in utrujeno pospravi pribor v svoje tajne kote.

Še odlaga tisto bridko uro odhoda v ledeno posteljo.

Slači in umiva se dolgo, počasi.

Da mine čas.

Da raztegne do neskončnosti trenutek leganja ob gospoda.

Stopi ob rob postelje in gleda obraz moškega, ki hrope in smrči.

Iztegne svoje telo obenj, trdo in nepremično, prekriža roke na prsih.

Strmi v strop.

Solze brazdajo v bleda lica, puščajoč tanko, slano skorjico na koži.

V prsi jo grize mraz.

Želi si, naj ne traja več dolgo.

IZ SODOBNE MAKEDONSKE POEZIJE

Prevod: Namita Subiotto in Sonja Cekova Stojanoska

Kire Nedelkovski (1954) objavlja poezijo od leta 1972; bil je literarni urednik, sedaj pa živi kot poklicni ustvarjalec. Izdal je osem pesniških zbirk in dva dvojezična izbora. Njegove pesmi so objavljene v več antologijah.

Kire Nedelkovski

ČAST

Čisto
Človeško
Čustvo
Ostalo je v meni –
Strast
Do tega,
Da nosim
Domovino
Povsod
S seboj,
Kamor želim
In kakršno želim,
Da bi bila
Danes
V mislih ljudi,
Da bi ostala
Nekaj
Svetega.

MAKEDONSKI JEZIK

Žilavo
Deblo
V
Svetovnem
Giblživem
Gozdu
Govorov.
Povsod je
Moj narod
Pustil
Globoke
Korenine
In
Mi smo
Sveža
Voda,
Ki
Pride
Vedno
Pravočasno,
Da ga
Osveži.

LOV NA LEKSIKO

*Sam
Si moraš
Ustvariti:
Gore,
Gozdove,
Divjad,
Vznemirjenje
In
Čas
Za
Lov.
Potem se
Lahko
giblješ,
Kjer hočeš
In s komer hočeš,
Ko besede
Postanejo
Zabava in hrana.*

OHRID

*Oh
Rid
Mojega
Ponosa –
Svetloba,
Ki v verze
Se spušča
In
Vstopa
V moj narod.
Me brani
In ga branim,
Ta
Samostan
Mojega miru.*

BENETKE

*Že desetletja
Gradim iz vzdihov
Kanale,
Da bi si
Pripeljal
Benetke
Domov.
Da bi večerjal
In gledal
Združeno
Lepoto
Vode
In
Vznemirjenja,
Ki se
Stikata
Na mojem
Novem
Mostu
Iz
Besed.*

ko
 v paro ovit
 še vedno nepojavljen,
 nepojavljen sem jaz
 na peronu ekspresno
 ki drvi po tirih
 z mestom, ki leti
 kot utripajoči mozaik
 v mraku, Eeej
 kako, kako naj odprem oči
 sem si rekel
 z obrazom, razvitim v hitrosti
 kaj bom videl
 ko prehitro, nedosegljivo
 te bom videl
 kaj bom videl, sem si rekel
 v izginjanju
 Črnobelohiteče Mesto
 z levo in desno epilepsijo
 na vekah
 zaljubljen
 na kolena padaš Charlie
 nahitro, nahitro
 odtrgan
 z levo in desno muho
 hitro, hitro
 /ali z malodušnostjo prehitro/
 žongliraš z
 ličnicami v črnobelohitečem mestu
 ----naenkrat
 prijeto
 odkotaljen iz veli-
 kega mehanizma /gonilni zobniki, vzmeti
 in podobno/
 salutiraš kot čistokrvni Führer
 z mini brki /identično ujemajočimi/
 z balonom, v katerem je napihnen svet
 žongliraš, salutiraš, žongliraš /zravnaj
 zadnjico! Žongliraj Charlie
 dokler gravitacija lebdi
 in nas šala napihuje
 in spet ni počil svet----kaj pa jaz / kaj jaz!/
 kje pa sem Jaz / ?/
 Ja tukaj, tukaj – med desno
 in levo muho, Charlie

POTNIKI, JAZ, TI, MESTO ...

skušam
 se spomniti tvojega obraza
 ki drvi
 kot filmski trak
 s kupeji in potniki
 čez moj obraz
 skušam
 se spomniti
 na kateri postaji
 kdaj
 in kdo od potnikov
 je izstopil
 in mi rekel
 -Ravno prav
 da zamenjava mesti ...
 skušam se spomniti
 kdo od naju
 in v katero smer
 je pospremil drugega
 in katero je to mesto
 ki se vztrajno seli v prihodnost
 z neke postaje
 iz tega trenutka
 ki naenkrat te napove
 in te spomni
 na povsem drugega človeka
 ki sploh ni podoben meni ...

PISMO SREČE

Že leta
 potrpežljivo prežim nanje
 na koncu zaprem
 sence v bele kuverte
 in kar naprej
 se sprašujem
 ali je to
 pisanje poezije
 Nekega dne
 sem dobil pismo
 ki mi je reklo
 da sem srečni izbranec

*in če ne prekinem
 kroga
 bom doživel veliko srečo
 tedaj
 sem se spet spomnil
 kako vsak dan
 odpiram pisma
 in vztrajno
 prebiram njihovo belino
 zato te prosim
 ne prekini kroga
 ko dobiš
 to pismo
 brez naslova*

Violeta Tančeva Zlateva (1968) je diplomirala na Filološki fakulteti v Skopju iz jugoslovanske književnosti. Piše poezijo (dve pesniški zbirki) in prozo (dve zbirki novel in roman). Dela kot urednica.

Violeta Tančeva Zlateva

PLATONSKA

*Postavil se je Platon med naju
 in se ne premakne.
 Namignem mu,
 mu pokažem z glavo,
 naj se umakne,
 pačim se
 in mežikam.
 Nič.
 Umakni se, Platon,
 rečem nazadnje
 njegovi neobčutljivosti,
 potrebujem dlan človeško,
 da me ogreje.
 Nič.
 Raste Platon, raste
 in mi prekriva kose neba.
 Raste tudi nemir v meni,
 začenja se burja.
 Odpihne mi
 stare navade,
 spokoj v duši
 in sen z vek.*

*Ne vidim pristanišča,
da bi jo pomirila.*

*Proti komu naj se borim?
Proti sebi
ali proti Platonu?*

ZAKLENJENA

*Le pojavi se
moja senca
in te pogleda
s kotičkom levega očesa.
Topiš se.
Čutim, kako se tvoje telo
lepi name kakor vlaga.
Zavzemaš me
kot temnica sužnja svojega.
Ne morem zbežati.*

*Ključ spi
v trebuhu
požrešnega velikana.*

UJETNIKA MOLKA

*Ne praviva, da je vse enako
in da se ni nič spremenilo.
Molčiva
in skozi molk si vse poveva.
Svet je zaposlen
s staro-novimi delitvenimi vojnami,
Makedonija pa s ponorelimi požari.
Tebi so lasje malo posiveli,
nad obrvjo se zarisala je nova guba
in kanila novo žalost v oko.
Eh, mi rečeš s pogledom,
še vedno ni nihče izdihnil
zaradi lastne nečimrnosti.*

*Molčiva.
Cinizem hraniva za pesmi.*

VELIKA ODSOTNOST

*Zblaznele
od avgustovske vročine
izparevajo trave
s težko sapo premrle duše.
Po desetminutnem sprehodu
se počutim grozno prekajena.
Toda omotičnost
povsem ugaja
mojemu poduhovljenemu stanju.
Prispem do konca,
od tam grem nazaj
in spet ...
Slepa sem za ljudi
in za pse, ki opravljajo potrebo
v otroških koticah.
V meni je
le velika odsotnost,
ki je legla med naju
kot spokojen ocean
s težko
temno vodo.*

Jože Marinč: ON IN ONA, 2009, 30 x 20 cm

Vanja Izova Veleva piše pesmi. Izdala jih je v petih pesniških zbirkah, prva (Ventil v biti) je izšla leta 1993, zadnja (Jok v škatli) pa leta 2007.

Vanja Izova Veleva

ŠKATLA

Izpustim glas,
da prepozna škatlo,
ona pa sedi nasproti mene
in žveči moj odmev.

Buljim.
V njej sem.
Odmev udarja ob stene
in se lepi
na moje uho kot uhan.

Do joka reži se moj glas
in ostaja tu
prilepljen, da bi me spomnil,
da me škatla tišči
toliko, kot jaz
rastem v njej.

BOM ...

Prišla bom, ko me boste pozabili,
da vas spomnim na včeraj.

Odšla bom, ko me boste čakali,
da vas spomnim na jutri,
toda nikoli vas ne bom zapustila,
ker vem, da sta jutri in včeraj
večja kot danes.

UGRIZI

*Učili so me, naj polomljene zobe
pogoltnem,
da ne vidijo,
da ne slišijo.
Vztrajno goltam en po en
ugriz v drobovje,
da si naredim grobnico.
Goltam in jih nameščam,
kje naj kdo počiva,
poganja.*

*Učili so me, naj pogoltnem,
niso pa povedali,
da so brez zob tudi lastni
grizljaji preveliki.*

ZAŠITA GRLA

*Izgubila sem senco ...
Ostal mi je le gumb
na grlu
in trn v očesu.
Spominka nespokojnosti
nepokornosti.*

*Niti – tkalci,
igle – nizalke
drobnih pošasti
po malih grlih.*

*Ni več zakrpanih senc,
že zdavnaj so izšibale
telo s trnjem.*

*Gumbi jih ne plašijo,
gumbi so za grla, ki so pozabila,
da so polna glasov.*

Jože Marinč: IGRA VETRA, 2008, akril, 100 x 130 cm

Janez Weiss

VINIŠKA REPUBLIKA

Zgodovina t.i. Viniške republike kot doprinos k razumevanju revolucionarnega leta 1919 na Dolenjskem in v Beli krajini

Uvod

Začetek 20. stoletja pomeni čas velikih sprememb oblička Evrope, ki jih je povzročila prva svetovna vojna in nova poveljna ureditev Evrope. Slednja ni le spremenila meje in politične ureditve, temveč je tudi odstranila več dinastij, ki so stoletja zaznamovale evropsko politiko. Na vzhodu je bilo vojne formalno konec leta 1918 z mirom v Brest Litovsku, ki je v oktobrski revoluciji leta 1917 vzpostavljeni novi boljševistični oblasti omogočil oblikovanje oblasti in obračun s pripadniki carja, ki je trajal vse do leta 1921. Revolucije so potekale tudi drugje, na Madžarskem se je oblikovala Madžarska sovjetska republika (marec - avgust 1919), v Nemčiji pa močna delavska fronta, ki je na Bavarskem dosegla v obliki Bavarske sovjetske republike (marec - april 1919) svoj vrh in hkrati krvav konec. Drugje večjih uspehov radikalno delavstvo in kmetstvo ni doseglo, tako je bila do sredine 1919 Evropa ponovno pacificirana in upor delavstva zatrt, oblast pa trdno v rokah institucij novo oblikovanih in vzpostavljenih meščanskih demokracij. V istem času so potekala tudi mirovna pogajanja, katerih rezultat je bila nova politična podoba Evrope. Na novo so določili meje in vzpostavljali nove državne enote na podlagi pravice vsakega naroda do samoodločbe. Pod burnim političnim dogajanjem pa je potekala tragedija na povsem osebni ravni, še sveže so bile povojne rane stotine tisočih družin, ki so izgubile moža, očeta ali sina.

V tem razvoju smo se ob začetku stoletja znašli tudi Slovenci. Slovenska narodna zavest, oblikovana od konca 18. stoletja naprej, v drugi polovici 19. stoletja pa tudi uspešno razširjena med ljudstvom, je počasi pričela nadomeščati starejše historične pripadnosti. Kranjce, Korošce in Štajerce je postopoma kot ključni osebni in kolektivni samoidentifikator zamenjal pojem Slovenci. Slovenska politika je poskušala v okviru avstro-ogrske ureditve realizirati svoj politični program združitve vseh Slovencev v eno kulturno-politično enoto, vendar je bila vpricho svojega nelegitimizma pri tem bolj ali manj brez večjih uspehov. Skupaj z drugimi narodi Avstro-Ogrske smo tako bili tudi Slovenci vrženi v morijo prve svetovne vojne, ki je poleg ogromnega števila mrtvih pokopala državo, ki smo ji tedaj pripadali, z njenim padcem pa se je končala skorajda 800-letna oblast rodbine Habsburg, ki jo je konec leta 1918 zamenjala pravoslavna srbska dinastija Karadorđević. Hkrati so se risale nove

slovenske meje, boji so potekali na Koroškem in v Prekmurju, kar tretjino slovenskega ozemlja pa je okupirala kraljevina Italija. Dežela je bila preplavaljena z begunci in umikajočo vojsko, oskrba je bila slaba, vladal je nered in oblast je bila še prešibka za vzpostavitev temeljne varnosti.

Bela krajina, od konca 16. stoletja trdno del dežele Kranjske, od leta 1919 naprej pa ljubljanske oblasti, ni bila izključena iz tega dogajanja. Revna dežela je v času prve svetovne vojne darovala svoj krvni davek in leta 1919 so jo pestile enake težave kot ostalo Slovenijo. Njena posebna značilnost že konec 19. stoletja je bilo množično izseljevanje v Ameriko in drugam, v veliki meri zaradi posledic uničenja vinogradov po trtni uši. Iz tujine možje niso le pošiljali denarja, temveč so se mnogi po nekaj letih dela na tujem vrnili ne le bogatejši, temveč tudi bolj izkušeni in svojih pravic zavedni. In ravno ta zavednost in ponos sta povzročila skupaj z izrednim družbenim in državnim stanjem, da je v mesecu aprilu leta 1919 v Vinici, ki je imela posebno veliko število ekonomskih izseljencev, izbruhnil upor zoper obstoječo oblast, ki se je v ljudskem spominu in poljudni literaturi označil kot *Viniška republika*.

V pričujočem prispevku se bomo tako ukvarjali s fenomenom Viniške republike in njenimi glavnimi akterji ter na podlagi arhivskih virov, časopisnih člankov in literature poskušali obnoviti dogodke v aprilu 1919.¹ Arhivske vire o viniški republiki sig. AS 1477, šk. 1, mapa Jurij Koenig, hrani Arhiv Slovenije, prevzel pa ga je leta 1992 od Arhiva Inštituta za zgodovino delavskega gibanja. Časopisni članki o dogajanju v Vinici so izhajali v obeh glasilih slovenske politike, konzervativnem Slovcu in liberalnem Slovenskem narodu v obdobju maj-junij 1919 in maj 1920. O Viniški republiki ne srečamo večjih sestavkov, nadvse pomembna omemba Viniške republike je v delu Janeza Vitkoviča *Bela krajina: skozi viharje k svobodi*, ki je izšla v Ljubljani leta 1961, prav večina mnenj o republiki izhaja iz tega dela. V raziskavi smo hoteli uporabiti tudi ustna pričevanja še živečih potomcev viniških revolucionarjev, vendar nismo uspeli pridobiti prek njihovih pričevanj skorajda nobenega novega podatka.

1 Za usmeritev raziskovanja na ta problem se bi rad iskreno zahvalil Nataši Hudelja, Jožetu Rožmanu, Anki Ružič in Ticijani Starešinič ter Območni izpostavi JSKD Črnomelj, kjer sem si lahko vzel čas za raziskovanje tega zelo zanimivega pojava.

Okoliščine

V Sloveniji se je še pred prvo svetovno vojno 60 odstotkov prebivalstva preživljalo s kmetijstvom, katerega temeljna značilnost so bile majhne kmetije, ki niso omogočale specializirane predelave. Kar 60 odstotkov vseh posesti je bilo tudi manjših od 5 hektarjev. Ekonomske danosti Bele krajine ob začetku 20. stoletja kažejo sliko dežele povsem agrarnega značaja, ki v ničemer ni odstopala od takratnega slovenskega povprečja ali je celo pod njim. Kot tipični primer nam lahko služi kmetija v Draščih, ki je obsegala štiri hektarje, od tega 2 ha njiv, 16 arov vinogradov, ostalo pa so bili travniki in gozd. Preživljala je sedem ljudi, ki so porabili dve tretjini pridelka za svoje potrebe, tretjino pa prodali, pri čemer je prodaja vina predstavljala enega izmed temeljnih virov dohodka. Pridelovali so pšenico, ječmen, proso, ajdo, krompir, fižol in vino, redili pa prašiča in nekaj kokoši, katerih reja je zahtevala dokupovanje hrane. Za svoje temeljne potrebe je tako sedemčlanska družina porabila kar tri četrtine dohodka. Vpričo teh danosti ne preseneča, da prav Bela krajina, skupaj s Prekmurjem in Posavjem predstavlja eno izmed slovenskih pokrajin, ki so v zadnjih desetletjih 19. in prvih 20. stoletja pa tudi v obeh povojnih obdobjih doživele največji val izseljevanja. Izseljenci so navadno sprejeli najtežje delo po Evropi, v največji meri pa v Združenih državah Amerike, kjer je bil sindikalni in delavski duh bistveno bolj razvit in razširjen kot v industrijsko manj razviti Avstro-Ogrski oziroma povsem nerazviti Beli krajini. Večji del mož se je iz tujine tudi vrnil domov, ne le bogatejši, temveč tudi bolj zavesten svojega položaja in seznanjen s temeljnimi družbenimi konflikti med delavstvom in lastniki kapitala oziroma posestniki. Seveda svoje revolucionarnosti in upornosti niso pustili v tujini, temveč so se z njo vrnili.

Obdobje začetka 20. stoletja je predvsem zaznamovala prva svetovna vojna, v kateri je tudi Vinica plačala svoj krvni davek pri obrambi obdonavske monarhije, ki je na ravni celotne Bele krajine seveda še dodatno prizadel že tako revno deželo. Vojne je bilo konec 3. oktobra 1918, Avstro-Ogrska je razpadla novembra 1918, njeno državnost na Slovenskem pa so zamenjali Narodni sveti oziroma Narodni svet SHS v Zagrebu, kot vrhovni organ kratkotrajne nepriznane Države Slovencev, Hrvatov in Srbov (Država SHS). Novembra 1918 so že razpravljali o združitvi slednje s Kraljevino Srbijo, ki je nato bila sklenjena 1. decembra 1918, ko se je oblikovala nova država, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevina SHS). Na čelu te nove države je stala srbska dinastija Karadorđević, ki je še nekaj mesecev poprej glede na vojno predstavljala sovražnika. Novo oblast sprva Države nato pa Kraljevine SHS je čakala vrsta izzi-
vov: neurejena je bila meja z Avstrijo in Madžarsko,

Italija je okupirala tretjino slovenskega ozemlja, čez ozemlje današnje Slovenije se je premikalo ogromno vojaštva, vladalo je vsesplošno pomanjkanje živil in drugih sredstev, urediti je bilo potrebno državne organe in v prvi vrsti rešiti vprašanje financ. Do 1. decembra 1918 je kot veljaven denar ostala avstrijska krona, nato pa so pričeli s procesom prehoda v enoten plačilni sistem. Sprva so žigosali in s tem hoteli označiti denar, ki je bil že poprej v obtoku, ter onemogočiti povečevanje količine vse manj vrednih avstrijskih kron in drugih valut v denarnem obtoku. Potekalo je v januarju 1919, ponekod, kot v Vinici, pa tudi dlje. Tako je bila veljavnost denarja postavljena pod vprašaj, žigosanje pa je močno vplivalo na tekoče trgovinsko poslovanje, oboje je seveda povzročalo veliko negotovanja med ljudmi.

Revolucionarni duh 1918 – 1919

Preden preidemo na opis aprilskih dogodkov leta 1919, moramo podati tudi kratek pregled revolucionarnih dogodkov ob koncu 1918 in v začetku 1919 na Slovenskem. Med prvimi pojavi revolucionarnega duha opazamo dogodke na Dolenjskem, kjer so prebivalci v občini Šmihel-Stopiče decembra 1918 prisilili k odstopu župana in druge uradnike, izvolili novo upravo in razglasili *Kandijsko republiko*, ki je trajala štiri dni. Do spontanih uporov je prihajalo tudi drugje, v Moravčah so januarja 1919 kmetje oplenili graščino, v Posavju zagrozili trgovcem, v Kostanjevici odpovedali poslušnost kralju in zavrnili plačevanje davkov, v Halozah zahtevali razdelitev vinogradov. Uprli pa so se tudi rudarji v Trbovljah in vojaki v Mariboru, na splošno pa so fantje pričeli zavračati pozive na orožne vaje. Tako govorimo o pogostem pojavu, zaradi katerega lahko upravičeno trdimo, da je »globoka družbeno-ekonomska kriza kot posledica razdejanja prve svetovne vojne ob hkratnih vzorih pri revolucionarnem dogajanju v Evropi radikalizirala tudi družbena gibanja med Slovenci. Le-ta so videla izhod v spremembi obstoječih družbenih odnosov, saj so menila, da je poglavitni vzrok družbenih kriz in neenakopravnosti njihova kapitalistična in fevdalna vsebina.«²

Najbolj raziskan in v slovenski kolektivni zavesti prisoten fenomen tega časa je *Murska republika*, ki je med vsemi upori na s Slovenci poseljenem ozemlju dosegla najvišjo stopnjo organizacije, saj je premogla celo svojo vojsko. Prekmurje, tedaj del Madžarske sovjetske republike, je imelo podobne gospodarske značilnosti kot Bela krajina, razlikovalo pa se je v dejstvu, da je bila skoraj vsa prekmurska zemlja v lasti nekaj madžarskih veleposestnikov, pri katerih so kot dninarji navadno delali slovenski kmetje. Ker so bile tudi v okviru Madžarske sovjetske republike zahteve po agrarni reformi zavrnjene, so 29. maja

² Slovenska novejša zgodovina 1848 – 1992, 1, Ljubljana 2005, str. 230 – 231.

1919, torej dober mesec po dogodkih v Vinici, prekmurski revolucionarji pod vodstvom Vilmoša Tkalca razglasili Mursko republiko, ki je zajela večji del Prekmurja. Slednja je imela oblikovane organe, dvanajstčlanski sovjet in celo vojsko v velikosti skorajda 1200 mož. Seveda madžarski revolucionarji niso sprejeli odločitve Prekmurcev in sledil je napad številčnejše in boljše oborožene madžarske rdeče armade, ki je med 2. in 5. junijem 1919 uničila vojsko Murske republike in okupirala njeno ozemlje. Po petih dneh je tako bilo Murske republike konec, njeni voditelji pa so se umaknili v Avstrijo.

November 1918

V začetku novembra 1918 so v duhu vznesenosti ob koncu vojne in oblikovanju nove države v pričo razpada Avstro-Ogrske in nastanka Države SHS manifestirali povsod po Sloveniji. Slovenec, sicer glasilo slovenske konzervativne politike, je zapisal: »Ko je prišel glas, da je Avstrija razpadla, so se povsod prirejale velike manifestacije za Jugoslavijo. Prav je bilo to. A nekateri »napredni« ljudje niso v svoji preveliki navdušenosti premislili, kaj delajo in kaj govorijo in da ima njihovo početje lahko usodopolne posledice.«³

Manifestirali so tudi v Vinici. Opis dogodkov 1. novembra 1918 v Vinici srečamo v izjavi obtožencev za aprilske dogodke 1919,⁴ po njihovih besedah je »po prevratu dne 1. 11. 1918 ... ukazal [op. p. Franjo Lovšin] celo prebivalstvo občine Vinica na trg pred kapelico. Za prvake zborovanja je postavil sebe, Jurija Šterka in Petra Maliča. Postavil je pred zborovalce mizo z razpelom in prižganimi svečami in začel govoriti: »Sedaj je zavladala pri nas svoboda. Sedaj ne bomo imeli ne kraljev ne cesarjev, temveč edino republiko, kot jo ima Amerika in Francija. Žandarji ne bodo več gnali naših fantov k vojakom, žandarji bodo samo občinski policaji. K vojakom pa bo šel samo tisti, kateri bo hotel iti prostovoljno. Siliti pa se ne bo smelo nikogar.« Nato je pozval najstarejšega moža v občini – bil je neki starček iz Perudine, star nad 80 let – in ga napravil za predsednika naše krajevne republike, češ to bo naš predsednik naš Wilson. Nato je pozval zbrano množico – bilo jih je nad 500 oseb – in vse pričujoče javne funkcionarje in vsi smo pred razpelom in prižganimi svečami morali priseči za njim: »Mi prisegamo na svobodo in republiko v pričo živega Boga tako resnično, kakor nam Bog pomagaj«. Vsi smo bili takrat prepričani, da dela Franjo Lovšin v sporazumu in po navodilih z višjimi oblastmi. Od tega časa naprej je ljudstvo republikan-

skega mišljenja in prepričano, da mora držati storjeno prisego, kajti prisega je sveta stvar.« Podobno srečamo tudi v izjavi z 11. maja 1919,⁵ v kateri se trdi, »... da je povod izgrediv bivša manifestacija z dne 1. XI. minulega leta, ko je g. nadučitelj Franjo Lovšin iz Vinice držal govor ter ljudstvo zaprisegel na Republiko.« Tudi Jurij Koenig je v svojem ugovoru iz 28. novembra 1919⁶ omenil, da »se je vršila dne 1. 11. 1918 na Vinici slovesna zaprisega na svobodo in republiko, o kateri priliki je pričal Franjo Lovšin, ki je vodil celo zadevo tudi govoril, kako so nas zatirali sovražniki ter dejal: »Možje in fantje! Od današnjega dne Vas nikdar več ne smejo žandarji goniti vojakom, zdaj je svoboda, zdaj bodo šli le ti k vojakom, ki bodo šli sami radi za dobro plačo. In od danes niso več žandarji ampak policaji!«. Zanimivo podrobnost dogodkov 1. novembra 1918 je podal Kobe in rekel, da jih je Lovšin prisegel na Radičev program oziroma letak, ki je krožil med ljudmi.⁷

Drugačen vidik novembrskih dogodkov pa je v svojem pričevanju opisal nadučitelj Franjo Lovšin na glavni razpravi 19. maja 1920 v Ljubljani⁸ in rekel: »1. novembra 1918 je bilo v županovi hiši zbranih 50-60 ljudi. Priča [op. p. Franc Lovšin] jim je razložil, da so sedaj v prosti državi; kaj bodo imeli, ali republiko ali monarhijo, še ni gotovo in jim rekel: »Živela jugoslovanska država in ji ostanemo zvesti.« Nato so prisegli. Župan je prinesel križ in prižgal sveče. Priča je rekel: »Najstarejši naj nas zapriseže« ter so prisegli: »Tako gotovo nam Bog pomagaj, ostanemo zvesti svobodni jugoslovanski državi.« Nato vpili: »Živio!« Tudi pričal Franc Mihelič je na glavni obravnavi pričal,⁹ da so »1. nov. 18 prišli ljudje v hišo priče [op. p. Franc Mihelič] in rekli da bodo zaprisegli na republiko. Sklical jih je Franjo Lovšin, ki jim je govoril, kako so imeli nekdaj republiko in kako mora biti sedaj. Nekega starega človeka je postavil za predsednika in smo zaprisegli na republiko. Nisem slišal, da bi Lovšin kedaj pozneje ljudi poučil, da to ni bila prava prisega.«

5 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Izjava z dne 11. maja 1919, naslovljena na SHS Okrožno sodišče v Rudolfovem (Novem mestu). Njen namen je bil razbremeniti župnika Koeniga krivde za aprilske dogodke, izjavo pa je na 16 straneh podpisalo okoli 600 farnov.

6 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Ugovor Jurija Koeniga z 28. novembra 1919 na obtožnico državnega pravdnštva v Novem mestu iz dne 12. novembra 1919.

7 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Pričevanje obtoženih Ivana Kobeta, Petra Balkovca iz Zilj, Petra Balkovca iz Vinice, Petra Žuglja in Jožefa Juršiniča z dne 7. februarja 1920, str. 13, pričevanje Ivana Kobeta.

8 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. - 20. maj 1920, str. 18.

9 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. - 20. maj 1920, str. 15.

3 Slovenec, 6. junij 1919, sledi površen in prirejen opis dogodkov 1. novembra 1918.

4 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Pričevanje obtoženih Ivana Kobeta, Petra Balkovca iz Zilj, Petra Balkovca iz Vinice, Petra Žuglja in Jožefa Juršiniča z dne 7. februarja 1920.

Obe pričevanji o novembrskih dogodkih se močno razlikujeta, vsaka stran je obtoževala drugo, tako moramo iskati skupne točke. Gotovo je, da so se 1. novembra 1918 zbrali v večjem številu na trgu, tako kot opazamo pri drugih manifestacijah za novo državo po Sloveniji. Lovšin in Mihelič sta z zmanjšanjem števila udeležencev manifestacije in drugo lokacijo hotela zmanjšati pomen manifestacije in njune krivde pri njej glede na poznejše dogodke. Gotovo je tudi, da jim je Lovšin spregovoril, saj se o tem strinjajo vse priče, in da je kot takšen bil na čelu manifestacije. V svojem govoru je gotovo omenjal državni prevrat, novo državno »republikansko« oblast (Državo SHS) in bodočo prostovoljnost vojaške službe ter prisotnost policije namesto orožnikov, saj so to očitno bila ljudem pomembna vprašanja. Postavili so mizo z razpelom in svečami, nato pa je Lovšin predlagal prisego pred najstarejšim prebivalcem fare, 87-letnim Juretom Pavlešičem iz Perudine, kar je ljudstvo potem tudi storilo.

Vprašljivo pa je, čemu so prisegali ali »svoji« republiki ali novi državi, Državi SHS. Očitno je, da je med Lovšinovimi idejami o manifestaciji in ljudskim pojmovanjem dogodkov prišlo do resne razlike, ki je v ljudskih predstavah novembrske dogodke spremenilo v manifestacijo lastni krajevni republiki z Juretom Pavlešičem kot svojim predsednikom, njihovim »Wilsonom«. Jasno je, da je bila manifestacija mišljena kot izraz podpore novi Državi SHS kot podobne istočasno po Sloveniji in oblast v tem ni videla nič nenavadnega, saj če bi manifestacija imela kakršnekoli protioblastne in inkriminatorne lastnosti, bi sledila ovadba Lovšina in drugih protagonistov. Očitno pa je, da so ljudje razumeli manifestacijo in predvsem prisego kot sila resno stvar in da je v njihovo zavest prišla republika kot pravična ureditev brez vladarjev, čeprav so nekateri hkrati smatrali Karla Habsburga za svojega kralja. Ivan Kobe je nato na glavni obravnavi tudi pričal,¹⁰ da »nadučitelj Lovšin, ki je kmete dne 1. nov. 18 pred svečami zaprisegel na republiko, ni nikdar nato povedal, da ta prisega ne velja več, ker je prišlo ujedinjenje. Za novo vlado so ljudje zvedeli šele tedaj, ko so bili fantje pozvani na orožno vajo.«

Do aprila 1919

Navkljub koncu vojne in novi državi se situacija ni stabilizirala, ljudje so živeli vpričo spremenjenih gospodarskih in denarnih okoliščin v istem pomanjkanju in negotovosti kot poprej, temu pa so se pridružili še žigosanje denarja, delovanje »avstrofilskega« župnika Jurija Koeniga in odkrita agitacija Radičeve Hrvatske pučke seljačke stranke (HSS) iz bližnje Hrvaške.

10 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 6.

Žigosanje denarja se je po Sloveniji pričelo 3. januarja 1919 in trajalo do konca istega meseca, namen pa je bil označiti denar, ki je v obtoku in preprečiti nadaljnji vnos avstro-ogrškega denarja na območje države. Odlok o žigosanju je predvideval imenovanje komisij na lokalni ravni in iz več pričevanj izhaja,¹¹ da je bil v Vinici glavni poverjenik komisije za žigosanje nadučitelj Franjo Lovšin, poleg njega pa je bil v komisiji tudi Peter Malič v čigar je žigosanje potekalo. Seveda je bilo žigosanje, dejansko uveljavljanje denarja, postopek, ki je tekkel pod budnimi očmi vselej sumničavih ljudi in kaj se je med ljudstvom govorilo v zvezi z žigosanjem, vidimo v pričevanju petih obtoženih z 7. maja 1920,¹² ki so pričali, da je »na Vinici splošno krožila govorica, da potuje občinski pečat po zasebnih hišah tamošnjih veljakov, predvsem Jurija Šterka, veletrgovca in Frana Lovšina, nadučitelja in da še naprej žigosajo denar Hrvatom, ki prihajajo iz sosednje Hrvatske in jim zato dajejo dobro odmeno; vse to, dasi je rok za žigosanje že davno potekel. Govorili so ljudje očitno, da so videli, kako je Franjo Lovšin žigosal Hrvatom denar v prodajalni veletrgovca Jurija Šterka in pripovedovali so tudi, kako je neka Hrvatica prinesla Franju Lovšinu kokoš, da ji je potem žigosal njen denar.« Rok za žigosanje je potekel 31. januarja 1919, vendar se je v Vinici očitno žigosalo dlje, kar pa ni izoliran primer, saj je deželna vlada pozneje zaradi množice nepravilnosti in kršitev predvidela dodatno kolkovanje denarja tako imenovanih »jugokron«, ki pa je steklo od 26. novembra do 28. decembra 1919. Gotovo je, da je žigosanje razburilo ljudi, ki niso zaupali komisiji, njene člane pa sumili, da imajo iz tega sicer uradnega državnega postopka osebne koristi.

Sporno je bilo tudi žigosanje živinskih izkaznic, med ljudstvom je tako krožila novica, da so bili »V Vinici in na Hrvatskem ... opetovano ukradeni voli, živinski potni listi so pa imeli pečat od občine Vinica.«¹³ Seveda je ljudstvo tudi za tem dejanjem videlo občinske velmože.

O dejanjih in besedah župnika kočevskega rodu, Jurija Koeniga, nam priča opis dogodkov v Vinici do aprila 1919, ki je bil poslan dr. Gregorju Žerjavu (1882 – 1929), sicer v dvajsetih letih vodilnemu liberalnemu slovenskemu politiku, tedaj pa podpredsedniku deželne vlade SHS.¹⁴ Župnika Koeniga so

11 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 16.

12 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Pričevanje obtoženih Ivana Kobeta, Petra Balkovca iz Zilj, Petra Balkovca iz Vinice, Petra Žuglja in Jožefa Juršiniča iz dne 7. februarja 1920, str. 4-5.

13 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 9, pričevanje Petra Žuglja.

14 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Situacijsko poročilo protidržavnega gibanja v fari Vinica, okraj Črnomelj, Slovenija,

obtoževali, da je hrumel proti novi državi in dinastiji, tako je izjavil: »*Jaz molim še vedno za Karla*«, ob deljenju podpore ženam padlih v vojni je rekel: »*Ko bi bil Karl še naš cesar bi dobivale ve še nadalje podpore, tako pa ne boste dobile nič več*«, učiteljici je ob priložnosti rekel: »*Zdaj pa imamo Petra harambašo za kralja*«, krivili so ga, da ni prebral proklamacije regenta Aleksandra ob združitvi države decembra 1918 in da je prezrl škofov poziv za svečano molitev ob srečnem združenju Jugoslavije ter da je marca 1919 ob zaprtju Stjepana Radiča izjavil »*Radiča je treba osvoboditi, pa če je treba prebiti vrata ječe*«. Zaradi teh in predvsem aprilskih dejanj je bil posledično tudi obtožen in zaprt. Seveda je sam te navedbe brez uspeha zanikal. Za viniške liberalce je tako veljal kot pristaša Šušteršiča, sicer vodilnega slovenskega politika Slovenske ljudske stranke (SLS), ki je zagovarjal brezpogojno zvestobo dinastiji in je verjel v trdnost habsburške Avstrije. V prvih mesecih po razpadu Avstro-Ogrske je bilo zagovarjanje takšnih stališč seveda silno tvegano.

Poročilo dr. Žerjavu omenja tudi prisotnost propagande Radičeve HSS in pravi, da »*Radičeva gonja na upor prihaja iz hrvatske sosedne fare Bosiljevo. Glavni vodja je Janko Hitrac, kaplan v Bosiljevu, ki prihaja večkrat na teden tudi na Vinico ... O tem kaplanu se je svoječasno sporočalo deželni vladi SHS v Ljubljani. Radičev duh na eni strani, na drugi strani nemška gonja iz župnišča je prošinila že vso viniško faro. Jasna resultanta teh smeri – boljševidem – se kaže že v polni luči. Od stare žene pa do najmanjšega otroka kriči po cesti: Mi ne maramo Srbov, rajše Italjane ali pa Nemce. Živijo Karl, živela republika. Karl je slovenski kralj, kaj nam bodo Srbi, ko še sami nimajo nič, mi ne maramo kralja, proč z regentom ...*« Omenjeni kaplan Janko Hitrac je poslal svojo izjavo dne 22. maja 1919 v Novo mesto,¹⁵ v njej pa je izjavil, da »*prečasnog gospodina župnika viničkoga Jurija Koeniga nikada nijesam vidio ni s njim govorio niti sam igda bio kraj njega ili on kod mene. Uopšte nisam bio s njim u nikajoj stvari u nikakvom – ni pismenom ni usmenom saobračaju*«. Vendar moramo vpričo bližine Bosiljeva in dejanskih stoletnih tesnih stikih prebivalstva na eni in drugi strani Kolpe močno dvomiti o njegovem zagovoru, poudariti je tudi potrebno, da je bila stalna navada, da so Hrvati hodili k maši v Vinico, ob praznikih pa redno romali v cerkev na Žežlju nad Vinico. Koenig in Hitrec sta bila gotovo v stikih, prenesti omenjeno strankarsko propagando na drugo stran Kolpe pa postranska stvar vsakodnevnih opravil. S hrvaške strani

iz dne 22. aprila 1919. Pod izjavo so podpisani Jure Šterk, Franjo Lovšin nadučitelj, Golouh Peter finančni stražar in Jože Cimerman invalid.

15 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Izjava bosiljskega kaplana Janka Hitraca z dne 22. maja 1919.

se je tako v Vinico širila propaganda Radičeve HSS in med razočaranim kmečkim prebivalstvom je vpričo razmer našla plodna tla. Med tovrstnimi pripadniki Radičeve politike srečamo viniškega gostilničarja Petra Balkovca (»Školnika«), ki je po naznanilu viniške orožniške postaje¹⁶ 23. marca 1919 vpričo več ljudi propagiral republiko, govoril zoper novačenje fantov v vojsko in »*prinesel tudi plakate Radičeve stranke iz Hrovaškega ter ponudil zgoraj omenjenim fantom, naj jih čitajo*«. Balkovec svoje politične pripadnosti ni skrival, tako je izjavil na zaslišanju: »*Jaz sem sicer prepričan republikanec, ker mislim, da bomo tedaj, če republikanski naredimo svojo državo dobili brez krvi in brez vojske nazaj ozemlje, katero so sedaj italijanske trupe zasedle. Jaz sem v tem prepričan, ker sem to slišal v Karlovcu in drugje na Hrvatskem, da oni, tj. hrvatski republikanci imajo baje garancije, da nam bodo Italijani dali nazaj zasedeno ozemlje, če proglasimo republiko po vzoru Švice*.«¹⁷ Poleg njega srečamo kot Radičevega privrženca tudi posestnika in kmeta Ivana Kobeta iz Vukovcev, sicer enega izmed glavnih protagonistov aprilskih dogodkov. Obtožnica ga je bremenila, da je že v nedeljo pred veliko nočjo leta 1919 razširjal po Vinici Radičev program, na ponedeljek 21. aprila 1919 pa je »*med govorom ... držal v roki neki letak, ki ga je prinesel iz Hrvatske*.«¹⁸

Omeniti je potrebno, da Balkovca obtožnica ni bremenila širjenja propagande, saj je na zaslišanju izjavil: »*Čeprav sem jaz za svojo osebo prepričan republikanec, nisem jaz nikdar med narodom agitiral za republiko, marveč sem narod samo poučeval o posameznih formah vladavine, tem sem pri takovi priložnosti tudi omenil, da bi za nas vseh bilo najboljši, če bi se združili vsi Jugoslovani tj. Slovenci, Hrvati, Srbi in Bolgari (sic!) v jedno državo tem si državo uredili po vzoru Švice, tj. brez vojske*.«¹⁹ Kobeta pa je obtožnica ravno obratno označila kot »*silno nevarnega agitatorja in hujskača*«, ki je izjavil v svojo obrambo: »*Moja leta mi pač ne pripustijo, da bi bil kak vročekrven agitator. Ne čitam niti listov in še ne vem, kaj pomeni Radičev program. Razven če se smatra za Radičev program neki listič papirja, ki sem ga našel neko nedeljo pred veliko nočjo, ko sem*

16 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Poročilo orožniške postaje na Vinici z dne 26. aprila 1919.

17 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Pričevanje Petra Balkovca z dne 7. maja 1919 na okrožnem sodišču v Novem mestu.

18 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Obtožnica zoper viniške upornike z dne 12. novembra 1919, str. 9, se sklicuje na pričo Iveta Mravince. Povsem isto srečamo v zapisniku glavne obravnave z 19. maja 1920 v pričevanju Matije Gašperiča.

19 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Pričevanje Petra Balkovca z dne 7. maja 1919 na okrožnem sodišču v Novem mestu.

šel zjutraj na Vinico k maši na cesti poleg mostu«,²⁰ vendar je obtožba ostala.

Sicer sta bila Stjepan Radič (1871 – 1928) in Hrvatska pučka seljačka stranka, ki jo je ustanovil leta 1904 s svojim bratom Antonom, nadvse kritična do združevanja s Kraljevino Srbijo in bodoče centralistične oblasti, v kateri je videla aparat velikosrbske politike in ekspanzije. Program Radičeve stranke je predvideval oblikovanje hrvaške kmečke republike, v tem je tako povsem nasprotoval nastanku kraljevine pod oblastjo Karadorđevićev in srbskih radikalov. Da bi predstavil svoje republikanske ideje večinoma le osnovno izobraženemu kmečkemu volilnemu telesu, je izdal letak, naslovljen »Republika ili slobodna narodna država i konstituenta ili narodni revolucionarni sabor«, v katerem je na enostaven način razlagal nekatere temeljne ideje republikanske oblasti in primerjal republiko s staro kmečko zadrugo.²¹ Prav zaradi slednjega, primerjave republiko z zadrugo, v kateri je rečeno, da so »svi zadrugari jednaki, gdje je cijela zadruga vlasnik imetka, gdje zadrugari sami biraju gospodara i gdje ga mogu skinuti ako dobro ne gospodari«, je bila njegova propaganda označena kot boljševisem. Ker je bila ta politika v popolnem nasprotju s tedanjo siceršnjo politiko združevanja s Srbijo in ker je javno izrekel zahtevo za oblikovanje nevtralne hrvaške kmečke republike je bil Stjepan Radič od marca 1919 do novembra 1920 zaprt, stranka pa leta 1919 prepovedana, nato pa preimenovana. 20. junija 1928 je črnogorski poslanec Puniša Račić, sicer dvorski agent in član srbske radikalne stranke, verjetno po ukazu dvora streljal na Stjepana Radiča in vrsto drugih poslancev HSS, od katerih so trije, med njimi Stjepan Radič, umrli. Ob razglasu kraljeve diktature 6. januarja 1929 je stranka, tako kot vse druge, morala prenehati z delovanjem.

Prav zgoraj omenjeni letak je propaganda, ki sta jo širila Balkovec in Kobe, omenjajo pa jo sodniški spisi in orožniška poročila. Aretacijo in zapor Radiča, ki sta se zgodila v marcu 1919, pa je omenjal župnik Koenig, ki naj bi govoril o njegovi rešitvi iz zapora. Tako so viniški uporniki dejansko prevzeli ideje Radiča in njegove HPSS/HSS (pozneje HRSS, Hrvatska republikanska seljačka stranka) in s tem postali »republikanci«.

V tem kontekstu je zanimivo tudi izpostaviti, da je eden izmed najvidnejših medvojnih članov HSS, dr. Juraj Šutej (1889 – 1976), izviral iz viniške družine,

20 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Pričevanje obtoženih Ivana Kobeta, Petra Balkovca iz Zilj, Petra Balkovca iz Vinice, Petra Žuglja in Jožefa Juršiniča z dne 7. februarja 1920, str. 12-13. Podobno Kobetovo izjavo srečamo v zapisniku glavne obravnave z 19. maja 1920.

21 Med drugim pravi, da »... seljačka stranka nauča da mi Hrvati hočemo republiko po američkom uzoru.« Primerjaj te elemente besedila s pričevanjem Ivana Kobeta.

ki se je naselila v Bosni v Konjicah. Med vojnoma je bil finančni minister v dveh vladah kraljevine Jugoslavije. Nesporno tako je, da so ideje HSS pod Stjepanom Radičem v letih 1918 – 1919 imele velik vpliv na politično misel v obkolpskih območjih Bele krajine.

Tako smo si ogledali nekatere temeljne elemente, ki so vodili k dogodkom 21. aprila 1919, in omenili ljudi, ki so veljali kot glavni kolovodje dogodkov. Sedaj pa si podrobno oglejmo dogajanje med 21. in 25. aprilom 1919 v Vinici.

April 1919

Ključni dogodki Viniške republike so potekali v dneh med soboto, 19., in petkom, 25. aprila 1919. Stanje v Vinici kakšen teden pred dogodki nam v svojem pričevanju omenja Peter Malič, ki je dejal: »Že en teden pred predmetnimi dogodki se je govorilo po Vinici, da bo v ponedeljek 21. občinski odbor zaprisegel na kralja Petra in so se ljudje grozili, da bodo z bajoneti to preprečili.«²² O tej prisegi drugi niso vedeli kaj dosti povedati, vendar je novica o načrtovani prisegi kralju okoli 14. aprila verjetno že krožila po Vinici.

Ob velikonočnih praznikih so v Vinici tako kot drugje po Sloveniji po stari navadi streljali iz cerkvenih možnarjev. Kot pravi priča Lovšin, se je »začelo streljanje prejšnja leta o priliki velikonočnega vstajenja še le ob treh zjutraj ter se streljalo na varnem kraju za cerkvijo.«²³ Na velikonočno soboto, 19. aprila 1919, pa niso streljali le pri cerkvi, temveč se je »jelo pokati že okrog polnoči in sicer se je streljalo na trgu vasi, zlasti pred hišami »Srbov«. Za Srbe so na Vinici ... veljali zlasti priča sama [op. p. Franjo Lovšin], Jurij Šterk, Peter Malič, Ivan Kambič, Peter Golouh in Jože Cimerman. ... Streljalo pa se ni samo iz salutnih topičev, ampak je bilo čuti tudi poka ostro nabitih pušk in revolverjev.«²⁴ O streljanju je poročal tudi orožnik na Vinici in rekel, da se je »celo noč streljalo pred hišami Srbofilov na Vinici iz cerkvenih možnarjev, ki so jih fantje basali z italijanskim smodnikom. Možnarje in 3kg smodnika je dal fantom Jurij Koenig, župnik v Vinici. Štirje možnarji so razpočili.«²⁵ Župnik je v svojem pričevanju zanikal, da bi dal fantom smodnik, streljanja pa ni

22 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Pričevanje Petra Maliča z dne 3. maja 1920 na okrajnem sodišču v Črnomlju.

23 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Obtožnica zoper viniške upornike z dne 12. novembra 1919, str. 10, pričevanje Franje Lovšina.

24 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Obtožnica zoper viniške upornike z dne 12. novembra 1919, str. 10, pričevanje Franja Lovšina.

25 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Situacijsko poročilo protidržavnega gibanja v fari Vinica, okraj Črnomelj, Slovenija, z dne 22. aprila 1919.

zanikal, rekoč, da se je »prejšnja leta o velikonočnih praznikih do prepovedi redno streljalo ... nisem imel povoda, da kaj ukrepam proti streljanju, ne glede na to, da je za zadeva spadala v delokrog orožništva in županstva. Da se je pa več streljalo kakor druga leta, si je razlagati iz tega, ker je imelo ljudstvo na Vinici kakor tudi v drugih krajih od državnega preobrata sem veliko streliva.«²⁶ Razen streljanja z možnarji se zdi, da je sobota minila mirno, očitno pa je, da so bili viniški liberalci vpricho nastopa ljudstva proti njim povsem prestrašeni.

Na velikonočno nedeljo, 20. aprila, je dan potekal okoli maše, ki jo je daroval župnik Koenig, ob tem pa naj bi na koncu pridige izrekel besede »Vstrajajmo vsi v viharju proti našim sovražnikom!«.²⁷ Župnik je te besede zanikal in rekel: »Na Velikonoč nisem imel pridige kakor sploh nobeno leto v smislu starega običaja. Nagovoril sem samo vernike in jim voščil vesele velikonočne praznike...«.²⁸ Ko je bil slednji zaprt, je ljudstvo z več kakor 600 podpisi potrdilo,²⁹ da župnik tega ni izrekel, in tudi nepristranske priče na glavni obravnavi niso potrdile te izjave.³⁰ Vendar pa tožilstvo ni verjelo Koenigu in ljudstvu, tako beremo v obtožnici: »Glede na državi sovražno politično mišljenje Jurija Koeniga in na mržnjo, ki so jo že prej netili Balkovec iz Vinice in drugi zoper Srbe, ni nobenega dvoma, da ne bi bil hotel Jurij Koenig ščuvati na borbe in pokol zoper Srbe in Srbom prijazno prebivalstvo Vinice ...«.³¹ Ostanek velikonočne nedelje, 20. aprila, je minil bolj ali manj mirno, ljudstvo tudi ni nastopilo zoper nobenega »srbofila« iz Vinice.

Glavni dogodki so tako potekali na velikonočni ponedeljek, 21. aprila 1919. Ob 6. uri zjutraj je bila darovana jutranja maša, nato pa je ob 7. uri občinski sluga Jurij Trempus javno pred cerkvijo razglasil,³² da župan, gostilničar Franc Mihelič sklicuje občinsko sejo, na katero naj pridejo vsi odborniki in drugi

posestniki, ob 8. uri.³³ To ni bil običajen sklic seje, saj je bila navada nekaj dni poprej obvestiti občinske odbornike in navadno so sklicevali seje ob delavnikih, ne na praznik. Seja naj bi tudi bila v prostorih županove gostilne, ne pa v občinski pisarni, ki pa se je mimogrede prav tako nahajala v njegovi gostilni. Nenavaden sklic seje je razburil Ivana Kobeta, sicer tedaj že 26 let občinskega odbornika, ki je pričel ljudem govoriti, da »ima vsakdo pravico prisostovati občinski seji, ker se bode med drugi razpravljalo tudi o nekem železniškem projektu, ki ne zanima samo občinskih odbornikov, ampak občane sploh«,³⁴ in sicer so ljudje razumeli, da bo pri županu prosti razgovor vseh občanov. Ne dolgo po 7. uri »... so se zbrali pri županu Francu Miheliču in sicer v njegovi gostilni odborniki in posestniki iz občine Vinica, da bi zvedeli, za kaj se gre. Prišlo je tudi mnogo gostilniških gostov in drugega radovednega občinstva iz sosednjih krajev, moškega in ženskega spola ... Zato je nastala v gostilni Franceta Miheliča gnječa ...«³⁵ Po besedah prič je prišlo na pogovor okoli 300 ljudi, več pa jih je ostalo tudi pred vrati gostilne. Nato je župan pričel s sejo in začel »govoriti pred zbrano množico, da bi se ljudje podpisovali za železnico, ki naj bi šla iz Črnomlja mimo Vinice na Ogulin. Temu so začeli ljudje ugovarjati, češ da doslej ni prišlo še ničesar od deželne vlade radi te železnice in da tudi niso železnice merili nikaki inženirji.«,³⁶ poleg tega so kričali tudi, »da za Italijane ne bodo gradili železnice.«³⁷ Glavni razlog, zakaj so se ljudje razburili, je bil predlog, da podpišejo izjavo o prodaji zemlje za železnico, česar seveda kmetje niso bili pripravljeni storiti, saj niso videli razloga za to. Ker ljudje niso podpisali izjave, se je župan razburil, glasno zaklel, nato pa rekel »ako nočete podpisati vi, bom pa podpisal sam, kaj mi vi vsi morete; jaz bom naredil to, kaj znam, jaz bom sam podpisal.«³⁸ Ob tem izbruhu županove jeze so ljudje postali še bolj razburjeni, tako so se »med občinstvom čuli glasovi, naj pove [op. p. župan], kje je občinski pečat, o katerem se je po Vinici splošno

26 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Ugovor Jurija Koeniga po njegovem zastopniku advokatu Ivu Česniku iz Novega mesta, podan dne 28. novembra 1919. Isto je ponovil tudi v naznanilu, podanem po taistem advokatu z dne 12. maja 1920.

27 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Obtožnica zoper viniške upornike z dne 12. novembra 1919, str. 3.

28 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Ugovor Jurija Koeniga po njegovem zastopniku advokatu Ivu Česniku iz Novega mesta, podan dne 28. novembra 1919. Isto je ponovil tudi v naznanilu, podanem po taistem advokatu z dne 12. maja 1920.

29 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Seznam podpisov faranov župnije Vinica, zbran dne 19. maja 1919.

30 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920.

31 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Obtožnica zoper viniške upornike z dne 12. novembra 1919, str. 11.

32 Vitkovič, Janez »Bela krajina : skozi viharje k svobodi«, Ljubljana, 1961, str. 22.

33 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 3. Isto beremo obtoženih Ivana Kobeta, Petra Balkovca iz Zilj, Petra Balkovca iz Vinice, Petra Žuglja in Jožefa Juršiniča z dne 7. februarja 1920, str. 2.

34 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Obtožnica zoper viniške upornike z dne 12. novembra 1919, str. 6.

35 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Pričevanje obtoženih Ivana Kobeta, Petra Balkovca iz Zilj, Petra Balkovca iz Vinice, Petra Žuglja in Jožefa Juršiniča z dne 7. februarja 1920, str. 3.

36 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Pričevanje obtoženih Ivana Kobeta, Petra Balkovca iz Zilj, Petra Balkovca iz Vinice, Petra Žuglja in Jožefa Juršiniča z dne 7. februarja 1920, str. 3.

37 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 3, pričevanje Ivana Kobeta.

38 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Pričevanje obtoženih Ivana Kobeta, Petra Balkovca iz Zilj, Petra Balkovca iz Vinice, Petra Žuglja in Jožefa Juršiniča z dne 7. februarja 1920, str. 3.

govorilo, da kroži okoli bogatih zasebnikov, da se z njim nepostavno žigosa denar«. Župan Mihelič je zbranim zatrdil, da je občinski pečat pri Petru Maliču, sicer članu komisije za žigovanje denarja. Tedaj se je ljudstvo odločilo, da gre k Maliču, pri tem pa s seboj popelje tudi župana Miheliča. Slednjega naj bi Peter Žugelj »prijel ... za roko, zahteval pečat in rekel: »Ajdi z nami«. Bolečin priča [op. p. Mihelič] ni čutil.«³⁹ Žugelj je sicer vztrajno trdil, da župana ni prijel za roko, in dodal, da ju je oba zgrabila »gnječa«. Župan Mihelič je tako stopil z množico, ki ga je držala v sredini, upiral se ni in z njimi je šel, »ker bi bil, če bi se branil, tepen ali ubit«.⁴⁰

Tako je množica stopila do gostilne Petra Maliča, po pričevanju slednjega so »prišli ... vsi k njemu in klical: »Daj pečat sem.« Vsi so se zgrnili okrog priče v gostilni, celo skozi okno so lezli noter. Stisnili so ga čisto k peči in vpili: »To je preveč, da boste nas prodajali Srbiji. Ponarejate spise in jih pečatite.«⁴¹ Malič je ljudem rekel, da pečata nima, »Ta ugovor je ljudi razburil, češ da je župan sam izjavil, da je občinski pečat pri Petru Maliču. Ko se je Malič le upiral, češ da nima pečata, in trdil, da se nahaja pečat pri nadučitelju Franju Lovšinu, so postali ljudje še bolj nevoljni. Da pa bi zbrano množico pomiril, sem jaz Peter Žugelj stopil na klop in prosil zbrano množico, naj Maliču verjame, da nima pečata in naj mirno gre ven iz njegove gostilne. Res se mi je posrečilo, da sem ljudstvo pomiril in da je na moje besede zapustilo Maličevo gostilno in mirno odšlo ven.«⁴² Ker Malič ni imel pečata, se je ljudstvo odpravilo k hiši nadučitelja Franja Lovšina, da bi dobilo pečat, župana Miheliča pa so izpustili in ta se je vrnil domov.

Da bi povprašal po pečatu »... sem se jaz Peter Žugelj podal še s tremi možmi v stanovanje Franja Lovšina. Ker je bil on še v postelji, prosil sem njegovo gospo, ki je bila v kuhinji, naj pride Lovšin doli med ljudstvo in naj pojasni, kje je občinski pečat, da se ljudstvo umiri. Pri tem sem izrecno omenil Lovšinovi soprogi, naj se ničesar ne boji, da bi se mu kaj zgodilo, da jaz stavim zanj svojo glavo. Nato smo šli zopet doli, da čakamo, da pride Lovšin med narod.«⁴³

39 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 14, na str. 15. »Obtoženec Peter Žugelj zanika, da bi prijel pričo za roko in zatrjuje, da je gnječa pričo in obtoženca zgrabila.«

40 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 15, pričevanje Franca Miheliča.

41 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 16, pričevanje Petra Maliča.

42 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Pričevanje obtoženih Ivana Kobeta, Petra Balkovca iz Zilj, Petra Balkovca iz Vinice, Petra Žuglja in Jožefa Juršiniča z dne 7. februarja 1920, str. 7 – 8, pričevanje Petra Žuglja. Tudi v pričevanju Petra Maliča na glavni razpravi 19. maja 1919 srečamo isti opis dogodkov.

43 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Pričevanje obtoženih

Lovšinu je žena sporočila, kaj iščejo in da hočejo, da gre z njimi, tedaj je »vzel revolver, se prekrižal in šel ven«.⁴⁴ Na trgu jim je povedal, da ima pečat trgovec Jurij Šterk. Še preden je Lovšin prispel na trg, je manjša skupina ljudi že odšla k Šterku, drugi pa so čakali pri nadučiteljevi hiši.

Pred Šterkovo hišo se je do tedaj zbralo »do 150 ljudi, ki so kričali nad trgovcem Jurijem Šterkom »dol ž njim, da ga bomo zvezali in sodili« ter »uderite v njegovo trgovino in dajte blago ven«. Jurij Šterk izpričuje, da je videl obdolženca Ivana Kobeta kako je žugal v smeri okna, kjer se je nahajal Jurij Šterk in kričal.«⁴⁵ Jurij Šterk se je oglasil skozi okno prvega nadstropja svoje hiše in je rekel ljudstvu: »Ljudje, dajte si mir, pečat sem dal na glavarstvo«,⁴⁶ kar je ljudi še dodatno razburilo. Zaradi strahu, da bo ljudstvo vdrlo k Šterku, je »prišla patrola tamkajšnjega postajnega moštva in pojasnila ljudem, da je bil pečat oddan okrajnemu glavarstvu z zapisnikom o žigosanih bankovcih.«⁴⁷ Kot pravijo obdolženci, se je »ljudem ... le čudno zdelo, kako da župan ne ve za občinski pečat in kako je to, da so se izgovarjali eden na drugega in sicer župan na Maliča, Malič na Lovšina, Šterk na glavarstvo. Da bi dobili gotovost v tej zadevi in bi mogli ljudstvo pomiriti, smo nato brzojavili na okrajno glavarstvo v Črnomlju, ali je v resnici oddan občinski pečat na okrajno glavarstvo.«⁴⁸ Ljudje so hoteli še vedeti, kdaj je poslal pečat v Črnomelj in Lovšin »je nato v tem smislu brzojavil, a ker ni bilo odgovora, je poštar falsificiral odgovor na telegram«.⁴⁹ Ponarejen odgovor je bil prebran, nakar se je množica, misleč, da je pristen, pomirila. Iz pričevanj je razvidno, da so ti dogodki potekali do 8. ure zjutraj.⁵⁰

Medtem ko so ljudstvu prebiralih ponarejeno potrdilo o pečatu, je nadučitelj Franjo Lovšin šel domov po »akte za železnico«. Ko se je vrnil na trg, je stopil

Ivana Kobeta, Petra Balkovca iz Zilj, Petra Balkovca iz Vinice, Petra Žuglja in Jožefa Juršiniča z dne 7. februarja 1920, str. 8, pričevanje Petra Žuglja.

44 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 18.

45 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Obtožnica zoper viniške upornike z dne 12. novembra 1919, str. 5-6.

46 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 27, pričevanje Franca Kučana.

47 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Poročilo orožniške postaje na Vinici z dne 21. aprila 1919 označeno kot »Boljševiško gibanje«, napisal ga je poveljnik postaje Franc Telban.

48 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Pričevanje obtoženih Ivana Kobeta, Petra Balkovca iz Zilj, Petra Balkovca iz Vinice, Petra Žuglja in Jožefa Juršiniča z dne 7. februarja 1920, str. 8.

49 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 18, pričevanje Franja Lovšina.

50 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 4.

na eno izmed stopnic viniške kapelice in spregovoril zbrani množici, da »naj podpišejo prošnjo za železnico, da bi šla iz Črnomlja čez Vinico na Hrvaško in je dostavil, da ako tega ne podpišejo, da bo šla potem železnica skozi Kočevje na Hrvaško. Ljudje pa so bili proti temu, češ da še doslej niso nobeni državni inženirji te železnice merili in da se bojo ljudje podpisovali šele takrat za železnico, ko pride tozadevni poziv od glavarstva ali od deželne vlade«,⁵¹ protestirali so tudi, ker bi se železnica gradila »v svrhu zveze s Srbijo«, pri tem so nekateri »kričali mi ne maramo Srbije, mi hočemo republiko, živijo republika«. ⁵² Beseda pa je kmalu prešla od železnice k županu in ljudje so izrazili svoje nestrinjanje z njegovim načinom vodenja občine. Tukaj pa pridemo do težavnega dela opisa, kjer obe strani krivita druga drugo za nastalo stanje, zato je najbolj verjeti nepristranske- mu orožniškem poročilu in drugim pričam z glavne razprave. Ti pravijo, da je Ivan Kobe spregovoril množici: »Najprej je treba postaviti gospodarja v državi, Srbi naj se sami postavljajo železnico ... Neka gospoda je postavila samo sebe na upravo zemlje, ne da bi kaj poprej vprašala narod, tej gospodi je bilo samo do tega, da si osigura dobro službo, za narod se pa ne briga, hoteli bi nas prodati Srbiji, mi pa hočemo samo republiko...«, ⁵³ nato pa je »kritikoval uradovanje županovo in zahteval, da se župan takoj odstavi in se mu tudi odvzamejo vsi uradni spisi in občinska blagajna.«, ⁵⁴ tedaj so »ljudje ... hoteli vzeti občinsko blagajno; najbolj nasilna sta bila Kobe in Žugelj. Pomirjeval je pa France Vlahovič. Trikrat so hoteli priti do blagajne, a jih je Vlahovič vedno zavrnil.« ⁵⁵ Kobe je med drugim tudi predlagal, naj

51 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Pričevanje obtoženih Ivana Kobeta, Petra Balkovca iz Zilj, Petra Balkovca iz Vinice, Petra Žuglja in Jožefa Juršiniča z dne 7. februarja 1920, str. 4.

52 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Poročilo orožniške postaje na Vinici z dne 21. aprila 1919, označeno kot »Boljševiško gibanje«, napisal ga je poveljnik postaje Franc Telban.

53 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 20 – 21, pričevanje Matije Gašperiča. Seveda je Kobe zanikal, da je to govoril.

54 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Poročilo orožniške postaje na Vinici z dne 21. aprila 1919, označeno kot »Boljševiško gibanje«, napisal ga je poveljnik postaje Franc Telban. Slednji je očitno bil priča dogodkom, tako da mu kot nepristranski priči lahko verjamemo bolj kot Kobetu in Žuglju, ki ju je obtožnica bremenila hujskaštva in sta ga tako mogla zanikati. Sicer sta Kobe in Žugelj v pričanju z dne 7. februarja 1920 zatrdila, da je Lovšin začel »ljudstvo nagovarjati, naj vzame županu občinsko blagajno in vse občinske stvari in jih naj izroči komu drugemu ... Tudi Peter Malič se je pridružil temu izzivanju Franja Lovšina in je začel ljudstvo nagovarjati k pobuni. Govoril je narodu izrecno, da bi morali že prej tako narediti in županu odvzeti vse občinske stvari, kot so to naredili v neki občini pri Novem mestu...«

55 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 19, pričevanje Franja Lovšina.

blagajno in spise vzame v hrambo župnik Koenig, ki je bil že 30 let tajnik občine. Vendar je Kobe govoril tudi spravno, svoj govor je zaključil: »Zdaj so slabi časi. Jaz razpolagam, da lepo živimo in se ljubimo. Ljubiti se mora tudi cigana. Vse spoštujte: državo, vlado in vse in v miru živite«. ⁵⁶ Za Kobetom je govoril »posestnik Peter Žugelj iz Podklanca ... in zahteval naj navzoča množica glasuje kedo je za njegov predlog da se župana odstavi in t.d. in da to takoj izvrši. Žugelj je bil od podpisanega [op. p. orožnika Telbana] v imenu zakona pozvan naj ne hujska množice, če ima pa razloge za nepravilno uradovanje županovo, naj se napravijo potrebni koraki zakonitim putem nakar je Žugelj govor prekinil brez obotavljanja.« ⁵⁷ Po posredovanju orožnikov so se ljudje pomirili in sprejeli idejo o oblikovanju predloga za odstavež župana, ki jo bi naslovili na okrajno glavarstvo v Črnomlju, in tako so »se dogovorili, da se snidemo dopoldne v šoli in da se potem tukaj razgovorimo o osebi gerenta in svetovalcev, katere bi predlagali glavarstvu v imenovanje, dokler se ne razpišejo prihodnje občinske volitve«. ⁵⁸

Opisano glavno dogajanje je steklo do 10. ure dopoldne, nakar se je večji del množice skupaj z glavnimi protagonisti razšel in odšel domov. Med tem pa so se dogajali tudi drugi manjši izgrede, o katerih poročajo viri. Na viniškem trgu se je tako okoli pol devete ure dopoldne zbrala skupina glasnih fantov, med katerimi so bili Peter Balkovec, Florijan Malešič, Janez Benc in Mirko Tomc, poleg njih pa tudi Ivan in Miha Stegne iz Goleka ter Karl in Jurij Flajnik iz Hrasta. Viniški liberalci so trdili, da se je zbralo »čez 40 fantov od 16 leta dalje, vsi oboroženi z vojaškimi bodali, noži in samokresi so čakali na povelja starejših voditeljev, prepevaje sramotilne pesmi na kralja ... Čuli so se klici in pozivi na pobijanje teh

56 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 5, pričevanje Ivana Kobeta.

57 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, poročilo orožniške postaje na Vinici z dne 21. aprila 1919, označeno kot »Boljševiško gibanje«, napisal ga je poveljnik postaje Franc Telban. Slednji je očitno bil priča dogodkom, tako da mu kot nepristranski priči lahko verjamemo bolj, kot Kobetu in Žuglju, ki ju je obtožnica bremenila hujskaštva in sta ga tako mogla zanikati. Sicer sta Kobe in Žugelj v pričanju z dne 7. februarja 1920 zatrdila, da je Lovšin je začel »ljudstvo nagovarjati, naj vzame županu občinsko blagajno in vse občinske stvari in jih naj izroči komu drugemu ... Tudi Peter Malič se je pridružil temu izzivanju Franja Lovšina in je začel ljudstvo nagovarjati k pobuni. Govoril je narodu izrecno, da bi morali že prej tako narediti in županu odvzeti vse občinske stvari, kot so to naredili v neki občini pri Novem mestu...« Seveda tukaj omenja t.i. »Kandijsko republiko«, ki jo pozneje omenita tako odvetnik dr. Jura Adlešič in tedanji novomeški tožilec (glej op. 99 in 100).

58 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, pričevanje obtoženih Ivana Kobeta, Petra Balkovca iz Zilj, Petra Balkovca iz Vinice, Petra Žuglja in Jožefa Juršiniča z dne 7. februarja 1920, str. 10 – 11.

prokletih Srbov.»⁵⁹ seveda so, kot drugje v poročilu pretiravali. Fantje so po besedah prič korakali po trgu in pri tem peli »*Šta se tamo žuti, kralja Petra teraju regrutika*»⁶⁰ in »*Kiša rosi Srbi hode bosu sam kralj Petar opančine nosi*»,⁶¹ pesmi hrvaške provenience, ki so žalile vladarja in Srbe. Očitno so pričeli iskati sliko regenta Aleksandra Karađorđevića. Kot pravi Peter Malič, pri katerem so najprej iskali sliko, so omenjeni »*okrog 10. Ure dopoldne prišli ... v mojo hišo ... Zahtevali so, da jim izročim sliko Aleksandra in kralja Petra. Ker teh slik nimam, so se, potem ko so preiskali vse sobe, odstranili.*»⁶² Našli naj bi sliko Valentina Vodnika in jo, meneč, da je slika Aleksandra, tudi razbili (sic!).⁶³ Od Maliča so se odpravili »*pred pošto ... iskali so Alexandrovo sliko. Malešič je kazal skozi okno na podobo Aleksandra, ki je visela na steni in zavpil: »Vidiš ga, ovdje je, dol ž njim!«, Benc pa je tiščal v vrata, da bi vdrl v sobo, vendar se jim ni posrečilo priti notri. Priča [op. p. Ivan Kambič] je potem poklical orožnike.*»⁶⁴ Peter Balkovec je pred tem tudi stopil na stopnico poštnega poslopja in pričel govoriti: »*Mi ne rabimo kralja. Mi hočemo republiko. Živela slovenska republika.*»⁶⁵

S tem izgredom tudi opazamo zaključek dopoldanskega dogajanja na viniškem trgu 21. aprila 1919. Poudariti moramo, da niso bili vsi udeleženci kravala revolucionarno razpoloženi, tako je na primer pričal Franc Kučan, da je tedaj na trgu »*kupčeval za konja, zato se pozneje ni brigal veliko, kaj se na trgu okrog njega godi ... Videl je na trgu Petra Balkovca iz Vinice, ker je pa priča »glijal« za konja, ni poslušal, kaj je Balkovec pel. Peli pa so fantje.*»⁶⁶ Očitno je tudi,

59 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Situacijsko poročilo protidržavnega gibanja v fari Vinica, okraj Črnomelj, Slovenija, z dne 22. aprila 1919.

60 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 25, pričevanje Ivana Kambiča. O pesmi so pričali tudi skorajda vsi drugi in pri tem videli omenjene posameznike.

61 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Pričevanje Petra Maliča z dne 3. maja 1920 na okrajnem sodišču v Črnomlju.

62 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Pričevanje Petra Maliča z dne 3. maja 1920 na okrajnem sodišču v Črnomlju. O pravilnem času in udeležencih iskanja priča tudi poročilo orožniške postaje na Vinici z dne 30. aprila 1919.

63 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Poročilo orožniške postaje na Vinici z dne 21. aprila 1919 označeno kot »Boljševiško gibanje«, napisal ga je poveljnik postaje Franc Telban. Podatek, da so našli Vodnikovo sliko in jo uničili, je na poročilo dopisan naknadno z drugim pisalom in po drugi roki.

64 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 25, pričevanje Ivana Kambiča.

65 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 19, pričevanje Franja Lovšina. Isto pričevanje srečamo tudi v orožniškem poročilu z 21. aprila 1919.

66 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave

da so nekateri, predvsem ženske, dojele komičnost situacije, tako je Ana Rogina pričala, da »*je Kobe govoril nekaj o ciganih in so se mu ženske smejale.*»⁶⁷ Zanimivo podrobnost pa je v pričevanju omenil Jože Juršinič, in sicer, da je »*stakoj po obedu popoldne šel k županu, da bi mu naredil potni list. Župan je na potni list pritisnil občinski pečat. Obtoženec mu je rekel: »Zakaj nisi dopoldne pokazal pečat, ko so ga vprašali za njega, pa bi bilo vse mirno.*»⁶⁸

Ljudje so se ponovno pričeli zbirati ob 13. uri, okoli 15. ure pa se je začel sestanek v stavbi viniške šole. Kobe pravi: »*Na ta sestanek je došlo okrog 300 oseb, največ moških. Izbrali so 6 mož in sedmega kot gerenta, ki naj bi šli poročat na okrajno glavarstvo o zadevi.*»⁶⁹ Med glavnimi protagonisti sestanka je bil Peter Malič, ki je »*sam pritrdil, naj se izvolijo možje in je bil pri sestanku navzoč, ker je mislil, da bo izbran za župana. Peter Malič je rekel, naj starega župana odstavijo, ker je zanič.*»⁷⁰ Tako so pričeli voliti in izbrali v nov občinski odbor posestnike Petra Balkovca iz Zilj, Petra Žuglja iz Podklanca, Jožo Juršiniča iz Perudine, Petra Balkovca iz Vinice in Ivana Kobeta iz Vukovcev. Za občinskega gerenta, kot svojevrstnega opravitelja poslov, so izbrali Franca Vlahoviča.⁷¹ Slednji je bil soglasno izvoljen, vendar sprva ni hotel prevzeti funkcije, nato pa je na prigovarjanje drugih, da bi pomiril ljudi, popustil in prevzel funkcijo.⁷² Za občinskega tajnika so predlagali Franca Ostroniča, ki pa je to odklonil, nakar je prevzel tajništvo Peter Malič.⁷³

Med volitvami novega odbora je prišlo pred viniško šolo do prve nesreče, kot pravi orožniško poročilo, je »*posestnikov sin Peter Medved iz Ogulina ... pred šolo na Vinici užgal za strel pripravljen topič v neposredni bližini ljudstva. Pri tej priliki se je topič razletel na drobne kose. En kos razletelega topiča je zadel 17-letnega Jurija Flajnika iz Hrasta ... v levo nogo, mu prebil kost in ga težko poškodoval. Drugi kosci so padli deloma med gnječo ljudstva, deloma pa drugod ... Kakor se je izvedelo je Medved v družbi poškodovanega Flajnika in še več drugih fantov imel*

19. – 20. maj 1920, str. 27, pričevanje Franca Kučana.

67 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 28, pričevanje Ane Rogina.

68 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 9, pričevanje Jože Juršiniča.

69 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 4, pričevanje Ivana Kobeta.

70 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 4 – 5, pričevanje Ivana Kobeta.

71 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, poročilo orožniške postaje na Vinici z dne 21. aprila 1919 označeno kot »Boljševiško gibanje«, napisal ga je poveljnik postaje Franc Telban.

72 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 10, pričevanje Franca Vlahoviča.

73 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 11, pričevanje Franca Ostroniča.

*namen s streljanjem orožništvo izzivati v trenutku, ko se je že itak nahujskano ljudstvo zbiralo, da bi vsled tega nastala zmešnjava, kar pa je vsled nastale nesreče izostalo ... Poškodovanega je slučajno v Vinici navzoči zdravnik dr. Malerič obvezal in ga odpremil v bolnišnico.*⁷⁴ Sprva je bil na sestanku prisoten tudi Lovšin, nato pa je odšel, pričal je: »Ko so bili možje zbrani pri volitvah, je počil spodaj možnar; priča [op. p. Lovšin] je šel gledat in videl, da se je ponesrečil nek fant Flajnik. Z zdravnikom sta ga obvezala in se priča zato ni več vrnil k zborovanju v šolo.«⁷⁵

Namen novoizvoljenega odbora je bil oditi na okrajno glavarstvo v Črnomelj, poročati o stanju v Vinici in zahtevati potrditev novega odbora, kar so nameravali v sredo, 23. aprila 1919. Z izvolitvijo novega občinskega odbora je bil sestanek zaključen, zbrana množica pa naj bi se »*uvrstila v povorko ter v silnem veselju šla na pohod tja do mosta ob Kolpi. Tam so se ji pridružili še sosednji Hrvati*«,⁷⁶ vendar ohranjeni viri o tem ne poročajo. Toliko lahko obnovimo dogajanje 21. aprila 1919 na Vinici na podlagi arhivskih virov, v Vitkovičevi knjigi srečamo drugačen redosled dogodkov, ki pa so posledica opiranja na le en vir, poročilo orožniške postaje v Vinici, ki je nastalo zvečer 21. aprila 1919. Orožnik Telban je poročilo zaključil z besedami: »*Ker so po večini vsi tukajšnji obmejni prebivalci sedaj do skrajnosti nahujskani in nemarajo od ujedinenega kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev nič slišati ter zahtevajo samostojno republiko se je bati resnih izgredov. To je naznanjeno brigadi v Ljubljani in okrajnemu glavarstvu v Črnomlju.*«⁷⁷

V torek, 22. aprila 1919, na Vinici niso poročali o kakršnihkoli nemirih, ne po izjavah priča na glavni razpravi in zaslišanjih ne po orožniških poročilih. Po besedah priče Jožeta Juršiniča je »... bil drugi dan [op. p. torek] *semenj*«,⁷⁸ tako da je zaradi pomembnejših opravil manifestiranje za republiko izostalo. Očitno pa je, da je novica o ponedeljkovih dogodkih že prišla v Črnomelj in tudi segla na Hrvaško. Orožniško poročilo 22. aprila pravi, da je Jože Perko iz Drenovca »*bil 22. IV. 1919 na sejmu v Bosiljevem na Hrvaškem in pravil, da je bilo tam okrog 100 fantov*

zbranih, ki so se o Viniškem dogodku pogovarjali. Eden iz vasi Umol ... je rekel »bomo pa mi prišli pogledat na Vinico, mi se ne bojimo ne Šterka ne Školnika ne Viniških orožnikov imamo 180 bomb pripravljenih.«⁷⁹ O odzivih po Beli krajini pa niso poročali.

V torek so viniški liberalci Lovšin, Šterk, Golouh in Cimerman sestavili dopis za dr. Žerjava, podpredsednika deželne vlade SHS, kjer so kot glavnega krivca dogodkov prikazali župnika Koeniga, ki naj bi bil hkrati Šuštaršičev pripadnik, agitator Radiča in boljševik, celotno dogajanje pa je opisano kot »*Radič-Koenigov upor*«. ⁸⁰ Sedaj vemo, da je župnik Koenig sicer bil pristaš Šuštaršiča in verjetno podpiral Radiča, vendar ni pa imel vidnejše vloge pri ponedeljkovih dogodkih. V poročilu so tudi očitno pretiravali, saj so navedli, da so uporniki »*na poštni urad, kjer je imel poštar obešeno sliko regenta Aleksandra ... s silo vdrli, ter primorali poštarja, da je sliko odstranil*«. ⁸¹ Da to ni res, vemo iz pričevanj tako poštarja kot fantov, ki so neuspešno poskušali dobiti sliko. Očitno so bili omenjeni liberalci močno prestrašeni, o čemer govori zadnji odstavek poročila: »*Prosimo, da se postavi dosti močne straže zanesljivih ljudi ali posadko vojakov, da čuvajo naše življenje in naše imetje. V nasprotnem slučaju, bi bili prisiljeni zapustiti v kraljestvu SHS svoje domove in bežati, da rešimo življenje.*«⁸²

V sredo, 23. aprila 1919, se je v skladu s ponedeljkovimi sklepi odpravil novi občinski odbor na čelu s Francem Vlahovičem na okrajno glavarstvo v Črnomelj. Kobe, ki se je tega kot član odbora udeležil, je pričal: »*V sredo je novoizvoljeni odbor šel na okrajno glavarstvo. Glavar jim je rekel: »Kaj ste naredili na Vinici?« Odborniki so mu odgovorili, da so po krivem obtoženi, ker je vsemu kriv le župan. Nato so glavarju naznanili odbor in ga prosili, naj potrdi ta odbor ali pa nastavi druge, ker so stari za nič. Nato jim je glavar odgovoril, da je že sam mislil župana odstaviti.*«⁸³ O obisku pri glavarju je pričal tudi Franc Vlahovič: »*Ko glavarstvo ni hotelo takoj potrditi novih volitev, sem se odrekel časti občinskega*

74 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Poročilo orožniške postaje na Vinici, ohranjeno v prepisu okrožnega sodišča z dne 30. aprila 1919. Poročal je stražmojster Franc Telban.

75 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 19, pričevanje Franja Lovšina.

76 Vitkovič, Janez »*Bela krajina : skozi viharje k svobodi*«, Ljubljana 1961, str. 24. O tem dogodku arhivski viri ne poročajo.

77 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Poročilo orožniške postaje na Vinici z dne 21. aprila 1919 označeno kot »Boljševiško gibanje«, napisal ga je poveljnik postaje Franc Telban.

78 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 10, pričevanje Jožeta Juršiniča.

79 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, poročilo orožniške postaje na Vinici z dne 2. maja 1919, pod naslovom »Boljševiška propaganda«, poročal je Franc Telban.

80 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Situacijsko poročilo protidržavnega gibanja v fari Vinica, okraj Črnomelj, Slovenija, z dne 22. aprila 1919.

81 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Situacijsko poročilo protidržavnega gibanja v fari Vinica, okraj Črnomelj, Slovenija, z dne 22. aprila 1919.

82 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Situacijsko poročilo protidržavnega gibanja v fari Vinica, okraj Črnomelj, Slovenija, z dne 22. aprila 1919.

83 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 5, pričevanje Ivana Kobeta.

gerenta.«⁸⁴ Tako odbor ni dosegel pričakovanega, ni bil potrjen in okrajni glavar Svetek tudi ni našel razumevanja za njihova ponedeljkova dejanja.

Vitkovič navaja v svoji knjigi, da je v sredo, 23. aprila, prišel v Vinico oddelek vojske, ki naj se bi tam nastanil in s tem naj bi bil konec »republike« oziroma neposlušnosti in nemirov. Kot vir mu služi Slovenec z 20. maja 1920 in ustno pričevanje Ivana Benca iz Podklanca, ki je tudi pozneje za Dolenjski list izjavil »Tri dni smo imeli oblast, nakar je na Vinico prišlo 70 vojakov z orožjem. Sprva so z nami pili pri Školniku, nato pa so vse popisali.«⁸⁵ Vendar moramo o resničnosti te izjave podvomiti, saj vse do petka, 25. aprila 1919, iz Vinice ni ne orožniških poročil ne omemb prisotnosti vojakov.

Prvo vojaštvo je na Vinico prispelo v petek, 25. aprila, in je bilo nastanjeno v Balkovčevi gostilni. Balkovec je namreč za dva meseca izgubil dovoljenje za opravljanje gostilniške službe⁸⁶ in po besedah orožnika Telbana: »Ko so prišli vojaki Petra Balkovca iz Vinice ni bilo doma. Priča [op. p. Telban Franc] je bil poleg. Ko je prišel Balkovec domov in videl vojake, se je protivil, zakaj dobi ravno on vse vojake na stanovanje ... Častnik je Balkovcu prigovarjal, češ, da so že vojaki prehodili dolgo pot in že služijo toliko časa. Tedaj pa je Balkovec rekel: »Naj vržejo puške proč in gredo domov.« Balkovec je to rekel nasproti častniku, vojaki pa so stali zdraven.«⁸⁷ Balkovec pa je pričal: »Ko sem tisti dan prišel domov, sem našel celo svojo hišo zasedeno po vojaki. Sem po poklicu gostilničar in se živim od dohodkov gostilne in svoje obrti. Ko sem videl da je cela moja hiša zasedena in ne bom mogel izvrševati svoje obrti, sem začel ugovarjati tej zasedbi rekoč, da trpim preveliko škodo, ako mi vzamejo vso hišo, da sem pa pripravljen odstopiti en prostor in naj vsaki drugi gostilničar na Vinici odstopi po en prostor za vojaštvo. Srbski poročnik mi je nato odgovoril, da so njegovi vojaki trudni, da so hodili 18 km. Jaz sem nato le omenil, da naj puške odložijo in počinejo. K čemu drugemu jih nisem nagovarjal, saj bi bilo to popolnoma nesmiselno, da bi jaz kot preprosti seljak hotel nagovarjati inteligentnega poročnika in celo

84 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Pričevanje Franca Vlahoviča 3. maja 1919 na okrajnem sodišču v Črnomlju.

85 Dolenjski list iz dne 20. Julija 1969, št. 29. Članek »Vrgli smo župana in prevzeli oblast«, pogovor z edinim tedaj še živečim viniškim upornikom Ivanom Bencom. Prav po njegovem pričevanju nekaj let poprej je Vitkovič pisal odlomek v knjigi »Bela krajina: skozi viharje k svobodi«. V primerjavi z zgodbo, kot jo sporočajo arhivski viri, je tukaj kar nekaj odstopov oziroma odklonov.

86 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 21, pričevanje Franca Telbana, načelnika orožniške postaje.

87 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 21 – 22, pričevanje Franca Telbana, načelnika orožniške postaje.

kopico vojakov javno h kakemu kaznivemu činu.«⁸⁸ Obtožnica ga je nato bremenila nagovarjanja vojakov k nepokorščini.

Prihod vojakov na Vinico je vznemiril upornike, ki so hoteli nastopiti proti vojaštvu in orožništvu. Tako je v soboto, 26. aprila 1919, orožništvo izvedlo aretacije več vodilnih upornikov, med njimi Petra Balkovca iz Vinice in župnika Koeniga. Poskusni orožnik Jurij Zdovc je poročal: »Ker so se brezdvomno radi njegovega [op. p. Petra Balkovca iz Vinice] pripravljala za 27. 4. 1919 velike izgrede in je bilo vojaško asistenco priskrbeti in ker je opravičena slutnja, da bi Balkovec še nadalje zoper državno upravo in proti ednotni državni zvezi šuntal, je bil isti 26. 4. 1919 ... aretovan in tamošnjemu sodišču oddan.«⁸⁹ 26. aprila je bil aretiran tudi župnik Koenig, o čemer je poročal Slovenec.⁹⁰ Poleg Koeniga in Balkovca so gotovo aretirali tudi sledeče: Petra Balkovca iz Zilj, Ivana Kobeta, Matijo Stanka, Petra Žuglja, Janeza Benca, Jožeta Juršiniča, Florijana Malešiča, Franceta Vlahoviča, Janka Cestnika in Franceta Ostroniča.⁹¹

Po aretaciji kolovodij 26. aprila se je situacija v Vinici dokončno umirila, ohranjena imamo le poročila o manjših izpadih posameznikov. Tako je 30. aprila na Vinici vzklikal France Kastelic »Živela republika!«, pri tem pa je razjezil skupino srbskih vojakov, ki so pričeli vzklikati »Živela Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev!«, Kastelic je prenehal skandirati, nato pa se je pred orožnikom izgovarjal, da je bil »nekoliko vinjen«.⁹²

Šterkova trgovina je bila zaprta vse do 29. aprila, kar osem dni po revolucionarnem ponedeljku, saj se prestrašeni Šterk ni upal normalno poslovati.⁹³ Okrajno glavarstvo pa je štirinajst dni po obisku novega občinskega odbora, 23. aprila 1919, imenovalo novega gerenta, Petra Flajnika iz Hrastja, ki je to funkcijo opravljal še leto pozneje.⁹⁴

Poročil, ki bi osvetljevala nadaljnje dogodke v Vinici, v fondu AS 1477, mapi »Jurij Koenig«, ne zasledimo.

88 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Pričevanje obtoženih Ivana Kobeta, Petra Balkovca iz Zilj, Petra Balkovca iz Vinice, Petra Žuglja in Jožefa Juršiniča z dne 7. februarja 1920, str. 17. Pričevanje Petra Balkovca.

89 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Poročilo orožniške postaje na Vinici z dne 26. aprila 1919, naslovljeno »Balkovec Peter – hujskanje«, ohranjeno v prepisu okrožnega sodišča v Novem mestu z dne 17. maja 1919.

90 Slovenec 6. junij 1919.

91 Prav ta imena srečamo tudi na obtožnici z 12. novembra 1919.

92 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, poročilo orožniške postaje na Vinici z dne 30. aprila 1919.

93 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 24, pričevanje Jurija Šterka.

94 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 5, pričevanje Ivana Kobeta.

Proces

Zgoraj naštetih aretiranci so nato vsaj do 3. maja 1919 ostali v zaporih okrajnega sodišča v Črnomlju, kjer so jih zaslišali, nato pa so bili odpeljani na okrožno sodišče v Novem mestu, kjer so jih 7. maja 1919 ponovno zaslišali. Očitno je Viničane najbolj prizadela obtožnica in aretacija njihovega župnika Koeniga, saj so na vse pretege poskušali dokazati, da je bil aretiran po krivem. Tako so pričeli takoj po aretaciji zbirati podpise in do 11. maja zbrali okoli 600 podpisov faranov, pri čemer so trdili, da je ovadba »da bi bili imenovani [op. p. Koenig] *kriv izgredev na Vinici dne 21. 4. ... denunciranje proti imenovanemu gospodu*«, v izjavi pa so za celotno dogajanje krivili nadučitelja Franja Lovšina, ki jih je 1. novembra 1918 zaprisegel na republiko.⁹⁵ Koenig je bil tako izpuščen že 29. maja, drugi pa nedolgo za tem. Balkovca so zadrževali dlje, vse do 29. junija 1919, ko je bil izpuščen na prostost ob obljubi, da se bo nahajal doma v Vinici.⁹⁶ Lovšin ni bil aretiran.

Državno pravdnštvo (tožilstvo) v Novem mestu je sestavilo obtožnico do 12. novembra 1919 zoper: Jurija Koeniga, Petra Balkovca iz Vinice, Petra Balkovca iz Zilj, Ivana Kobeta iz Vukovcev, Matijo Stanka iz Podklanca, Petra Žuglja iz Zilj, Florijana Malešiča iz Podklanca, Janeza Benca iz Podklanca, Jožeta Juršiniča iz Perudine, Franceta Vlahoviča iz Vinice, Janka Cestnika iz Vinice in Franceta Ostroniča iz Vinice.⁹⁷ Obdolženi so bili:

Ivan Kobe, Matija Stanko in Peter Žugelj hudodelstva javnega nasilstva, Kobe pa poleg tega tudi prekrška zoper zakon, oblastvo in javni red,

Peter Balkovec iz Vinice žaljenja vladajočega kralja in poskusa prekrška zavedenja vojaka Kraljestva SHS in prekrška zoper zakon, oblastvo in javni red,

Florijan Malešič prekrška žaljenja prestolonaslednika,

Jurij Koenig prekrška zoper zakon, oblastvo in javni red,

Peter Balkovec iz Zilj, Peter Žugelj, Janez Benc, Jože Juršinič, Franc Vlahovič, Janko Cestnik in Franc Ostronič prekrška zoper zakon, oblastvo in javni red.

Jurij Koenig je že 28. novembra 1919 po svojem odvetniku dr. Ivu Česniku sestavil ugovor zoper obtožnico, v kateri je zanikal celotno dogajanje in v njej predstavil svoje videnje dogodkov, ki so ga

kazensko bremenili.⁹⁸ Še v novembru 1919 so si obdolženci zagotovili zastopnike, Ivana Kobeta, Petra Balkovca iz Vinice, Petra Žuglja in Jožeta Juršiniča je zagovarjal znani Belokranjec, poznejši ljubljanski župan, odvetnik dr. Jura Adlešič. Jurija Koeniga, Franca Vlahoviča, Janka Cestnika in Franca Ostroniča pa je zagovarjal dr. Ivo Česnik, odvetnik iz Novega mesta.

Po dr. Juru Adlešiču so svoje videnje dogodkov opisali tudi Kobe, oba Balkovca, Žugelj in Juršinič in ga 7. februarja 1920 poslali na okrožno sodišče v Novem mestu, pri tem pa so navedli tudi množico prič, ki naj bi potrdile njihova izvajanja.⁹⁹

Sojenje se bi moralo zgoditi na pristojnem sodišču v Novem mestu 16. februarja 1920, vendar so 12. februarja obdolženci, ki jih je zastopal dr. Jura Adlešič, prosili »*naj se izvolijo spisi s tem predlogom predložiti višji deželni sodnji v Ljubljani, katero prosimo, da izvoli delegirati za presojo predmetne zadeve kako drugo sodnijo. V utemeljevanje tega predloga nava-jamo, da govorijo stvarni in formalni razlogi za to, da se vrši razprava v predmetni kazenski zadevi pri kaki drugi sodnji izven Dolenjske. Na Dolenjskem se je namreč zgodilo v dobi preobrata nekoliko sličnih pojavov, kjer je nastopila razburjena množica spontano in zahtevala svoje dozdevne pravice. ... Poleg tega je tudi še uvaževati, da so se slični dogodki kot na Vinici zgodili tudi v Kandiji pri Novem mestu ... Radi tega ni izključeno, da bi utegnila ta razprava in ev. obsodba kakorkoli uplivati na razburjene duhove iz bližnje soseske.*«¹⁰⁰ Na prvo stran predloga je tožilec zapisal: »*S predlogom za delegacijo se strinjam. Pri zadnjem kmetskem zborovanju v Novem mestu se je pokazalo, da se razburjenje, ki ga je povzročil kazenski postopek zavoljo izgredev v Kandiji med kmetskim ljudstvom ni še poglelo.*«¹⁰¹ da bi preprečili nadaljnje izgrede so tako razpravo preložili na deželno sodišče v Ljubljani.

Za razpravo pred deželnim sodiščem v Ljubljani sta bila določena datuma 19. in 20. maj 1920, glasila se je »*Kazenska stvar zoper Jurija Koeniga in tovariše radi hud. havnega nasilstva itd.*«¹⁰² Prisotni so bili vsi obtoženci z izjemo Jurija Koeniga in Florijana Malešiča. Koenig se je v dopisu z 15. maja 1920

98 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Ugovor Jurija Koeniga z dne 28. novembra 1919.

99 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Pričevanje obtoženih Ivana Kobeta, Petra Balkovca iz Zilj, Petra Balkovca iz Vinice, Petra Žuglja in Jožeta Juršiniča z dne 7. februarja 1920.

100 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Predlog podan po dr. Juri Adlešiču z dne 12. februarja 1920.

101 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Predlog podan po dr. Juri Adlešiču z dne 12. februarja 1920.

102 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Zapisnik glavne razprave 19. – 20. maj 1920, str. 1 – 32. Vse sledeče navedbe z izjemo Koenigovega opravičila so iz tega zapisnika.

95 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Izjava iz Vinice dne 11. maja 1919, naslovljena na SHS Okrožno sodišče v Rudolfovem, kateri sledi kar 14 strani lastnoročnih podpisov viniških faranov.

96 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Pričevanje Petra Balkovca z dne 7. maja 1919 na Okrožnem sodišču v Novem mestu.

97 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Obtožnica z dne 12. novembra 1919.

izgovarjal, da so mu »V zadnjem času ... duševne in telesne moči silno opešale. Že več časa je moj vid slabel, sedaj pa boleham na kroničnem pljučnem katarju, na vapnenju žil, na oslavljenju srca in splošnem morantičnem oslavljenju, kakor je razvidno iz priloženega zdravniškega spričevala ... Poleg tega mi otekajo noge. Vsled tega sem za vsako potovanje nesposoben in se razprave dne 19. 5. t.l. ne morem osebno udeležiti.«¹⁰³ Malešič pa opravičila ni poslal. Državni pravdnik dr. Modic je predlagal, da se jima sodi v odsotnosti, kar je po tajnem posvetovanju sodniški svet tudi sprejel. Razprava je bila javna in se je pričela ob 9. uri dopoldne.

Po prebrani obtožnici z 12. novembra 1919 so obtoženci izjavili, da so krivi, »v kolikor to priznavajo«. Prvi je pričal Ivan Kobe, sledil mu je Peter Balkovec iz Vinice, nato Peter Balkovec iz Zilj, Peter Žugelj, Janez Benc, Jože Juršinič, Franc Vlahovič, Janko Cestnik, Franc Ostronič in Matija Stanko. Nato so prebrali pričevanji odsotnih Florijana Malešiča in Jurija Koeniga. Po izvajanjih prič je nastopil v obrambo obtoženih dr. Jura Adlešič in rekel, da je okrajno glavarstvo predlagalo deželni vladi že trikrat, »da naj radi nereda pri občini odstavi viniškega župana. Zadevo je preiskal tudi komisar Ogrin, a se nobena vlada ni za to zmenila. Preiskava je dognala, da je bilo to gibanje naperjeno samo proti županu, da se napravi v občini red.« Temu izvajanju je pritrnil tudi drugi odvetnik dr. Ivo Česnik. Razprava se je nato ob 12. uri prekinila in nadaljevala ob 16. uri, ko se je pričelo z dokazovanjem. Oba odvetnika sta zahtevala, da se Franja Lovšina in Petra Maliča ne priseže, ker sta sama osumljena kaznivega dejanja, vendar je po tajnem posvetovanju sodniški svet odklonil njen predlog. Sledila so pričanja, najprej je pričal župan Franc Mihelič, nato Peter Malič in za njim nadučitelj Franjo Lovšin. Kot priče so sledili Peter Golouh, Matija Gašperič, Franc Telban, Ive Mravinc, Jože Cimerman, Jurij Šterk, Anton Šarec, Ivan Kambič in Rudolf Mikulič, nato pa so prebrali pričevanja ostalih odsotnih prič. Dr. Jura Adlešič je predlagal, da se zasliši še druge prisotne priče v prid Žuglja in Kobeta, kar je sodni svet sprejel, dr. Ivo Česnik pa je predlagal isto v prid župnika Koeniga. Ob 19.45 uri se je razprava prekinila in se nadaljevala ob 20. uri. Nato so bili zaslišani Franc Kučan, Ana Rogina, Jože Berkopec, Mara Benetič, Ivo Gorše in Mara Berkopec. Razprava je bila ob 21. uri prekinjena.

Nadaljevala se je 20. maja 1920 ob 9. uri zjutraj, ko so prebrali vrsto pričevanj in orožniških poročil. Temu so sledila izvajanja odvetnikov v prid obtoženec, ki pa jih je sodni svet po posvetovanju zavrnil. Oba odvetnika, Adlešič in Česnik, sta predlagala oprostitev vseh obtožencev na podlagi dejstva, da

103 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Naznanilo Jurija Koeniga po odvetniku dr. Ivu Česniku z dne 12. maja 1920.

srbski kazenski zakonik v času storitve kaznivega dejanja še ni veljal na ozemlju Slovenije, po njegovem predlogu naj bi uporabili avstrijski kazenski zakonik, ki pa govori izključno o cesarju in ne pozna žalitve kralja ali regenta. Nato je ob 12. uri predsednik sodišča dr. Franc Vedernjak zaključil razpravo, sodni svet pa se je umaknil v posvetovalno dvorano.

Po dvehurnem posvetu so prebrali sodbo,¹⁰⁴ ki je predvidevala za:

Ivana Kobeta 2 meseca težke ječe dopolnjene in poostrene z enim trdim ležiščem vsak mesec,

Petra Žuglja 3 tedne težke ječe dopolnjene in poostrene z ležiščem ves čas,

Petra Balkovca iz Vinice 3 leta strogega zapora, v katero kazen so mu že všteli preiskovalni pripor od 26. aprila do 29. junija 1919,

Florijana Malešiča 1 leto strogega zapora.

Vsi drugi obtoženci pa so bili oproščeni.

Dr. Jura Adlešič je pritožbe zoper obsodbe oddal že 1. junija 1920, vendar je vpričo vsesplošne amnestije ob obisku kralja Aleksandra pritožbo umaknil 26. januarja 1921, tudi dr. Ivo Česnik je oddal 1. julija 1920 pritožbo in jo 13. januarja 1921 umaknil.

Sklep

Gotovo je, da imamo v fenomenu »Viniške republike« opravka z nadvse zanimivim in pomembnim delom ne le viniške, temveč tudi belokranjske zgodovine. Vinica se je leta 1919 pridružila vrsti drugih slovenskih krajev, ki so na nekakšen spontani način in ob mnogih vzgibih izrazili svoje nestrinjanje z vladajočimi političnimi, družbenimi in ekonomskimi razmerami.

Če na kratko obnovimo dogodke, kar je vpričo narave virov sila rašomonska naloga, moramo v prvi vrsti poudariti, da pri tem dogodku nikakor ni šlo za manifestacijo zoper državo, temveč predvsem zoper novonastajajoči državni režim (kraljevino) in predvsem zoper lokalne oblastnike župana Miheliča, trgovca Šterka in nadučitelja Lovšina, ki so jih Viničani povezovali z vsem slabim, kar se je v njihovi občini dogajalo.

Prvi dogodek, prisego 1. novembra 1918 pred najstarejšim prebivalcem župnije, Juretom Pavlešičem, so ljudje razumeli kot prisego njemu, ne pa republikanski ideji, ki jo je tedaj očitno odkrito propagiral nadučitelj Lovšin. Ta ni nikoli pojasnil, da je bila prisega 1. novembra 1918 mišljena kot prisega Državi SHS in da ne velja več, ko se je oblikovala nova država, Kraljevina SHS. Tako so ljudje odkrito izražali svojo »republikansko« pripadnost in pri tem simpatizirali z idejami Radičeve Hrvatske pučke seljačke stranke, saj v tem niso videli prav nič spornega.

104 AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Sodba deželnega sodišča v Ljubljani z dne 20. maja 1919.

V istem času je opazoval negotovost tedaj že 32 let v Vinici delujoči župnik Koenig, gotovo odkriti nasprotnik združitve s Srbijo in podpornik že razpadle avstro-ogrske monarhije. V času svojega dela s farani svoje župnije je večkrat odkrito omenil nestrinjanje z novo oblastjo, kar je bilo v tem občutljivem času seveda sporno.

Z zamenjavo državnega režima in združitvijo s Kraljevino Srbijo 1. decembra 1918 se je vse temeljito spremenilo. Lovšin je postal zagovornik Kraljevine in združitve s Srbijo, zaradi tega so ga pričeli viniški ljudje, skupaj s trgovcem Šterkom, Petrom Maličem in drugimi označevati kot »Srba«, večji del politično aktivnega prebivalstva Vinice pa je ostal pri svojem republikanskem prepričanju in pri podpori idej Stjepana Radiča.

Ko se je januarja 1919 pričelo z žigosanjem denarja, je postal načelnik komisije za žigosanje nadučitelj Lovšin. Tako so ljudje ta občutljivi postopek, ki se je dotikal njihovega premoženja, povezovali predvsem z njim in trgovcem Šterkom in več kot očitno je, da je pri žigosanju, tako kot drugje po Sloveniji in novi državi, prišlo do nepravilnosti in zlorab. Žigosalo se je tujcem in še po predvidenem koncu 31. januarja 1919. Ljudje so te zlorabe videli in seveda je to še povečalo njihovo jezo. Ker so se že dlje časa pojavljale nepravilnosti na viniški občini, je tudi okrajno glavarstvo v Črnomlju predvidevalo zamenjavo župana Miheliča, vendar se deželna vlada vpričo množice drugih dolžnosti na dopise črnomaljskega glavarstva ni ozirala. Ker tako ni prišlo do zamenjave župana, so se ljudje očitno odločili, da bodo župana odstranili sami. Vsemu temu se je pridružila novica, da je bil Radič marca 1919 aretiran in zaprt, dogodek, ki je močno vplival na pristaše republikanske ideje. Po Vinici je tudi pričela krožiti novica, da bodo na velikonočni ponedeljek prisegli novi državi, Kraljevini SHS in kralju Petru. Tako so na velikonočno soboto in nedeljo ob vsakoletnem pokanju pričeli streljati tudi z orožjem, predvsem pred hišami viniških »Srbov«, to je Lovšina, Šterka, Maliča, Cimermana in Golouha, ki jih je imelo ljudstvo za odgovorne.

Glavni dogodki pa so potekali na velikonočni ponedeljek, ko je po rani maši občinski sluga Jurij Trempus razglasil, da bo ob 8. uri sestanek zaradi izgradnje železnice. Ker sestanek ni bil najavljen po navadni metodi, je to vznemirilo odbornika Kobeta, ki je ljudem razložil, da lahko prisostvujejo sestanku vsi. Ko se je sestanek pričel, še pred 8. uro, so se ljudje uprli predlogu župana Miheliča, v kratkem pozabili na železnico in pričeli zahtevati občinski pečat, s katerim se je žigosal denar, s tem pa so hoteli preprečiti nadaljnje zlorabe pečata. Župan je zatrdil, da je pečat pri Petru Maliču, nakar so ljudje odvedli župana s seboj do Maliča, ki je rekel, da ima pečat nadučitelj Lovšin, sicer načelnik komisije za žigosanje.

Ko so prišli do Lovšina, so zahtevali pečat, ta pa jim je zatrdil, da ga ima trgovec Šterk. Ljudje so se zbrali pred Šterkovo trgovino in zahtevali pečat, ta pa jim je zatrdil, da so pečat poslali že pred dnevi na okrajno glavarstvo v Črnomelj. Ker so nastopili agresivno, je prvič posredovalo tudi lokalno orožništvo. Nato so brzojavili v Črnomelj, vendar ker ni bilo hitrega odgovora, je poštar po Lovšinovih navodilih ponaredil odgovor, rekoč, da je pečat v Črnomlju. Dejansko je bil ves čas v Vinici. Med tem je skupina fantov, ki je bila oborožena z bajoneti, iskala sliko regenta Aleksandra najprej pri Maliču, nato pa na pošti in prepevala sramotilne pesmi o kralju Petru.

Ko je bila prigoda o pečatu zaključena, se je pred kapelico pričel drugi del dopoldanske manifestacije, ki je trajal do 10. ure dopoldne. Najprej je nadučitelj Lovšin bral akte v zvezi z železnico, kar pa je ponovno razburilo ljudi, saj se niso strinjali z izgradnjo, ki naj bi bila v korist »Srbov«. Nato sta kot govornika nastopila Kobe in Žugelj, izrekla nekaj spornih besed čez kraljevino in v prid republike, na koncu pa predlagala, da se župan Mihelič odstavi in da se oblikuje nov občinski odbor ter izvoli nov župan. Da bi to izvršili, so se dogovorili za zbor ob 13. uri. Nato so se razšli.

Ob 13. uri se je viniško ljudstvo ponovno zbralo in ob 15. uri pričelo zasedati v zgradbi šole, kjer so povsem mirno izvolili nov občinski odbor. Med tem je prišlo do poka možnarja pred cerkvijo, pri katerem je prišlo tudi do poškodb. Po izvolitvi novega odbora so se ljudje razšli, Vitkovič pa je po neznanem viru poročal, da so imeli pohod po Vinici in nato do hrvaške meje.

Ker je bil v torek živinski sejem, se ni dogajalo nič »revolucionarnega«. V sredo pa je novi odbor odšel na okrajno glavarstvo v Črnomelj, kjer jih je sprejel glavar Svetek. Slednji ni potrdil novega odbora, vendar pa je poudaril, da so že hotel odstaviti župana, pa jih nihče ni v tej zahtevi poslušal. Odbor se je vpričo nepotrditve vrnil na Vinico. Vojaštva v sredo na Vinici še ni bilo, prav tako ne v četrtek.

V petek pa je prišel na Vinico oddelek srbske vojske pod poveljstvom poročnika Živote Kampereliča, ki se je nastanil v gostilni Petra Balkovca, kar je slednjega seveda zelo vznemirilo. Zadnji zabeleženi izgrede je vinjeni nastop Franceta Kastelica, ki je vzklikal »Živela republika!«.

V vsem tem moramo videti več elementov, ki kažejo zanimivo sliko političnega razmišljanja v Vinici v občutljivem času po koncu prve svetovne vojne in oblikovanja nove države. Poleg avstrofilskega župnika Koeniga se je širila propaganda Radičeve kmečke stranke, ki je bila nadvse uspešna, tukaj pa so bili še zvesti pripadniki združitve s Srbi, ki so zagovarjali novo državo.

Zanimivo pa je, da nikjer ne srečamo odkrite »boljševistične« misli. Med celotnim dogajanjem ni nihče omenjal oktobrske revolucije v Rusiji in nemške ali madžarske sovjetske republike. Zato je dandanes prav zanimivo brati izjavo izvršnega sekretarja CK ZK Slovenije Francija Šalija ob proslavi 60-letnice viniške republike, ki je rekel: »Čeprav je viniška republika morala kloniti pod pritiskom grobe sile, niso klonile njene socialne moči, ni klonilo ljudstvo pod vodstvom delavskega razreda na čelu s komunisti.«¹⁰⁵ Jasno je namreč iz poteka dogodkov, pričevanj obtožencev in poročil orožniške postaje, da o komunistih v Vinici ni bilo slišati 21. aprila 1919 in pozneje prav nič, izražena ni bila tudi nobena komunistična ideja. Sicer so bila poročila orožniške postaje večkrat naslovljena kot »boljševizem« ali »boljševistična propaganda«, vendar je s tem mišljeno širjenje republikanske ideje Stjepana Radiča in njegove HSS, ne pa komunistične ideje.

Na koncu je tudi potrebno poudariti, da ljudstvo 21. aprila 1919 ni razglasilo »Viniške republike«, temveč je zgolj izražalo svojo pripadnost (napredni) ideji republikanske ureditve nove države in zavračalo idejo kraljevine pod dinastijo Karadorđević. Edino omembo, ki karkoli govori o lastni republiki, je v policijskem poročilu, ki pravi: »Ker so po večini vsi tukajšnji obmejni prebivalci sedaj do skrajnosti nahujskani in nemarajo od ujedinjenega kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev nič slišati ter zahtevajo samostojno republiko se je bati resnih izgredov.«

Ljudstvo tudi 21. aprila ni izvolilo »predsednika republike«, kot pravi Vitkovič, saj tega dejanja ne omenja nobena priča dogodkov tistega dne.

¹⁰⁵ Dolenjski list z dne 26. junija 1979, članek ob 60. obletnici Viniške republike.

Tako moramo zatrditi, da Viniške republike kot takšne ni bilo, bila pa je napredna misel viniških upornikov, da naj bo država, ki ji bodo pripadali, urejena »republikanski«, torej upravljana po voljenih organih parlamenta in predsednika, ne pa po kralju. Nova kraljevina pod oblastjo dinastije Karadorđević je v očeh najbolj kaznovanega Petra Balkovca predstavljala le prehod »od svinje k prašiču«.¹⁰⁶ Balkovec pri tem ni zajel le misel in prepričanje večjega dela Viničanov, temveč tudi dobršnega dela Slovencev nasploh, zato pa plačal z zaporno kaznijo. Celotne kazni ni odsedel, ker ga je zadela splošna amnestija ob obisku kralja Aleksandra.

Nobenega načrta železniške povezave med Črnomljem ali Kočevjem in Ogulinom na Hrvaškem niso nikoli uresničili, mimo Vinice pa še dandanes ne teče železnica. Kakšno revolucijo bo prinesla izgradnja predvidevane avtoceste v okviru tretje razvojne osi, pa bomo še videli.

¹⁰⁶ AS 1477, šk. 1, mapa »Jurij Koenig«, Poročilo orožniške postaje na Vinici z dne 26. aprila 1919, naslovljeno »Balkovec Peter – hujskanje«.

VIRI IN LITERATURA:

AS 1477, škatla 1, mapa Jurij Koenig.

Dolenjski list 20. julija 1969.

Dolenjski list 26. junija 1979.

Slovenec 6. junij 1919.

Slovenski narod 3. maj 1919.

Slovenska novejša zgodovina 1848 – 1992, 1, Ljubljana 2005.

Vitkovič, Janez »Bela krajina: skozi viharje k svobodi«, Ljubljana 1961.

FOTOGRAF VINKO BAVEC (1899 – 1969)

Poklicni fotograf, svobodomislec, rodoljub in trgovec Vinko Bavec se je rodil leta 1899 v številni in revni družini v vasi Markovec pri Starem trgu pri Ložu na Notranjskem. Kar nekaj njegovih bratov je moralo zaradi revščine zapustiti dom in oditi v ZDA. Revščina in pomanjkanje sta pripomogla, da je bil socialno kritičen in levičarsko usmerjen.

Vinko Bavec je bil po pripovedovanju svobodomislec ostrega jezika;¹ ni spoštoval ne oblastne in cerkvene avtoritete, zato je večkrat imel težave z oblastjo, pa tudi pa tudi družbeno okolje mu dostikrat ni bilo naklonjeno. To je tudi vzrok, da sta bili njegova fotografska dejavnost in fotografska zapuščina vse do danes neupravičeno prezrti.

V tem sestavku ga bom v prvi vrsti predstavil kot pomembnega medvojnega organizatorja partizanske fotoreporterske službe predvsem na območju Notranjske in prizadevnega fotoreporterja v letih 1942 – 1945, saj se je kljub vojnim razmeram ohranilo kar 770 njegovih leica posnetkov, kar ga uvršča med vidnejše fotoreporterje odporniškega gibanja v Sloveniji. Njegova življenjska pot in fotografska dejavnost sta bili nevsakdanje razgibani, zato ju bom zgoščeno povzel.

Vinko Bavec je bil od leta 1911 do 1914 trgovski vajenec v trgovini z mešanim blagom na Reki.² Leta 1917 so ga kot 18-letnega mladeniča vpoklicali v avstro-ogrsko vojsko v 97. pehotni polk (Tržaški). V tem polku se je boril na vzhodni (romunski) fronti, kasneje pa se je s Soškimi bataljonom udeležil bojev na italijanski (soški) fronti do novembra 1918, ko se je kot rodoljub pridružil koroškimi prostovoljcem. Bil je pripadnik legije koroških borcev.³ V bojih za severno mejo na Koroškem je bil 29. aprila 1919 pri Labodu nad Dravogradom hudo ranjen v levo roko. To mu je v zapestju odtrgala granata, tako da so mu jo zaradi zastrupitve v bolnišnici amputirali od komolca navzdol. Aprila 1920 je bil odpuščen iz bolnišnice in demobiliziran kot vojaški vojni invalid s koroške fronte.⁴

1 Po pripovedovanju daljnjega sorodnika Jožeta Bavca iz Sevnice, 20. avgust 2009.

2 Potrdilo lastnika uvozne-izvozne trgovine z mešanim blagom Silvia Hardleja, da je bil od leta 1911 do 1914 Vinko Bavec pošten in marljiv trgovski vajenec z izkušnjami, Fiume (Reka), 19. maj 1921, last vnuka S. Dominka.

3 Vinko Bavec je kot pripadnik legije koroških borcev in partizan naveden na prvi strani seznama, objavljenega v spominskem zborniku Boj za Maribor 1918 – 1919, Maribor, Obzorja, 1988, str. 462.

4 Bavčeva prošnja za priznanje posebne dvojne dobe, Brežice,

Izguba leve podlakti ga je zaznamovala za vse življenje. Zelo je bil dojemljiv za jezike, saj naj bi tekoče govoril in pisal madžarsko, nemško, italijansko in srbohrvaško. Tako kot številni fotografi je bil dober slikar. Do danes se je žal ohranila le ena slika; to so trije konji 40 x 60 cm, olje na platnu.

Po zdravljenju je nekaj časa poslovno deloval na Madžarskem, Avstriji in Nemčiji. Bil je trgovski potnik za večja podjetja: Singer, Grunding in Philips, in to zelo uspešen. S prodajo tehničnega blaga večje vrednosti je zaslužil toliko, da je kupil manjši hotel v Karlovcu, ki ga je izgubil pri kartanju. Po tej izkušnji se ni več ukvarjal s kartanjem.⁵

Med letoma 1923 in 1924 je spoznal Marijo Lovšin iz Sajeveca pri Ribnici. Leta 1924 je bil neodvisni trgovski potnik, ki je imel sedež v Zagrebu, kar pričajo pisma, ki jih je leta 1924 pošiljal svoji bodoči ženi Mariji Lovšin (r. 1904, Ribnica na Dolenjskem)⁶. Z njo se je poročil leta 1925 v Plečnikovi cerkvi v Šiški v Ljubljani. Njun poročni portret se je ohranil.⁷ Narisal ga je Lojze Perko starejši in tako poravnal dolg do svojega prijatelja in sovaščana. V zakonu so se jima rodili trije otroci: Slavka 1926 (Senovo), Sonja 1930 (Rajhenburg oziroma Brestanica) in Milan 1938 (Brežice).

Vinko Bavec se je med drugim ukvarjal s preprodajo šivalnih strojev, fotografskih potrebščin in materiala v okolici Sežane in Trsta. Imel je tri sestre: ena je bila poročena v Trstu, druga v Zgoniku (na kmetiji), tretja pa je bila v Zagrebu. Tudi v vasi Brje na Primorskem je imel sorodnike. Sorodstvene vezi je spretno izkoriščal pri trgovanju.

Z ženo Marijo, ki je končala dveletno trgovsko šolo v Novem mestu, sta se leta 1927 preselila na Senovo, kjer je dve leti vodila trafiko.

Invalidnost mu je vse bolj onemogočala opravljati težka fizična dela in zaradi donosnosti fotografske obrti se je odločil za poklicno ukvarjanje s fotografijo. Med letoma 1927 in 1928 se je izučil pri fotografskem mojstru Ivanu Štajnerju iz Krškega⁸ ter postal fotografski pomočnik v Delavskem domu na Senovem, kjer je z družino tudi stanoval. Gospodarska kriza in zaprtje rudnika premoga v Senovem

14. november 1965; last vnuka S. Dominka.

5 Pisna izjava hčere Sonje Bavec Dominko, 15. avgust, 2009, last vnuka Stojana Dominka iz Brežic.

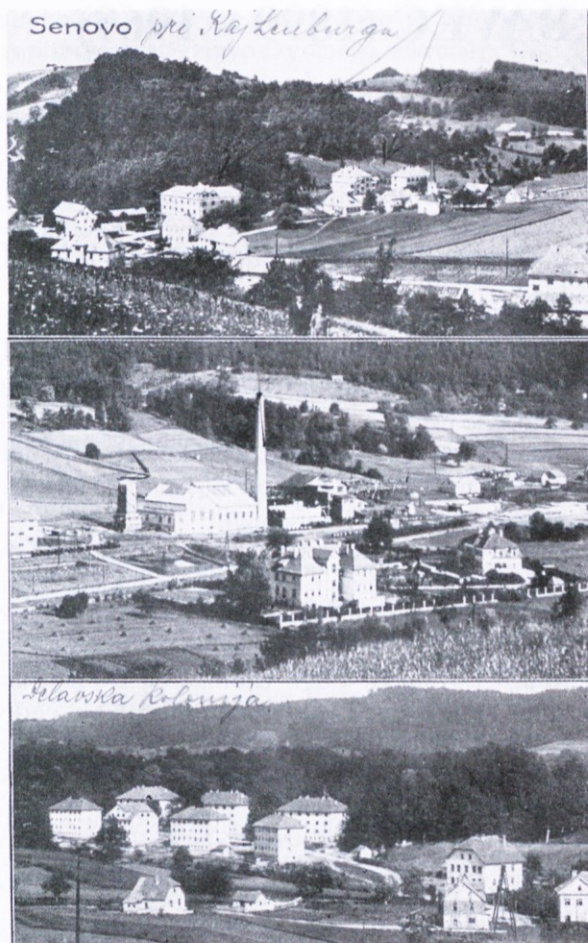
6 Pisma so last vnuka Stojana Dominka iz Brežic.

7 Poročni portret je last vnuka Stojana Dominka iz Brežic.

8 Učno spričevalo o opravljeni fotografski obrti, 18. januar 1928, last vnuka Stojana Dominka iz Brežic.

sta povzročila, da se je leta 1929 z družino preselil v Rajhenburg.

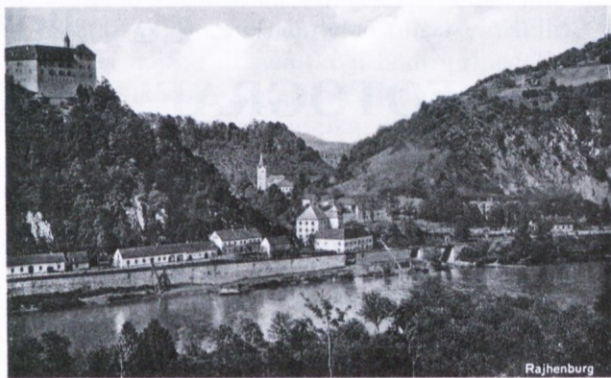

Senovo. Fotografiral in založil Vinko Bavec, Senovo, neodposlana 1928, Posavski muzej Brežice (PMB)

V Rajhenburgu se je uveljavil kot kakovosten fotograf, saj je za fotografije notranjosti tamkajšnje bazilike in senovske šole prejel priznanje jugoslovanskega dvora. Leta 1929 je novico o tem objavil *Ilustrirani Slovenec*.⁹ Od leta 1929 do 1932 je objavljala fotografije v *Ilustriranem Slovencu*, prav tako leta 1930 v *Slovenskem gospodarju*. Zanj je značilno, da je pod vsako objavljeno fotografijo napisan kot avtor: V. Bavec, Rajhenburg. Številni objavljeni posnetki v *Ilustriranem Slovencu* in natis številnih razglednic velikosti, 9 x 14 cm, ki večinoma motivno prikazujejo Brestanico, nekaj pa jih je iz Brežic, Senovega, Bizeljskega, Koprivnice itd,¹⁰ potrjujejo Bavčevo podjetnost in uspešnost v fotografski obrti. V tem obdobju je največ fotografiral Brestanico z okolico in »svojo« Notranjsko; na katero je bil zelo navezan, kar je razvidno tudi iz njegovega medvojnega delovanja. v letih 1942 do 1945.

9 *Ilustrirani Slovenec*, 12. januar 1930, št. 2, str. 11.

10 Seznam razglednic mi je posredovala zgodovinarica Vlasta Dejak, Posavski muzej Brežice, december, 2009

Razglednica Rajhenburga. Foto: V. Bavec, Rajhenburg Založnik: F. Rostohar, Rajhenburg, ok. 1930, PMB

Bavec je poznal mojstra fotografije Josipa Pelikana, ki je bil kot izredno sposoben in podjetniški fotograf njegov vzor, s fotografsko dejavnostjo pa je pomembno zaznamoval Brežice.¹¹ Tam se je z družino leta 1932 preselil tudi Bavec. V Brežicah je sprva poleg fotografske in umetniške obrti odprl še trgovino s tehničnim blagom – trgovino z dvokolesi, radijskimi aparati in drugo specializirano tehnično blago široke porabe. Po prihodu je ustanovil Legijo koroških borcev za severno mejo in bil izvoljen za njenega predsednika vse do nemške okupacije Brežic aprila 1941.¹²

K stavbi sredi Brežic je postavil prizidek v katerem je uredil fotografski atelje s stekleno streho, Fotoatelje Vinko Bavec, Brežice. Pri delu v njem in v trgovini mu je pomagala žena Marija Bavec-Mimi, ki jo je izučil fotografske obrti. Prvi v Brežicah je imel pred drugo svetovno vojno avto opel-olimpio. Ta mu je omogočil, da je potoval po Sloveniji in fotografiral razna družinska slavja: birme, poroke, skupinske portrete. S seboj je imel naslikano zložljivo kuliso za zunanje skupinske portrete, medtem ko je posamezne portrete fotografiral v ateljeju v Brežicah. Iz tega obdobja se je ohranilo nekaj lepih predvsem ženskih portretov in panoramskih fotografij Brežic z okolico. V njegov fotografski atelje so hodili od blizu in daleč; namesto v Zagreb so prihajale stranke v Brežice tudi iz Hrvaške. Vse do nemške okupacije Brežic in ob njej je imel na hiši napisno tablo in sliko kamna ustoličenja koroških vojvod.¹³

11 Fotograf Josip Pelikan (rojen 1885 v Trbižu) je bil povezan z Brežicami. Leta 1910 se je v Brežicah poročil z Marjano Lebar (rojeno 1887). Istega leta je dobil obrtno dovoljenje za samostojno delo. Na dvorišču Lebarjeve družine si je postavil skromen fotografski atelje. Leta 1914 je npr. posnel gradnjo današnjega simbola Brežic – vodovodnega stolpa. Leta 1920 se je preselil v Celje, kjer je odprl znameniti fotoatelj Pelikan. Podatke mi je posredovala etnologinja dr. Ivanka Počkar iz Posavskega muzeja Brežice, junij 2009.

12 Pisna izjava Vinka Bavca, Brežice, 24. aprila 1952, last vnuka Stojana Dominka iz Brežic.

13 Prav tam.

Razglednica Brežice. Foto: V. Bavec, Brežice, PMB

Razglednica Cerklje ob Krki. Foto: V. Bavec, Brežice, PMB

Ženski portret. Foto: V. Bavec, Brežice, last: Stojan Dominko, Brežice

Ob nemški zasedbi so jim kot zavednim Slovencem zaplenili premoženje in jih ponoči 21. aprila 1941 nasilno odpeljali na Hrvaško blizu Samobora, kjer so jih oropali in jim grozili z orožjem. Nato so jih izpustili in zagrozili, da se ne smejo vrniti domov v Brežice. Zato se je žena z otroki umaknila k njenim sorodnikom¹⁴ v Sajevec pri Ribnici na Dolenjskem, ki je bila pod italijansko okupacijo. Vinku se je posrečilo ilegalno priti v Ljubljano, kjer je poleti 1941 vstopil v OF, ki je delovala na območju Šiške. Kot fotograf je bil zadolžen za razmnoževanje propagandnega materiala. Zaradi neprestanih racij in zasledovanj je jeseni leta 1941 pobegnil v Loško dolino, kjer je nadaljeval z ilegalnim delom (fotografiral porušene partizanske domove, izdeloval propagandne odporne fotografije in jih skrivaj razobešal na vidnih mestih itd).¹⁵

V njihovo hišo v Brežicah sta se naselila kočevska fotografa, oče in sin Josef Dornig starejši in Josef Dornig mlajši, ki sta poleg njihove fotografske opreme prinesla še njuno in prostore opremila s kakovostnim češnjevim pohištvom.¹⁶

Njegova žena Marija je fotografsko delo v Sajevcu nadaljevala, kmalu pa se je povezala z aktivisti OF ribiškega okrožja in partizani. Leta 1941/1942 je kot aktivistka OF zbirala razne potrebščine, hrano in obveščevalne podatke, skrivaj je fotografirala portrete partizanov in partizank ter razvijala filme in izdelovala kopije za osvobodilno gibanje. Tudi mlajša hči Sonja je kot terenka pomagala partizanom; medtem ko je bila starejša hčerka Slavka v partizanih odlikovana za zasluge in hrabrost.¹⁷

Ko se je Vinko jeseni 1941 umaknil iz Ljubljane v Loško dolino, je s sabo odpeljal mlajšo hčer Sonjo, ki mu je pomagala pri propagandnem delu in prenašanju ilegalnih sporočil za partizansko gibanje. V okviru njegovih zadolžitvev je julija 1942 fotografiral številne ruševine hiš požganih vasi na Notranjskem po veliki italijanski ofenzivi na Notranjskem julija 1942: Pudob, Lož, Iga vas, Vrhnika pri Ložu, Studenec na Blokah, Travnik, Sodražica. Fotografije zelo verno prikazujejo posledice terorja italijanske okupacijske vojske.¹⁸

Njegovo dejavnost so po izdaji v okolici Starega trga pri Ložu odkrili italijanski okupatorji, ki so ga skupaj s hčerko Sonjo 1. avgusta 1942 aretirali in zaprli. Bil je določen, da ga v Cerknici ustrelijo,

14 Življenjepis Marije Bavec, last vnuka Stojana Dominka iz Brežic.

15 Vloga V. Bavca za priznanje posebne dvojne dobe, Brežice, 14. november 1965, last vnuka S. Dominka.

16 Veliko podatkov Bavčeve življenjske poti mi je ljubeznivo posredoval njegov vnuk Stojan Dominko iz Brežic, za kar se mu prav lepo zahvaljujem.

17 Pisna izjava V. Bavca, Brežice, 24. april 1952, last vnuka Stojana Dominka iz Brežic.

18 Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani.

Ruševine hiš ob glavni cesti v vasi Travnik v po italijanski ofenzivi na Notranjskem julija 1942. Muzej novejšje zgodovine Slovenije (MNZS)

zadnji trenutek ga je rešila 11-letna hčerka, ki se ga je oklenila in tako preprečila, da bi ga s tovornjakom odpeljali na strelišče. Italijanska okupacijska oblast ga je avgusta 1942 poslala v taborišče Monigo pri Trevisu,¹⁹ kjer se je povezal z OF in v njej dejavno propagandno deloval proti Italijanom;²⁰ ohranile pa so se tudi razglednice,²¹ ki jih je ženi pisal iz taborišča, ta pa mu je iz Ribnice na Dolenjskem pošiljala pakete s hrano. Izčrpan in bolan na pljučih se je po kapitulaciji Italije v začetku septembra 1943 vrnil k družini v Sajevec. Kmalu si je opomogel in začel ponovno odporniško delovati.

Še isti mesec je odšel v partizane v Loško dolino. V Notranjskem odredu je posnel niz fotografij pogreba padlega partizana »Županovega« iz Gorenje vasi pri Ribnici in pogreb partizana Šilca iz Sajovca pri Ribnici ter v Starem trgu pri Ložu partizane Notranjskega odreda ...

Oktobra 1943 je fotografiral spominske portrete partizanov, partizank, nekaj portretov otrok-partizančkov okolici Ribnice; decembra 1943 pa je posnel različne spominske portrete partizanov in partizank Notranjskega odreda iz Markovca ter borcev in bork Ribniškega okrožja. Njegovi posnetki so ostri, predvsem se pozna, da je odlično obvladal portretno fotografijo. Po povednosti v tem obdobju najbolj izstopajo v začetku marca 1944 posneti prizori: srečanje dveh borcev Notranjskega odreda pod križem v Starem trgu pri Ložu, kuharji in skupina partizanov Notranjskega odreda v Starem trgu pri Ložu.²²

Bavec je fotografiral tudi v drugih partizanskih enotah: Gubčevi, Cankarjevi, Gradnikovi in Tomšičevi brigadi. Prav tako je bil s fotografski aparatom

19 Pisna izjava hčere Sonje Bavec Dominko, 15. avgust, 2009, last vnuka Stojana Dominka iz Brežic.

20 Odločba Komunalnega zavoda za socialno zavarovanje Celje, Celje, 26. marec, 1971.

21 Razglednice iz italijanskega taborišča Monigo so last vnuka Stojana Dominga iz Brežic.

22 Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani.

v okolici Senovega v času prihoda 14. divizije preko Sotle februarja 1944, ko je nastala fotografija cerkvice nad Loko pri Zidanem mostu. Upravičeno lahko domnevamo, da je Bavec posnel kar nekaj fotografij težkega pohoda 14. divizije od Sedlarjevega do Polane nad Jurkloštom. To pa je bilo območje, kjer je že pred vojno opravljal fotografsko dejavnost in je poznal vsak zaselek. Po pričevanju je večkrat prehajal iz osvobojenega ozemlja v kraje okoli Brežic in Senovega, saj je želel ohraniti stike z ljudmi, ki so mu poslovno pomagali pred vojno, in tudi nepremičnine je imel v Brežicah.

Kuharji Notranjskega odreda v Starem trgu pri Ložu, 1944. MNZS

Zanimiv je bil Bavčev položaj od ustanovitve Fotosekcije SNOS-a (Slovenskega narodno osvobodilnega sveta) marca 1944, ko je bil kot njen član zadolžen za organizacijo fotoreporterskih mrež in fotografiranja dogodkov na terenu. Njegovo delo je usmerjal načelnik Odseka za informacijo in propagando pri Predsedstvu SNOS Jože Zemljak.²³ Neposredno pa je bil odgovoren Franju Veselku vodji Fotosekcije SNOS.

Iz ohranjenih poročil je razvidno, da je Bavec zelo dejavno organiziral fotoreporterske mreže (nakup ter prevoz fotografa in potrebščin) po notranjskem in belokranjskem okrožju. Pri tem je izkoristil predvojne trgovske izkušnje in znanstva. Prosil za kolo, za dovolj leica filmov in orožje. Fotografski material in potrebščine je Bavec dobival iz Zagreba, Karlovca in iz Trsta. Brez leve podlakti je s protezo dnevno peš in s kolesom prepotoval tudi do 70 km. Poleg organiziranja fotoreporterske službe po okrajih je bil zadolžen tudi za oskrbo fotosekcije SNOS; oskrboval jo je s filmi in gradivom za kopiranje. Kljub sposobnostim se je Bavec zaradi svojega trmastega značaja večkrat sporekel z nadrejenimi, zaradi česar

23 Jože Zemljak (1908 – 1987), krščanski socialist, politik in diplomat. V Znanstvenem inštitutu Predsedstva SNOS je bil leta 1944 načelnik informacijsko-propagandnega in kulturno-prosvetnega odseka. Enciklopedija Slovenije, 15. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana 2001, str. 151, 152.

je bil aretiran in obdolžen oderuštva, goljufije in celo sodelovanja z domobranci, vendar je bil zaradi pomanjkanja dokazov oproščen.²⁴

Kar nekaj dopisov iz Okrožnega odbora OF za Notranjsko in Veselkovih dopisov načelniku Jožetu Zemljaku²⁵ kaže na to, da se Bavec ni hotel podrežati navodilom, naj na terenu posname izključno partizanske propagandne posnetke, temveč je precej snemal tudi, kot je razvidno iz medvojnih posnetkov tako imenovane »privatne spominske posnetke«, portrete partizanov in partizank ter aktivistov na terenu, ki jim je fotografije tudi zaračunal, kot je odkrito v pismu priznal Veselku.²⁶ Denar pa je porabil za prehrano na poti, za obleko in fotopapir, iz katerega mu je nejevoljni Veselko izdelal fotografije. Zanimivi sta tudi Veselkovi pismi načelniku Zemljaku, kjer med drugim navaja: »Danes sem Bavecu poslal kemikalije za razvijač in fiksir. Zadnjič mi je pisal, da ima hrano privatno, da nima obleke, pač pa, da bo kljub temu fotografiral tudi za OF.²⁷ Saj razumeš, kako je z njim. Fotomaterijal, čim pride iz Trsta, bode poslal takoj«, in pa pismo, kjer Veselko poroča: »Tovariš Bavec je danes zjutraj odšel. Pri odhodu sem mu povedal, da naj slika samo res propagandne stvari. Če bi bil Bavec več časa res med partizani, bi spoznal svoje osebne napake.«²⁸

Ne glede na očitke pa na Bavca ne moremo gledati črno-belo. Bil je starejši moški, Maistrov borec in invalid. Kljub očitkom, češ da ni najbolj zanesljiv, da je trmast in svojeglav, je bil domoljub, sposoben organizator in izkušen poklicni fotograf, kar je navsezadnje razvidno iz njegovih kakovostnih posnetkov in iz dopisov načelnika Zemljaka, ki ga je razumel in ščitil.

Dopis Okrožnemu odboru OF za Notranjsko 4. junija 1944 v katerem načelnik Zemljak piše:²⁹ »V kratkem se bo pri vas oglasil tov. Bavec Vinko, član našega fotografskega oddelka. Pri Vas naj organizira v okviru Vašega Odseka za informacije in propagando fotografsko službo. Naročili smo mu, da naj bo v vsem odgovoren Vašemu okrožnemu odboru. Mož ima sicer več osebnih napak, ker je starejši koroški borec in drugače zelo delaven fotograf Vas prosimo, da z njim lepo postopate ter skušajte s pametno in prijateljsko besedo nanj vplivati. Ker nam primanjkuje fotografskega materiala smo mu naročili, da ima pravico v zvezi z Vašo gospodarsko komisijo organizirati tudi nakup fotografskega materiala. Tudi v tem pogledu mu pojdite na roko.«

Prav tako je imel Bavec podporo kljub občasnim

kratkim stikom pri požrtvovalnem vodji Fotosekciji SNOS Franju Veselku, kateremu je dostavljal prepotrebni fotografski material.

V pismu z dne 31. maja 1944 Veselko med drugim piše načelniku Zemljaku, da naj nujno priskrbi Bavecu čevlje:³⁰ »Ko je blato ne more več nikamor.« Prav tako ga opozarja: »Za Bavca je pereče vprašanje potnine; on nima več denarja, ki ga rabi za na pot, za hrano, nočnino in kako cigareto, ker kadi. Pri odhodu mi je naročil, da Te naj vprašam glede tega in da bi določil, kako je s prehrano in stanarino na potovanju po terenu. Prosim ukreni glede tega. Prosim odgovori mi!«

Na prizadevno Bavčevo delovanje v notranjskem okrožju kaže poročilo Franca Sterleta – Ninota z dne 15. julija 1944, ki med drugim navaja: »Serijo slik Novomeškega okrožja smo izročili fotografu Bavecu, katere je lepo opremil z novimi napisi in izložil v Starem trgu pri Ložu, namen ima, da bi iste bile razložene 2 nedelji in potem bi iste slike krožile še nekaj dni in to: Bloke, Grahovo, Babno polje in to vsaj toliko časa, dokler ne dobimo slike za novo izložbo.«³¹

S svojimi izkušnjami je Bavec dejavno dopolnil Pravilnik o fotoreporterski službi, ki ga je izdala Fotosekcija GŠ in sicer 15. in 16. točko. Petnajsta točka je po novem narekovala zaplombo fotoaparatorov in materiala »nezanesljivim ljudem«, namesto njih naj bi potrebščine dobili uradni fotoreporterji. Dodana je bila še šestnajsta točka, ki je določala, da bo osvobodilne odbore občasno obiskoval član SNOS; fotoreporterjem bo posredoval potrebna navodila in nadzoroval njihovo delo. Dopolnili sta bili verjetno posledica vojnega stanja – ker je bilo lahko osvobojeno ozemlje še vedno tarča sovražnikovih napadov, je bilo iz varnostnih razlogov prepovedano prosto fotografiranje partizanskih in strateških objektov.³²

Pravilnik o fotoreporterski službi je predpisoval ureditev fotoreporterske službe, določal popis vseh aparatov, fotografskega materiala in borcev, ki so znali fotografirati, določal je načela oskrbe s fotografskimi potrebščinami ter obvezoval vse fotografe k doslednemu, korektnemu dokumentiranju gradiva in oddaji posnetkov osrednjima sekcijama. Poglavitni namen teh posegov na področje fotoreporterske službe je bila centralizacija oziroma povezava fotoreporterjev v brigadah in odredih prek novoustanovljenih fotosekcij korpusov v vojski ter fotoreporterjev v rajonih in okrožjih prek prav tako novoustanovljenih okrožnih fotosekcij z obema osrednjima fotosekcijama.³³

24 Franc Fabec, Dejan Vončina: Slovenska odporniška fotografija 1941 – 1945, str. 99.

25 AS 1643 P SNOS-a, t.e. 492 II., dok. 17. september 1944.

26 AS 1643 P SNOS-a, t.e. 492 II., dok. 16. avgust 1944.

27 AS 1643 P SNOS-a, t.e. 492 II., dok. 7. avgust 1944.

28 AS 1643 P SNOS-a, t.e. 492 II., dok. 7. junij 1944.

29 AS 1643 P SNOS-a, t.e. 493 I., dok. 4. junij 1944.

30 AS 1643 P SNOS-a, t.e. 492 II., dok. 31. maj 1944.

31 AS 1643 P SNOS-a, t.e. 493 I., dok. 15. julij 1944.

32 Franc Fabec, Dejan Vončina: Slovenska odporniška fotografija 1941 – 1945, str. 98.

33 Franc Fabec, Dejan Vončina: Slovenska odporniška fotografija 1941 - 1945 str. 98.

Kljub za vojne čase strokovno dodelanemu skupnemu pravilniku je bila med fotoreporterji Fotosekcije GŠ in Fotosekcije SNOS razlika: prvi so bili del vojaških operativnih enot, drugi pa so delovali na osvobojenem ozemlju, kjer je bil neposreden spopad s sovražnikom redek. Fotoreporterji GŠ naj bi dokumentirali predvsem poveljujoče v partizanskih enotah, enote med premiki, v boju in pri počitku ter pri političnem in gospodarskem delu. Fotoreporterji SNOS naj bi fotografirali posledice okupatorjevega nasilja nad civilnim prebivalstvom ter posledice njegovega delovanja v politiki in gospodarstvu, pa tudi dogodke v zaledju NOB v širšem pomenu. V glavnem so to bili starejši partizani in pa tisti, ki se zaradi zdravstvenih ali psihičnih razlogov niso mogli udeleževati neposrednih bojev.

Fotosekcija SNOS je delovala v kletnih prostorih Bordonove hiše v Črnomlju, tam so bile zaradi redne preskrbe z elektriko in vodo dobre razmere za delo. Vodja fotosekcije Franjo Veselko je začel sistematično in arhivsko urejati posnete negative v fotografske albume, saj se je zavedal njihovega propagandnega učinka. Fotoreporterji Fotosekcije SNOS so imeli med seboj razdeljena delovna področja: Jože Bitenc, Dare Kopinič in Alfred Kos so spremljali kulturne prireditve, Maksimiljan Zupančič in Ivan Pirnat zanimive dogodke na osvobojenem ozemlju, Peter Romanič dogodke iz političnega življenja, Miro Pavlin je fotografiral funkcionarje in gledališke predstave, Rozalija Gorše pa je bila odgovorna za administrativno delo, Vinko Bavec in Edi Šelhaus sta bila potujoča fotoreporterja. V sklopu Fotosekcije SNOS so delovale še fotosekcije pri pokrajinskih odborih OF (Štajerska, Gorenjska, Primorska) in fotosekcije pri okrožnih odborih OF (za notranjsko, novomeško, ribniško, črnomaljsko in druga območja).³⁴

Vinko Bavec je fotografiral različne prizore iz Črnomlja in okolice, tako je na primer 7. maja 1944 posnel pogreb ameriškega pilota Palmerja F. Leruna (16.155.962 Liberator nr. 276, rojen v Pepinu, država Wisconsin), ki je bil 2. aprila 1944 sestreljen nad Belo Krajino, 5. maja pa je v vojaški bolnišnici umrl: proslavo Spominski večer žrtvam v Ljudskem domu v Črnomlju maja 1944 – na odru invalidski pevski zbor pod vodstvom K. Pahorja; prvi nastop vojaške godbe GŠS; delo na polju v okolici Črnomlja; partizan izdeluje zajčnik; intendant žene kravo v klavnico; partizan s kolesom; vodja kuhinje v Črnomlju... Maja 1944 so prav tako nastali posnetki beguncev z Notranjske, ki so zbežali pred okupatorji v Suhor v Beli krajini; portreti borcev in bork Belokranjskega odreda; rajonski odbor OF za Loško dolino v Črnomlju; ruševine v Dragatušu po nemškem letalskem napadu; kuharice v Črnomlju; partizanska delavnica pri Tajnerju v Črnomlju; fotografije civilne bolnice v Kanižarici.

³⁴ prav tam, str. 99.

Junija 1944 je Bavec v svoj objektiv ujel igralce SNG v Črnomlju, OF Belokranjskega okrožja, portret partizanskega generala Jake Avšiča; počitek Gubčeve brigade na Notranjskem; serija posnetkov pogreba komandanta Notranjskega odreda Draga Furlana in dveh tovarišev, ki so padli v boju pri Radleku 19. junija 1944; zbor Notranjskega odreda; posnetki borcev Notranjskega odreda; pogorišča na Notranjskem: pogorišče vojašnic v Velikih Blokah; pogorišča v Žirovnici; požgana cerkev v Grahovem; porušeni hotel Žumer v Cerknici; posnetki Rakeka, Slivnice, Cerknice in Cerkniskega jezera; šolska mladina Stari trg pri Ložu.³⁵

Nato prevladujejo predvsem spominski posnetki borcev in bork Gubčeve brigade na Notranjskem; portreti partizanov in partizank poleti 1944 na Notranjskem.

Fotografiral je planiranje letališča na Notranjskem; štab Ljubljanske brigade poleti 1944 na Notranjskem; fotografije pogreba padlih partizanov, ki so padli v bojih pri Starem trgu pri Ložu na Notranjskem septembra 1944; oktobra 1944 je Bavec posnel dijake in učitelje nižje gimnazije v Starem trgu; leto 1944 je zaključil novembra 1944 s posnetki portretov borcev VOS-a v Kotu pri Ribnici.³⁶

Begunci iz Notranjske v Suhorju v Beli Krajini maja 1944. MNZS

V začetku leta 1945 si je vodja Oddelka za fotografijo in kinematografijo pri IO OF France Brenk prizadeval, da bi se osrednji sekciji združili v eno. V tem smislu so kadrovsko okrepili fotosekciji s sposobnimi fotografi in organizatorji fotoreporterske službe na terenu, da bi čim bolje fotografsko dokumentirali sklepne osvobodilne boje. Po drugi strani pa je centralizacija imela tudi negativne posledice v posameznih okrožjih OF in partizanskih enotah na terenu. Tako je na primer Bavčev odhod z notranjskega okrožja OF v Črnomelj na sedež Fotosekcije SNOS povzročil, da je fotografska dejavnost v okrožju skorajda zamrla. Podobno je bilo z zelo dejavnim fotoreporterjem in organizatorjem fotoreporterske de-

³⁵ Fototeka Muzeja novejše zgodovine Slovenije v Ljubljani.

³⁶ Fototeka muzeja novejše zgodovine Slovenije v Ljubljani.

Civilna bolnica v Kanižarici maja 1944. MNZS

Pogreb padlih partizanov Notranjskega odreda v Viševku – padli so v boju z domobranci 10. septembra 1944. MNZS

javnosti v Novomeškem okrožju OF Maksimiljanom Zupančičem - Miljanom, ki je bil prav tako vpoklican v Fotosekcijo SNOS v Črnomlju. Vsekakor Bavec in Zupančič nista bila osamljena primera.

V začetku leta 1945 je bil v zvezi z zaukazano kadrovske okrepitvijo obeh osrednjih fotosekcij Bavec prestavljen na sedež fotosekcije SNOS v Črnomelj. Zato so v letu 1945 do osvoboditve 9. maja prevladovali posnetki iz Črnomlja: posnetki festivala SNG v Domu ljudske prosvete v Črnomlju od 20. februarja do 2. marca 1945 – Matej Bor: Težka ura; radiotelegrafski tečajniki in inštruktorji v učilnici v Črnomlju, radiotelegrafista sprejemata vesti, Črnomelj, maj 1945.³⁷

Njegova žena Marija Bavec, partizansko ime Milena,³⁸ je v tem času kot aktivistka OF sodelovala s partizani in krajevnimi odbori OF. Iz poročila leta 1944 je razvidno, da je požrtvovalno in uspešno delovala tudi med ženami Okraja Stari trg na Notranjskem. Prav tako je prenašala sporočila in imela dovolilnico za prost dostop do partizanskih postojank.³⁹

37 Prav tam.

38 Življenjepis Marije Bavec, last vnuka Stojana Dominka iz Brežic.

39 Potrdilo, da je tov. Bavec Milena iz Sajeveca št. 12 naša

Konec aprila 1945 je partizanska vojska hitela osvobajati ozemlje do zahodnih in severnih meja slovenskega narodnostnega ozemlja, da bi uresničila program Zedinjene Slovenije. Tudi obe osrednji fotosekciji sta svoje fotoreporterje skupaj s tistimi, ki so delovali zunaj fotografskih sekcij, iz osvobojene Bele krajine napotili proti Slovenskemu primorju, Trstu in Gorici, da bi čim bolj dokumentirali sklepne boje.⁴⁰ Med njimi ni bilo Vinka Baveca, ki se je kot starejši fotograf in invalid po osvoboditvi 9. maja 1945 odpravil iz Črnomlja domov v Brežice. Kočevarska fotografska družina Dornig, ki je med vojno delala in živela v njihovi hiši v Brežicah, je proti koncu vojne leta 1945 pobegnila v Avstrijo. Po vojni so se Dornigovi kot begunci naselili v Gradcu, kjer danes tudi še živita žena in hči J. Dorniga mlajšega.⁴¹ Pustili so kar nekaj fotografske opreme in pohištva. Z njimi je Bavec kot stanovski kolega ohranil stike, po koncu vojne pa jim je vse izplačal.

Člani Fotosekcije SNOS v Črnomlju; marec 1945 – z leve: Jože Bitenc, Vinko Bavec, Daro Kopinič, France Brenk, Edi Šelhaus, Rozalija Gorše, Alfred Kos, Franjo Veselko, Maksimilijan Zupančič in Ivan Pirnat. MNZS

Po osvoboditvi je Bavec z ženo ponovno začel delati v fotografskem ateljeju v Brežicah. Kot ugleden fotograf in iznajdljiv trgovec je imel kljub težkim povojnim časom dovolj dela.

Do svoje smrti 10. decembra 1969 je bil tudi krajevni predsednik koroških borcev za severno mejo.⁴²

Bavčev medvojni partizanski opus je kljub deloma upravičenim kritikam Franja Veselka, da je preveč fotografiral spominske portrete bork, borcev in akti-

delavka in se prosi partizanske patrole, da jo puste prehajati, čeprav se nahaja v bližini Ribnice, Rajonski odbor OF Ribnica, na položaju, 8. aprila 1944.

40 Franc Fabec, Dejan Vončina: Slovenska odporniška fotografija 1941 – 1945, str. 151.

41 Podatke je posredovala etnologinja dr. Ivanka Počkar, Posavski muzej Brežice.

42 Vinko Bavec, TV-15, 1. januar 1970, št. 1, str. 17.

Radiotelegrafski tečajniki in inštruktorji v učilnici v Črnomlju maja 1945. MNZS

vistov OF tematsko raznovrsten, saj po njegovi zaslugi spoznavamo vrsto dogodkov in način življenja ter kulturno udejstvovanje v partizanskem zaledju, posledice okupatorjevega nasilja in požige vasi na Notranjskem. Njegovi posnetki partizanskih pogrebov so neideološki, saj poleg žalujočih prikazujejo duhovščino, ki opravlja cerkveni pokop s krščanskimi simboli. Njegovi najštevilnejši motivi so bile spominske fotografije partizanov in partizank, kar kaže na to, da se je tudi v partizanih najraje ukvarjal

s portretno fotografijo, tako kot pred drugo svetovno vojno v fotografskem ateljeju v Brežicah. Po drugi strani pa mu je omogočala preživetje in lažje delovanje v težkih vojnih razmerah. Bavca zaradi številnih in kakovostnih fotografij v letih od 1942 do 1945 uvrščamo med vidnejše partizanske fotografe in obenem med vidnejše organizatorje nakupa in dostave fotografskega materiala in potrebščin za Notranjsko okrožje in Fotosekcijo SNOS-a.

Darja Peperko Golob

POSEBNE ZBIRKE BOGA KOMELJA ZA NOVO TISOČLETJE

Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto je ena od slovenskih splošnih knjižnic, ki se ponaša z izredno bogato zbirko starejšega, redkega in dragocenega knjižnega in neknjižnega gradiva, hranjenega v oddelku Posebne zbirke, imenovanem po svojem prvem upravniku in bibliofilu Bogu Komelju. Tudi zaradi te bogate zakladnice rokopisov, starih tiskov, slikovnega, kartografskega in drugega redkega gradiva je novomeška knjižnica že od nekdaj zelo prepoznavna v celotni Sloveniji. A ker

dobro ime prinaša tudi odgovornost, se po najboljših močeh trudimo varovati, zaščititi, ohraniti in predati knjižnici zaupano kulturno dediščino naslednjim rodovom. Zavedajoč se, da so posebne zbirke (tudi) knjižnično gradivo, ki mora biti na tak ali drugačen način dostopno uporabnikom knjižnice, zbirke postopoma oživljamo, s koriščenjem možnosti, ki jih nudi sodobni čas.

Posebne zbirke Boga

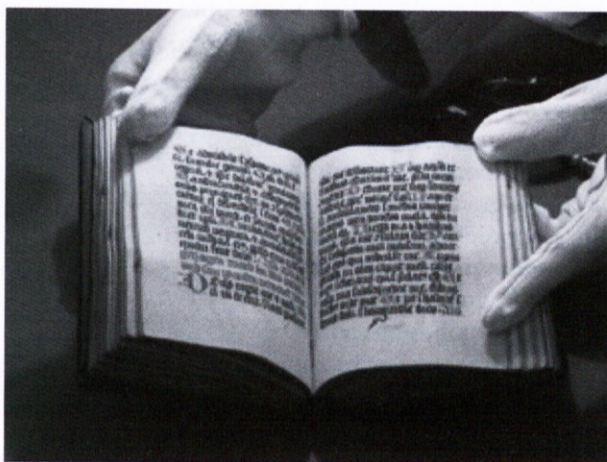
Komelja so torej ime za prave zaklade knjižnega in neknjižnega gradiva od 15. do 20. stoletja. To so stare in redke knjige (približno 600 enot), dragoceni rokopisi in tipkopisi slovenskih pesnikov, pisateljev in drugih ustvarjalcev, njihove osebne in ustvarjalne zapuščine (dela, dokumenti, pisma in korespondenca; okrog 11.500 enot v 362 zbirnih rokopisnih enotah), obsežna slikovna zbirka oziroma zbirke (knjižne ilustracije, grafični listi, risbe, umetniške slike, ekslibrisi, stare razglednice, voščilnice, fotografije, podobice – nad 60.000 enot), zbirka muzikalij in filmov (starejše rokopisno in tiskano notno gradivo, gramofonske plošče, zvočne kasete, filmski trakovi – okrog 4.200 enot), kartografska zbirka, ki vsebuje starejše zemljevide in atlante, specialke, načrte mest, posebne karte itd. (okrog 700 enot), tisk med NOB (približno 2.400 enot), domoznanske monografije in drobni tisk (lepaki, letaki, koledarji, katalogi, turistični in gospodarski prospekti, vabila itd. – zbirka v nenehnem nastajanju) ter kipi, spominski predmeti in staro pohištvo (okrog 100 enot).

V več kot šestdesetih letih obstoja knjižnice je pretežno neknjižno gradivo iz posebnih zbirk krepko preraslo sto tisoč enot gradiva. To kulturno bogastvo (posebno rokopisna zbirka) je pomembno tako za Novo mesto, dolensko regijo in širše – ima lastnosti slovenske knjižnične kulturne dediščine. Po vsebini je to gradivo dragocen vir informacij za študij in preučevanje, za poglobljeno strokovno delo in raziskovanje različnih strok - literarne, umetnostne,

kulturne zgodovine, etnologije, glasbe in drugih humanističnih znanosti.

Posebej dragoceno gradivo v novomeški knjižnici je seveda tisto najstarejše knjižnično gradivo, ki ima v skladu z zakonom, ki ureja varstvo kulturne dediščine, lastnosti kulturnega spomenika. To je vse knjižno in neknjižno gradivo, nastalo pred letom 1800.

Najimenoitnejše knjižne redkosti iz naše zbirke so srednjeveški kodeks (rokopisna knjiga iz 15.

Srednjeveški kodeks iz 15. stoletja – rokopisna, najstarejša knjiga v knjižnici. (Fotoarhiv knjižnice)

stoletja, najstarejša v knjižnici), pet inkunabul oziroma prvotiskov, prva izdaja Dalmatinove Biblije iz leta 1584, originalna dela oziroma prve izdaje ter pomembnejši ponatisi del Janeza Vajkarda Valvasorja, Georga Vischerja, Janeza Svetokriškega, Matije Kastelca, Hipolita Novomeškega, Tomaža Kempčana, Janeza Ludvika Schönlebna, Vergila, Ovidija, Cicera, Luthra, slovarji in slovnice različnih avtorjev (Megiser, Janežič, Pohlin idr.), dela Valentina Vodnika, Antona Tomaža Linhartarja itd. do Prešerna, predstavnikov slovenske moderne in naprej.

Jedro posebnih zbirk oziroma knjižnične pisne kulturne dediščine pa je seveda knjižnična zakladnica rokopisov, unikatnih trajnih dokumentov človekovih dosežkov in hkrati spodbuda in navdih za nove ustvarjalne dosežke ljudi, ki jim je knjižnica namenjena. Po obliki zbirka obsega rokopise, tipkopise, prepise originalov, ki so pomembni za Dolenjsko, a jih hranijo kje drugje, kopije in faksimilirane izdaje. 362 rokopisnih enot (signatur) pomeni približno 11.500 posameznih kosov gradiva. Rokopisne enote

so zelo različne, saj lahko obsegajo le en dokument, pismo ali pesem, več del ali pa celotno osebno zapuščino/ostalino posameznega ustvarjalca ali zbiralca. Nemogoče bi bilo kratko predstaviti to zelo obsežno zbirko, zato naj navedem le nekaj večjih in najbolj dragocenih celot: gradivo o Valentinu Vodniku (Ms 239, 60 kosov arhivalij o Vodniku, na primer šolsko spričevalo iz leta 1774), zapuščina dr. Alojza Turka, literarnega zgodovinarja in profesorja na novomeški gimnaziji (Ms 1 in 2; zbirka obsega Turkovo osebno zapuščino ter tuje rokopise in prepise: Janeza Trdine, Dragotina Ketteja, Milana Puglja, Jožeta Cvelbarja, Ivana Koštičala itd.), zapuščina Mirana Jarca (Ms 84, 95, 114, 193, 194, 195, 199, 235, 360-362; posebna skrb je vseskozi veljala zbiranju in hranjenju rokopisov in gradiva o pesniku Miranu Jarcu, po katerem se knjižnica imenuje od leta 1953), zapuščina Slavka Gruma (Ms 343, v njej rokopis drame Dogodek v mestu Gogi), rokopisne zapuščine literatov Antona Podbevška, Pavla Golie, Ilke Vašte, Pavleta Zidarja, Jožeta Dularja, naravoslovca Ferdinanda Seidla idr., starejši dijaški rokopisni listi novomeške gimnazije in drugih šol, zbirke pisem in korespondence mnogih znamenitih Slovencev, tipkopišno gradivo o gradovih dr. Ivana Komelja, Spomini Leopolda Picigasa itd.

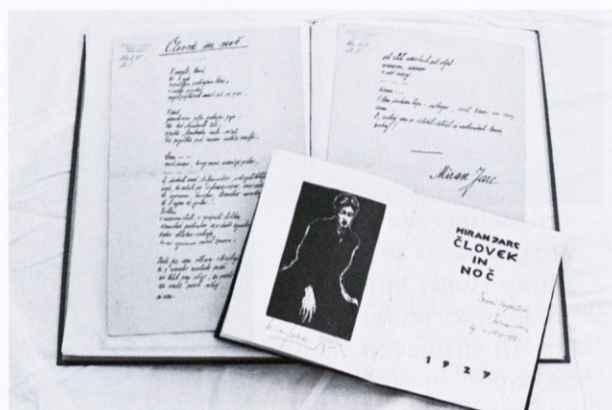
Častitljive starosti so tudi zemljevidi iz kartografske zbirke, ki smo jo bralcem že podrobneje predstavili. Najstarejših, teh, ki so izhajali v obdobju od 16. do konca 18. stoletja, je v knjižnični zbirki približno šestdeset. Od najvidnejših evropskih kartografov so v zbirki zastopana imena: Münster, Ortelij, Mercator, Sanson, Homann, Janez Dizma Florjančič pl. Grienfeld in njegov zemljevid dežele Kranjske iz leta 1744, Peter Kozler s tremi izdajami zemljevida slovenske dežele in pokrajin ter drugi. Poseben domoznanski pomen nosita redka zemljevida dolenjskega območja, in sicer von Reillyjeva karta Unter Krain iz leta 1789 ter Kindermannov zemljevid Unterkrain oder der Neustaedtler Kreisl iz leta 1796.

Precej zgodovinsko pomembnega gradiva se nahaja tudi v zbirkah muzikalij (rokopisno notno gradivo Ignacija Hladnika, notni zapisi Marjana Kozine, Jožeta Privška za pevko Tatjano Gros itd.), tiska NOB (partizanske brošure, okupatorska periodika) ter v zbirki starejšega drobnega tiska (na primer zapuščina novomeškega tiskarja Janeza Krajca).

Najobsežnejši del posebnih zbirk tvorijo zgoraj omenjene zbirke slikovnega gradiva najrazličnejših vrst, ki smo jih vsaj delno že predstavili in ki si glede na svoj obseg in pomen zaslužijo posebno obravnavo. A naj na tem mestu omenim eno zadnjih velikih pridobitev za Dolenjsko – to je faksimilni natis grafične zbirke Janeza Vajkarda Valvasorja Iconotheca Valvasoriana v sedemnajstih zvezkih, ki jo je ob lanskem dnevu knjige knjižnici poklonila Krka, tovarna zdravil, d.d., Novo mesto.

Piko na i posebnim zbirkam pa daje že omenjena zbirka spominskega pohištva ter predmetov in kipov slovenskih umetnikov. Med najznamenitejše knjižnične predmete sodijo očala, črnilnik, igralne karte in sprehajalna palica pisatelja Frana Levstika, poseben ustvarjalni naboj ima gotovo delovna miza pesnika Mirana Jarca in med najlepšimi kipi v knjižnici je »otožno zamišljeni Miran Jarc« Jakobava Savinška.

Ko danes v knjižnici nabavljamo tovrstno starejše domoznansko gradivo, velikokrat pomislim na strastnega zbiralca in tvorca naših posebnih zbirk, Boga Komelja. Ta naš mali muzej raznovrstnega gradiva je lahko ustvaril le človek, ki je takrat, po drugi svetovni vojni, znal prepoznati zgodovinsko vrednost vseh teh enkratnih stvari, ki so bile v nemalo slučajih tarče opustošenja po dolenjskih gradovih, ter

Miran Jarc: rokopis pesmi Človek in noč ter njegova prva pesniška zbirka z istoimenskim naslovom, 1927. (Foto: Tomaž Grdin)

jih mnogokrat rešil pred uničenjem, pa naj je šlo na primer za grajsko pohištvo, pomemben prvotisk ali za plakat o gasilski veselici v kaki dolenjski vasi. S svojim delom je navdušil mnoge ljudi, da so na tak ali drugačen način obogatili knjižnico z raznolikim gradivom, ki bi sicer lahko obležalo nekje pozabljeno, zavrženo in za vedno izgubljeno. To so velike in majhne reči, katerih prava vrednost se velikokrat pokaže šele kasneje. Danes je seveda marsikaj precej drugače. Poleg ponudbe slovenskih antikvariatov smo pri nabavi starejšega domoznanskega gradiva prepuščeni divjemu trgu pod geslom »kdo da več?«. Le malo jih je, ki so pripravljeni knjižnici podariti ali (po razumni ceni) prodati kos »nečesa starega«, ker je to postalo vrhunsko tržno blago. To je sicer povsem razumljivo, hudo pa postane takrat, ko se knjižnice in muzeji znajdemo na lovu za gradivom, za katerega moramo ponuditi dovolj, da ga preprodajalci ne bodo odposlali čez mejo, kjer je gradivo nemalokrat razprodano za ponižujoče nizke vsote in – za vedno razdrobljeno in izgubljeno. Zgodi se sicer tudi, da

se kakšna zapaščina po naključju vrne v Slovenijo, ampak potem se vsa zgodba ponovi. Zato na tem mestu iskrena zahvala vsem, ki so doslej Knjižnici Mirana Jarca darovali ali ji omogočili odkup domoznanskega in drugega gradiva, pomembnega za celoten slovenski kulturni prostor. Njihov doprinos k ohranjanju slovenskega kulturnega izročila je izjemno pomemben, bolj, kot se ga morda zavedamo in znamo ceniti.

Bistveno pri vsem pa je, da tako zasebni zbiralci kot javne ustanove znamo s tem dragocenim in občutljivim gradivom pravilno ravnati, v knjižnicah smo seveda zanj tudi zakonsko odgovorni (Zakon o knjižničarstvu, Uradni list št. 87/2001, 5. člen). Hranjenje in zaščita knjižničnega gradiva – kulturne dediščine je vsekakor še težje delo kot pridobivanje. Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto je bila v devetdesetih letih 20. stoletja že vzorčen primer knjižnice z nemogočimi pogoji za delo in hrambo gradiva v slovenskem merilu. Zato je bilo pravo olajšanje tako za zaposlene kot uporabnike knjižnice selitev v novozgrajeni prizidek leta 2001. V novi del smo začasno in v za silo primerne pogoje preselili tudi posebne zbirke, se nekaj let intenzivno pripravljali, upoštevajoč vsa strokovna (IFLA) načela za hrambo knjižničnega gradiva, na selitev tega gradiva oziroma oddelka nazaj v prenovljene stare prostore knjižnice, nato pa je zmanjkalo denarja. Po večletnih prizadevanjih smo vendarle uspeli spraviti pod streho mikroklimatski arhivski depo, ki gradivu zagotavlja optimalne pogoje za čim daljše življenje: relativno vlažnost (30–50 odstotno), konstantno temperaturo (15 – 18°C), požarno varnost, odsotnost dnevne svetlobe, prahu, insektov, zajedalcev idr. Žal bo na večino pripadajoče arhivske opreme potrebno še počakati, zato smo uporabili obstoječe, dotrajane in po standardih za arhiviranje knjižničnega in arhivskega gradiva ne povsem ustrezne kovinske omare. V novembru 2009 smo tako najdragocenejše gradivo končno preselili v novi in hkrati prvi pravi arhiv posebnih zbirk. Glede na že pregovorno prostorsko stisko knjižnic se zavedamo, da je bilo s to selitvijo narejenega ogromno. Vemo pa tudi, da je ves ta čas, ko smo potrpežljivo čakali na primerni prostor za hrambo gradiva, neusmiljeno opravił svoje. Doslej so se zbirke nahajale pač povsod, kjer je bilo še kaj prostora. Zlastičasni nenamenski »prostorčki« v novem prizidku knjižnice so bili ponekod prevlažni, drugje presuhi, ob močnem deževju je prišlo celo do zamakanja enega od depojev. Na srečo neposredne škode na gradivu ni bilo.

O restavriranju knjižničnega gradiva v Knjižnici Mirana Jarca ni mogoče prav veliko povedati. To so zelo dragi postopki, za katere praviloma vedno zmanjka denarja. Glede na to, da je trenutno v teku restavriranje spominskega pohištva, ki bo po pro-

jektu umeščeno v prostore oddelka Posebne zbirke, na restavriranje in konserviranje del na papirju ne moremo veliko računati. A pri tem obstaja določena olajševalna okoliščina: starejše kot je gradivo, bolj je ohranjeno, saj je bilo izdelano oziroma tiskano na kakovostnejših nosilcih kot danes. Občasno nam priskoči na pomoč Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto (na primer restavriranje načrta Narodnega doma v letu 2007, v njihovem rednem programu pa je tudi restavriranje umetniških slik iz naše slikovne zbirke).

Še vedno pa smo nekje na sredi poti, saj, kot vemo, obnova starega dela knjižnice še ni končana, stara stavba št. 26 je trenutno le votla lupina z zunanjo fasado. Tako se med drugim odmikajo nekam daleč v nejasno prihodnost naslednji prostori oddelka Posebne zbirke: delovni prostor za zaposlene, spominske sobe slovenskih ustvarjalcev – čitalnice za uporabnike, opremljene s spominskim pohištvo in predmeti, umetniškimi slikami (na primer pred obnovo že obstoječa soba slovenskega igralca Janeza Cesarja), razstavni prostor ter tako imenovani »knjižni trezor« kot predavalnica za izvedbo bibliopedagoških ur, predstavitev posebnih zbirk in tematskih literarnih predavanj.

V obdobju zadnjih desetih let, čakajoč na prostorske pogoje, ki jih je za takšne zbirke nujno potrebno zagotoviti, smo se načrtno lotevali projektov strokovne zaščite, sistematičnega popisa, obdelave, digitalizacije ter popularizacije knjižnične kulturne dediščine z objavami v medijih, založniško dejavnostjo, predavanji, predstavitvami, razstavami. Veliko smo v preteklih letih vložili tudi v izobraževanje in se pri tem naučili, da je možno včasih celo z manj denarja, s cenejšimi materiali prav tako dobro zaščititi gradivo, predvsem pa je potrebno imeti pri ravnanju s tem gradivom osnovno znanje in informacije, da ne bi stanja še poslabšali. Včasih je boljše storiti nič kot pa napačno, kajti napaka veliko stane. Zavzeli

Mikroklimatski arhiv posebnih zbirk, pomembna pridobitev v letu 2009. (Fotoarhiv knjižnice)

smo stališče, da je potrebno originalno starejše gradivo hraniti tako, da ga bomo ohranili tudi našim zanamcem, hkrati pa ga s pomočjo sodobne tehnologije čim bolj približati uporabnikom. Z računalniško obdelavo v vzajemnem slovenskem knjižničnem katalogu Cobiss/Opac ter s projektno digitalizacijo gradiva dosegamo slednje: lažjo, hitrejšo dostopnost

St. Jernej 27/06
 Prearaga Bora! Vam lepa hvale za
 čestitac, Danes se je Olla odpeljala
 zopet v Kranj in morda s njo. Včeraj
 sta bila miško in Janko tukaj. Sino
 kli v Polovcih, zvečer sta šla pa prvi nara
 v Hovlajevico. V ponedeljek se vrnila s J. B.
 Vam spetki srčne poljčke od nas sili Bora

Iz slikovne zbirke: kraj Šentjernej v začetku 20. stoletja.
 (Digitalni arhiv knjižnice)

uporabnikom, vzpostavitev vzporednega digitalnega arhiva ter varovanje in zaščito originalnega gradiva. Ali povedano na primeru: uporabnik, ki za določen namen potrebuje na primer starejšo fotografijo kraja Šentjernej iz naših posebnih zbirk, mu je njen pregled na voljo v računalniškem katalogu Cobiss/Opac tudi od doma oziroma na daljavo, mi pa mu lahko »izposodimo« digitalno kopijo višje kakovosti. Izvirna fotografija v knjižnici tako ni izpostavljena niti najmanjšemu »vznenmirjenju« oziroma rokovanju z njo, saj vemo, da je prav fotografsko gradivo med najbolj občutljivejšimi glede ravnanja in zaščite.

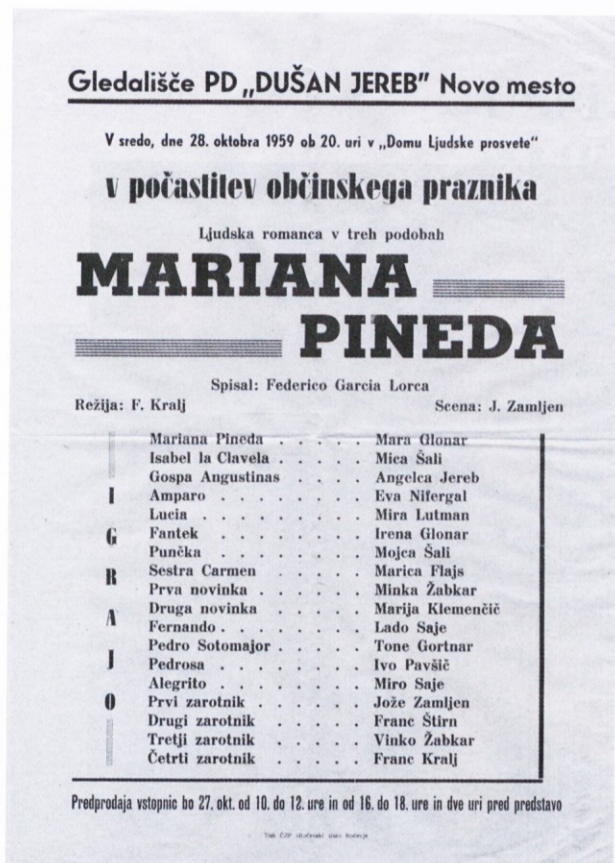
Hiter tehnološki razvoj oziroma digitalna era omogoča vedno nove in boljše načine enostavnega dostopa do kulturnega blaga knjižnic, muzejev in

arhivov. V Sloveniji poleg spletnih strani posameznih slovenskih knjižnic, muzejev in drugih kulturnih ponudnikov, v okviru knjižnične dejavnosti trenutno obstajata dva vzajemna slovenska spletna portala, namenjena prav tovrstnim vsebinam oziroma gradivu, in sicer Digitalna knjižnica Slovenije (dLib.si) ter portal Kamra (kamra.si), še posebej namenjen kulturni dediščini slovenskih pokrajin. Knjižnica Mirana Jarca je doslej na omenjenih spletnih mestih objavila že precej gradiva: starejšo domoznansko periodiko (Slovenienschblatt 1848, Dolenjske novice 1885–1919, Belokranjec 1908/1909, 1912 idr.), rokopisne dijaške liste novomeške gimnazije in druga rokopisna domoznanska glasila (na primer Ilirija 1896, Trobenta iz gimnazije 1909/1910, Izpod Gorjancev 1910/1911, Vesna 1921 – 1939 in mnoga druga), najstarejše zemljevide iz kartografske zbirke, izbor ekslibrisov, razglednic Novega mesta, slikovno zbirko novomeškega risarja Franca Ksaverja Skole, izbrano gradivo o ljudskem izročilu Belé krajine, o obnovi in oživljanju dolenjskih gradov. Pri teh projektih se je izkazalo kot zelo tvorno sodelovanje s sorodnimi kulturnimi ustanovami: Belokranjskim muzejem v Metliki, Frančiškanskim samostanom v Novem mestu in Zavodom za kulturno dediščino Slovenije, Območno enoto Novo mesto, ki so prispevali tudi svoje gradivo za spletno objavo. To je le eden od sodobnih načinov predstavljanja oziroma dostopnosti različne kulturne dediščine Novega mesta in Dolenjske po Sloveniji in celem svetu, ki poteka v okviru knjižnic. Z manjšo zamudo in določenimi težavami se slovenske knjižnice in muzeji pripravljamo tudi za vstop na skupni portal evropske kulturne dediščine EuropeanaLocal, novomeška knjižnica vanj vstopa s starimi novomeškimi razglednicami, zemljevidi in zgodovinskim časopisom Dolenjske novice.

Pri teh navdušujočih možnostih nove dobe obstajajo seveda tudi prenekateri zagate in pomisleki. Med njimi je gotovo nedorečeno vprašanje moralnih in lastniških pravic v digitalnem okolju. Gradivo se po elektronskem omrežju širi in dosega ciljne skupine izjemno hitro, kot kak virus, ki ga je nemogoče nadzorovati in omejiti. Prav tako hitro se seveda lahko izgubi sledljivost originalnih dokumentov, kar še poveča možnost njihove zlorabe z vidika avtorskega prava. Drugi pomislek pa so gotovo dileme, dvomi, strahovi o (dolgo)trajnosti digitalnih zapisov. Izredno hiter tehnološki razvoj sproža vprašanje kompatibilnosti opreme in medijev, na katerih je/bo shranjeno vse to knjižnično, muzejsko, arhivsko gradivo. Zato je pač toliko bolj pomemben naš sedanji odnos do originalnega gradiva – njegovega hranjenja, varovanja in zaščite. S tem je krog sklenjen: pogumno naprej v prihodnost, vendar z znanjem, odgovornostjo in spoštovanjem preteklosti.

Novomeške knjižnične Posebne zbirke so odde-

Iz zbirke drobnega tiska: gledališki plakat PD Dušan Jereb Novo mesto iz leta 1959. (Digitalni arhiv knjižnice)

lek s tradicijo, katerega temeljni pečat sta domoznanska dejavnost in skrb za slovensko kulturno dediščino. Oboje je v slovenskih knjižnicah že od nekdaj spoštovana naloga, ki pa ni ozko usmerjena in nikakor ni sama sebi namen. Nasprotno, »pojem domoznanstva je krvni obtok splošne knjižnice in preveva vse sfere njenega delovanja« (A. Pleničar), »je prispevek k osebni in okoljski rasti, h krepitvi položaja in ugleda knjižnice in okolja« (S. Novljan), pri čemer so potrebne navezave z drugimi kulturnimi ustanovami, društvi in organizacijami, tudi gospodarskimi, v okolju. Ali se zavedamo pomena hranjenja raznovrstnega gradiva o svojem okolju in ljudeh? Nas zanima, kaj se v našem okolju dogaja,

nas skrbi, žalosti ali veseli, kadar se v našem mestu kaj zgodi? Ali poznamo in cenimo svoj dom, svoje mesto, kraj? Kako naj spoznavamo daljne kraje, tuje kulture, če ne poznamo dovolj in nimamo odnosa do domačih vrednot? »Znanje o domu« ostaja namreč temeljna osebna izkaznica ali potni list slehernega posameznika in skupnosti.

Kljub svetovni recesiji oziroma prav zaradi nje bi bilo modro ohraniti odgovoren odnos do kulturnega izročila, ki je pravzaprav temeljni pokazatelj vsega, kar so skozi stoletja ustvarili (in tudi uničili) ljudje. Le če se bomo zares zavedali, da pis(a)na kulturna dediščina, ki jo hranimo v Novem mestu, v knjižnici, kot tudi naše pokrajinske posebnosti, običaji in tradicija niso zanimivi in pomembni samo za naše ožje okolje, temveč sestavljajo mozaik celotne nacionalne podobe, kulturne dediščine in identitete, bomo lahko tudi nekaj naredili. Zato je potrebno nenehno prepričevanje in ozaveščanje o pomenu posebnih knjižničnih, muzejskih in arhivskih zbirk v lokalnem prostoru ter vključevanje v lokalne, državne in evropske projekte kulturne dediščine. Namreč, po vstopu Slovenije v širši evropski kulturni, gospodarski in politični prostor je postalo prepoznavanje narodove identitete skozi ostaline naših prednikov toliko bolj pomembno.

LITERATURA:

- Kambič, Mateja, Kartografska zbirka Knjižnice Mirana Jarca Novo mesto, v: Knjižničarske novice št. 2, febr. 2007, str. 19".
- Novljan, Silva, Domoznanska zbirka: neizkoriščene možnosti? Knjižnica, Ljubljana, 49(2005)3, 7-37.
- Peperko Golob, Darja, O Bogu Komelju in knjižnici, v: Rast št. 1, febr. 2007, str. 63.
- Petrov, Nataša, Zakladnica rokopisov, v: Dolenjski razgledi št. 9, 18. IX. 1986, str. 93.
- Pogačnik, Tone, Posebna zbirka Boga Komelja, v: Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto : 1946 – 1996, str. 127. Novo mesto, Knjižnica Mirana Jarca, 1996.

Jože Marinč: NOTRANJI GLAS, 2008, akril, 70 x 50 cm

Rasto Božič

USPEŠNOST JE ODVISNA OD MEDOSEBNIH ODNOSOV

Pogovor z direktorjem Dolenjskega muzeja, zgodovinarjem in
sociologom Zdenkom Picljem

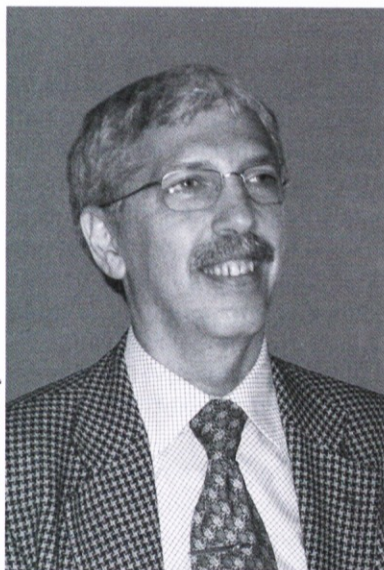

Foto: Milan Markelj

Leta 1961 v Novem mestu rojeni zgodovinar in sociolog Zdenko Picelj je leta 1984 prišel v Dolenjski muzej kot pripravnik. Kasneje se je na njegovem direktorskem mestu uveljavil predvsem kot spreten poslovnež, skupaj z zaposlenimi muzejskimi strokovnjaki pa mu je v negotovih letih družbenega prehoda uspelo hišo prenoviti in zapisati med najvidnejše slovenske muzejske ustanove. Bil je na čelu številnih muzejskih in galerijskih podvigov, na podlagi narejenega pa je leta 1998 dobil naziv višji kustos in nazadnje leta 2003 muzejski svetovalec. Za izvedbo projekta *Starejša železna doba na Slovenskem – Kapitelska njiva Novo mesto* je skupaj z avtorjem Borutom Križem in oblikovalcem Jovom Grobovškom leta 1999 prejel najvišje občinsko priznanje, nagrado mesta Novo mesto, leta 2003 pa še občinsko Trdinovo nagrado.

Rojeni ste v Novem mestu, vendar pa ste odraščali v Krškem?

Moja družina izhaja iz Novega mesta, kjer so bili v preteklosti Piclji znani kot čevljarji, a ker se je oče šolal za papirničarja, se je v zgodnjih petdesetih letih minulega stoletja preselil v Krško. Tam sem preživel otroštvo in večino mladosti. V Novem mestu sem obiskoval zadnja letnika gimnazije, vanj pa sem se leta 1984 vrnil kot triindvajsetletnik, kar moj oče uvršča med sinova dejanja, ki jih najbolj ceni.

Lahko opišete potek vašega šolanja?

V Krškem sem obiskoval Osnovno šolo Jurija Dalmatina, prva letnika pedagoške gimnazije sem obiskoval v Brežicah, z uvedbo tako imenovanega usmerjenega izobraževanja – sodil sem v njegovo prvo generacijo – pa sem moral zadnja letnika gimnazije opraviti v Novem mestu, kjer sem tudi maturiral. Nato sem na ljubljanski Filozofski fakulteti vpisal študij zgodovine in sociologije ter tam v rednem roku diplomiral, dva meseca kasneje so me zaposlili v Dolenjskem muzeju.

Zelo hitro?

Pri prof. Tonetu Ferencu sem konec leta 1983 delal diplomsko nalogo z naslovom Podokrožje Gorjanci, ki se je dotikala obdobja narodno-osvobodilnega boja, kar me je pripeljalo v Dolenjski muzej, kjer sem prišel do tedanjega kustosa Antona Štampoharja in spoznal takratnega direktorja Ludvika Tončiča. Na fakulteti sem februarja oddal diplomu tik pred zadnjim izpitom, nato pa sem se si nameraval ogledati zimske olimpijske igre v Sarajevu. Vstopnice sem imel že kupljene, uredil sem si bivanje, tri tedne pred odhodom pa so me poklicali iz Dolenjskega muzeja in mi ponudili službo. Odločil sem se zelo hitro, takoj opravil zadnji izpit, 1. aprila pa so me že zaposlili kot pripravnika zgodovinarja. Tako rekoč sem olimpijske igre zamenjal za službo.

K muzeju in poklicni poti se bova vrnila v nadaljevanju, pred tem pa povejte kaj o vaši družini.

Oče je Novomeščan, mama ni. Na Koštialovi ulici 1 je pred leti visela tabla,

Z materjo na podelitvi diplome leta 1984 v Ljubljani.

kjer je pisalo Čevljestvo Picelj, med vojno in dokler ni odšel v partizane, pa je stari oče imel delavnico na Cankarjevi ulici 1. Družina starih staršev je živela v novomeškem Rokodelskem domu, kjer je danes sindikat, tam pa je živela tudi družina Jakac. Moj stari oče Srečko Picelj in slikar Božidar Jakac sta bila tako mladostna prijatelja, ded pa je prijateljaval tudi z olimpijnikom Leonom Štukljem. O dedovem prijateljstvu z Jakcem mi je veliko povedala njegova žena Tatjana, o starem očetu pa mi je pravil tudi Štukelj, ki sem ga leta 1993 spoznal, ko sem pripravljal razstavo ob njegovi 95-letnici. Ko sem Štuklja prvič poklical, se mu je moj priimek zdel sumljivo znan, ob omembi dedovega imena pa mi je takoj odprl vsa vrata.

Zaradi zgodovine ste se vrnili v Novo mesto?

Za študij zgodovine sem se odločil že kot petošolec, kasneje pa nisem razmišljal o ničemur drugem kot o njej. Ko se za nekaj odločim, to tudi storim. Odločil sem se, da bom postal zgodovinar, in tako se zaključilo. Mogoče me je za zgodovino navdušil razrednik Jože Urbanč, precej oster gospod, in v šestem razredu osnovne šole je bil moj cilj določen. Hkrati me je v obdobju odraščanja navduševal tudi šport, predvsem igre z žogo, košarka in plavanje, ki je bilo takrat zaradi olimpijskega bazena poleg spidveja v Krškem najbolj priljubljeno. Ker sem se odločil za študij zgodovine, sem moral – ker to v skladu z usmerjenim izobraževanjem v Posavju ni bilo mogoče – zadnja letnika gimnazije obiskovati v Novem mestu, na koncu pa je za vrnitev odločila možnost zaposlitve.

Med zgodovinskimi obdobji so vas najbolj pritegnila novejša?

Najbolj so me privlačile vojaške zadeve, bral se veliko vojnih romanov, spominov, gledal vojne filme. Tega je bilo v času mojega šolanja več. V meni sta tleli tudi pravniška in ekonomska žilica, tako da sem ob vpisu na fakulteto pod drugo možnost študija vpisal pravo in ekonomijo. Obe žilici sta mi pri mojem kasnejšem delu v muzeju prišli izredno prav, za študij prava in ekonomije pa sta se odločila moja sinova.

Kako ste – glede na to, da so vas privlačile vojaške zadeve – opravili z jugoslovansko vojsko?

To je bila druga in ne najbolj prijetna zgodba. Leta 1985 so me poslali v srbski Leskovac, v vojašnico, ki je med častniki veljala za kazensko. Prvega pol leta so nam prali možgane, tam sem spoznal prave kriminalce, poklicne žeparje z vlakov, ponarejevalce in prodajalce vozniških dovoljenj ter podobne mojstre. Druga polovica je bila nekoliko znošnejša, vodil pa sem tako rekoč celo kasarniško ekonomijo. Za častnika, Slovenca iz Rogaške, sem pisal proračune in jedilnike, na koncu pa za tri vojašnice nabavljal in celo izdajal hrano. To mi je vzelo veliko časa, toliko, da sem v pisarni tudi spal.

Po opravljenem pripravništvu, vojski in strokovnem izpitu so vas v muzeju zaposlila kot kustosa. Kako se je vaša poklicna pot nadaljevala?

Takrat so bili v muzeju še zbori delavcev, svet muzeja in podobno, ko sem se vrnil iz vojske, pa je bil njegov direktor Franci Šali, ki me je takoj vključil v tedanje tako imenovano samoupravno delo. Postal sem predsednik zbora delavcev in predsednik sveta muzeja, po desetih letih dela v muzeju, leta 1994, pa so me postavili za direktorja. Trenutno zaključujem tretji direktorski mandat in računam na četrtega.

V obdobju vašega vodstva se je v muzeju in za njega marsikaj spremenilo?

Z očetom med služenjem vojaškega roka v srbskem Leskovcu leta 1985.

Zdenko Picelj z družino.

Da bom postal direktor muzeja, si pred tem nisem mislil. Ko je moj predhodnik Bojan Božič na hitro odšel, je na nekem zelniku zrasla zamisel, da bi ga zamenjal jaz. Mesto sem najprej za leto dni kot vršilec dolžnosti direktorja prevzel pod pogojem, da se bodo razmere in predvsem delovni odnosi med zaposlenimi v muzeju, ki so bili takrat katastrofalni, uredili. Zaradi njih nas je takrat kar nekaj iskalo nove službe, vendar pa kot nalašč niso nikjer iskali zgodovinarja. Muzej se je tedaj ukvarjal predvsem z galerijsko dejavnostjo, muzejskih razstav pa je imel izredno malo, kar se da razbrati tudi iz tedanje statistike. Mandat sem nastopil z lastno vizijo in zadeve obrnil na glavo.

Kako ste jo zastavili?

Najprej sem se z vsemi sodelavci pogovoril, saj je uspešnost odvisna od medosebnih odnosov. Muzejsko ekipo sem sprejel takšno, kot je bila, skupaj smo zastavili program, ki je vsem zaposlenim dal možnost, da nekaj naredijo in to tudi pokažejo. Če ne bi pred tem desetletja preživel v muzeju in če ne bi do podrobnosti poznal dela muzealcev in muzeja, hkrati pa njegovih ljudi, nam vse, kar smo v teh letih dosegli, ne bi uspelo.

Zadevo opisujete kot izziv?

Kot izziv, ki se ga takrat niti nisem zavedal. Menil sem, da bom leto dni že zdržal, v obratnem primeru pa na mestu direktorja nisem nameraval vztrajati. V enem letu so se zadeve nato obrnile na bolje in sledil je niz domačih razstav. Pred tem se je muzej zelo malo ukvarjal z gradivom, za katerega je odgovarjal, danes pa ima marsikaj pokazati. Hitro sem tudi dojel, da je arheologija za Dolenjski muzej, Novo mesto in regijo daleč najbolj pomembna. Tako smo začeli in vsakdo je prevzel svoj del odgovornosti. Moj moto je, da toliko, kot lahko muzejski delavci naredijo, lahko tudi jaz kot direktor podprem. Uvedli smo petletne programe in vanje razporedili večje projekte. V petnajstih letih nismo niti enega predstavili, niti ene razstave pa ni bilo brez kataloga. Izjema je samo predlani odprta stalna arheološka razstava, Arheološka podoba Dolenjske, ki jo je ob odprtju pospremil le vodnik, obsežen katalog zanjo pa smo izdali minule dni.

Z ženo Martino v Piranu leta 1986.

Dolenjskemu muzeju je z manjšo kadrovsko okrepitvijo uspelo postati eden najuspešnejših in prepoznavnih slovenskih muzejev.

Okrepili smo se predvsem na arheologiji. Zaposlili smo še arheologinjo, dokumentaristko in dva konservatorja, v Jakčevem domu smo zaposlili receptorko in umetnostno zgodovinarico, obe na račun novomeške občine, drugo so bile redne menjave tehničnega osebja. Jedro ekipe je ostalo nespremenjeno.

Osebno ste se tudi sami lotili nekaterih razstav?

V zadnjih letih sem ugotovil, da sem jim zaradi direktorskih zadolžitev težje kos. Kot direktor sem se lotil razstave ob 100-letnici olimpijca Leona Štuklja, pred tem pa sem kot kustos speljal razstavo ob njegovi 95-letnici. Sodeloval sem pri razstavi ob 50-letnici muzeja, trenutno pa sodelujem pri pripravi razstave ob njegovi letošnji 60-letnici. Vsak velik muzejski projekt je hkrati izziv tudi zame. Pri vseh sem vodja projekta, vodim finance, predstavitev, povezujem, svetujem in podobno. Izkušenj imam veliko, ves čas pa prihajajo nove.

Verjetno vam pri tem pomagata prav prej omenjeni žilici, ekonomska in pravna?

Moj hobi je statistika, delo direktorja pa je tudi finančni izziv. V letu dni sem moral spoznati vso ekonomijo in se naučiti vseh njenih skrivnosti. V enem letu sem tako rekoč, ne da bi študiral na fakulteti, doktoriral iz nje. Ko sem prevzel njegovo vodstvo, je bil muzej – kljub temu, da smo se na občini dogovorili, da ga finančno sanirajo – v izredno globokem minusu. Čeprav smo takrat z vodjem občinskega oddelka za družbene dejavnosti podpisali pogodbo, sem moral z marsikaterim podjetjem sam reševati zadeve. Vsa vrata sem si odprl sam, saj me tudi s pokrovitelji, s katerimi je muzej že sodeloval, ni nihče seznanil ali spoznal. Če se tako izrazim, sem moral skozi stopnjo »brisanja vratnih kljuk«. Pravzaprav sem zelo vesel, da sem se vsega naučil in da sem sam spoznal ljudi. Že takoj v prvem mesecu na mestu vršilca dolžnosti direktorja sem moral na primer na Ministrstvu za kulturo z ustreznimi dokumenti, ki jih tam niso zadostno preučili, dokazati, da denar za nas vendarle je in da Dolenjskemu muzeju dolgujejo določeno vsoto. Z njim smo pokrili le najbolj žgoče probleme, drugače pa je, da smo pokrili vse upniške zadeve, vzelo kar tri leta. Z visokotečimi projekti smo lahko začeli šele za tem. Prvi tak projekt je bilo na področju etnologije lončarstvo, na področju arheologije pa Kapiteljska njiva. Šlo je resnično za zelo zanimivo obdobje muzeja. Veliko sem se naučil tudi pri izdaji monografij o Božidarju Jakcu in Vladimirju Lamutu. Takrat sem bil še predsednik zbora delavcev. Na račun ene od obeh monografij je muzej od novomeške kulturne skupnosti dobil denar za polletne plače, ves denar je vložil v omenjeni projekt, nato pa je bil določeno obdobje dobesedno denarno odvisen od prodaje teh dveh knjig. Glede na to, da je muzej javna ustanova, mi takrat ni šlo v glavo, kako je to možno. Danes, na primer, se ne spustimo v nobeno zadevo, če ni vnaprej denarno pokrita. Brez pokritja ne postavimo nobene razstave in ne natisnemo nobenega kataloga. To je dober način za preprečitev glavobola.

Kaj pa današnji status muzejev in njihovo prihodnje vzdrževanje? Tudi tukaj so zadeve menda precej negotove?

Na to ne gledam s tega vidika. Zadeva ni negotova. Ves čas, odkar sem v hiši, se govori o nekih muzejskih mrežah, pa o spremembah statusa muzejev in podobno. V zadnjih letih se je marsikaj spremenilo, način vzdrževanja muzejev pa je ostal takšen, kot je bil. Vmes je sicer okoli

Januarja 2010. (Foto: R. Božič)

Kot kustos na odprtju razstave 95 let Leona Štuklja leta 1993 v Dolenjskem muzeju. (Foto: M. Pelko)

leta 2000 prišlo do poskusa prenosa financiranja na občine, pa je zadeva padla v vodo. Kaj takega, mislim, ne bodo ponavljali, da si želi država večjo vlogo ustanovitelja, pa je logično. To ni ničesar nenavadnega. Od leta 1995 delujem v predsedstvu skupnosti muzejev in že takrat se je govorilo o tem, da bi morali ustanovitelji lokalnih ali regijskih muzejev zagotavljati vsaj petino denarja zanje. Prepričan sem, da do tega ne bo prišlo čez noč, sedaj pa se naj bi to zakonsko uredilo, kar se mi zdi pravilno. Kakor koli, tedaj sem začel pritiskati na novomeško občino in dokazovati, da so od leta 1999 začeli sredstva za muzej povečevati. Do sedaj oziroma do leta 2010 smo prišli približno na to razmerje. Država v zadnjem desetletju muzeju zagotavlja 70 odstotkov denarja, ta vsota pa se giblje od 66 do 72 odstotkov, v povprečju torej nekje okoli 70 odstotkov. Občina v povprečju prispeva 15 odstotkov, 15 pa jih Dolenjski muzej zagotovi sam. Jasno je, da ta vsota ves čas nekoliko niha. V novomeškem okolju smo torej zadeve postavili tako, da kar koli bo država storila, bo občina ostala neprizadeta. Občina tako za muzej ne bo potrebovala novega proračunskega denarja, njen sedanji delež pa se ne bo povečal. S tem mehkim in počasnim prehodom smo že dosegli delež, ki naj bi ga zahtevala zakonska določila, državi pa smo ga nekoliko znižali. Zahvala za to gre predvsem našim dodatnih projektom in Jakčevemu domu, ki ga država leta 1984 ni sprejela za svojega. Do danes je denarno sodelovala samo pri razstavi ob 100-letnici rojstva Božidarja Jakca in lani pri razstavi ob 110-letnici njegovega rojstva, državni denar pa je šel predvsem za izdelavo in natis kataloga. Vse druge stroške je pokrila občina. Na njen račun smo takrat zaposlili dva delavca. Če bo vse ostalo tako, ne bomo imeli skrbi, status muzeja pa se ne more spremeniti. V statistični regiji jugovzhodne Slovenije je samo pet muzejev, kočevski, novomeški, metliški in brežiški ter kostanjeviška galerija, na Gorenjskem pa jih je, kot bi jih nastreljal s fračo. Tam imajo nekatera mesta kar po dva muzeja. O tem sem pripravil referat, ki sem ga leta 2004 prebral na zborovanju muzealcev v Portorožu. Če sem nekoliko zloben, je v slovenskem merilu glede muzejev ogromno možnosti racionalizacije, na Dolenjskem, v Beli krajini in Posavju pa so zadeve povsem drugačne. Kakor koli, Slovenija je država, ki ima več nacionalnih kot pa regijskih muzejev. To je skregano

Levo: S predsednikom države Milanom Kučanom na odprtju arheološke razstave Kapiteljska njiva leta 1997. Desno: Na odprtju razstave Mikija Mustra leta 1995 v Dolenjskem muzeju. (Foto: M. Pelko)

z vsako pametjo. Predstavljam si dva ali tri nacionalne muzeje, ostalo pa bi morale postati njihove izpostave.

Eden največjih projektov Dolenjskega muzeja je bila razstava Arheološka podoba Dolenjske, ki še ni popolnoma zaključen?

Njegov zaključek bo ob 60-letnici muzeja, 1. junija. Katalog razstave je izšel ob minulem kulturnem prazniku, junija pa bomo predstavili in prvič predvajali še polurni dokumentarni film Arheološka podoba Dolenjske, ki ga v produkciji novomeškega Studia Vrtinec pripravlja novinar Jadran Sterle.

Omenjeni projekt je terjal veliko voditeljskih spretnost, dogovarjanj in konec koncev denarja, ki ga je bilo potrebno nabrati na raznih koncih. Tukaj vaša vloga ni bila zanemarljiva?

Šlo je predvsem za vztrajnost in potrpežljivost. Leta 1998 smo na lastno pest prišli do projekta. Brez njega bi nam vsa vrata ostala zaprta. Šlo je za pokroviteljsko zahteven projekt. Zanj smo morali obnoviti poslopje in prostore stare križatije, saj sva z arheologom in avtorjem razstave

Z Leonom Štukljem in s predsednikom Mednarodnega olimpijskega komiteja Juanom Antoniom Samaranchem na odprtju razstave ob 100-letnici Štukljevega rojstva leta 1999 v Dolenjskem muzeju. (Foto: M. Kline)

Borutom Križem iskala večji razstavni prostor. Križatija je bila zadnja rešitev in prav vanjo smo nato postavili razstavo. Kljub temu, da smo se odločili za najcenejšo izpeljanko, je postavitve razstave, predvsem pa priprave nanjo, vzela deset let. Leta 2000 je prišla zadeva v občinski proračun, med omenjenim in letom 2007 je potekala statična obnova križatije, strokovno delo pa smo opravili v naslednjem letu. Gledano skozi denar, se je Ministrstvo za kulturo na naš projekt slabše odzvalo. Večino denarja zanj je prispevala Mestna občina Novo mesto, njen denar je šel za celotno obnovo in nabavo treh četrтин opreme, ostanek pa so pokrili pokrovitelji. Pri vsem projektu sem bil najbolj vesel, da se je ob njem dolenjsko gospodarstvo odprlo in izkazalo. Nekaj pokroviteljev je bilo naših starih znancev, veliko pa smo dobili novih. Vsi so pokazali razumevanje, spoznali pa so tudi pomen novomeške arheologije. Z nikomer se nisem pogovarjal dlje od desetih minut, pokroviteljstva za vse razstavne sobe pa mi je uspelo prodati v pičlem mesecu dni.

Z županom Mestne občine Novo mesto Boštjanom Kovačičem ob odkritju spomenika ustanovitelju Dolenjskega muzeja profesorju Janku Jarcu leta 2003. (Foto: M. Klinec)

S predsednikom države Danilom Türkom in avtorjem razstave Borutom Križem ob predlanskem odprtju stalne razstave Arheološka podoba Dolenjske. (Foto: R. Božič)

Odprtje stalne razstave Arheološka podoba Dolenjske. (Foto: R. Božič)

Projekt je tako rekoč za vami, vsak izziv pa terja novega. Kaj torej smujete in kakšen bo naslednji veliki korak Dolenjskega muzeja? Je to projekt arheološkega parka na Marofu, mestna razstava?

Zadnje čase se res veliko govori o tem arheološkem parku in jasno je, da pri njegovem projektu – podobno kot je sodeloval pri projektu Mesto situl – sodeluje tudi Dolenjski muzej. V letih, ko se je zaradi sanacije križatije otvoritev razstave Arheološka podoba Dolenjske odmikala iz leta v leto, sva z Borutom Križem prišla do zamisli Mesta situl. V vsakem letu sva sprožila nekaj novega. V predgovoru omenjene razstave sem tudi zapisal, da je ta predzadnji korak oziroma v pogledu novomeške arheologije zadnja etapna zmaga, arheološki park na Marofu pa zadnja faza njene predstavitve. Že ob razstavi o keltskih najdbah leta 2002 sem zapisal, da bi bilo mogoče najbolje, da se na Marofu oziroma na Kapiteljski njivi zgradi posebna muzejska stavba arheološkega oddelka. Ob bojazni pred pozidavo omenjenega območja se zdi arheološki park tudi najustreznejša zaščita pred njo. Če bomo tam razglasili in postavili arheološki park, bo teh bojazni za Novomeščane absolutno konec. Zamisel je resnično aktualna, saj je Marof nekaj posebnega. Mesto bi samo pridobilo. Prvič bi dobilo tako in drugače urejen park, varovalo bi arheološko in naravno dediščino, hkrati pa bi dobilo stavbo, s katero bi na 1.500 kvadratnih metrih dostojno in v vsej veličini predstavilo dolenjsko arheološko bogastvo. Kjerkoli v Evropi bi imeli tako dediščino, bi jo na tak način predstavili. Če je poleg razstavišča park, v katerem si je vse to možno ogledati na mestu najdbe same, je zadeva idealna. Za dobro ocenjujem, da je predlog arheološkega parka prišel v novi in lani sprejeti občinski prostorski načrt. To je velik korak. Če bomo do leta 2012, ko bo novomeška občina sodelovala pri projektu Evropske kulturne prestolnice, park uspeli razglasiti, bo to naslednji velik korak. Potem je vse odvisno od natečaja in denarja, predstavljam pa si, da pred letom 2020 težko računamo na kakšne večje rezultate. Gre torej za novo desetletje naporov, kar pa glede na naše dosedanje izkušnje ni veliko. Projekt arheološkega parka ni naš največji izziv, gre bolj za pot, ki je za arheologijo in njen ugled najbolj spodobna, realna in pravilna. Prav je, da se projekt Arheološka podoba Dolenjske na tak način konča, da ne govorim o tem, da bi tukaj lahko stal arheološki inštitut za starejšo železno dobo oziroma halštatsko kulturo.

Pred Dolenjskim muzejem leta 2007.
(Foto: R. Božič)

Kaj je v prihodnosti Dolenjskega muzeja za vas največji izziv?

Trenutno smo zaposleni z zaključkom zgodbe o zgodovini Novega mesta. Zgodba se je začela s prazgodovino oziroma z arheološko razstavo, ki s predstavitvijo geoloških obdobij sega v najstarejši čas zemeljske zgodovine, zaključuje pa se z zgodnjim srednjim vekom. Toliko je v križatiji. Naslednja faza te zgodbe se mora od tam nadaljevati do današnjih dni. Gre za srednjeročni načrt do leta 2015, ki ga bomo do jeseni dokončali, in razstavo, ki se bo lotila srednjega veka ter novejših obdobij. Zanj smo najprej iskali prostor izven hiše, kjer smo zaman računali tudi na prostore na novomeškem Glavnem trgu 30, na koncu pa smo jih našli, tako kot v primeru nove stalne arheološke razstave, v domačem muzejskem kompleksu. Kje natančneje bo stala, bomo javnost obvestili jeseni. Na tak način bo pregled vse preteklosti Dolenjske in Novega mesta dostopen v dveh stavbah muzejskega kompleksa. V muzeju že delamo v tej smeri. Po načrtu naj bi do leta 2015, ko bo Novo mesto slavilo 650-letnico, mesto dobilo še preostali del tako imenovane mestne razstave. Velike naložbe tukaj ne bo, ker gre za pohištvo in številne predmete, ki zahtevajo čas,

Z ženo Martino v Pisi.

pa bo potrebno veliko več restavratorskega dela. Gradivo za razstavo hranimo v naših depojih.

Mogoče na to, da s tako ljubeznijo govorite o arheologiji in Marofu, vpliva tudi, da kar nekaj let živite ob njegovem vznožju?

Mogoče dodatno. Na Marof ne gledam čustveno, temveč strokovno. Ko spoznaš vsa njegova področja, jih znaš hitro ovrednotiti. Arheologija je vsekakor njegov bistveni del. Da živim ob njegovem vznožju pa je kriva žena, ki je tam našla zemljišče za hišo. Ko sva se pod njem naselila, sem ga spoznal bistveno bolje. Danes poznam vse njegove vzbokline, zavetja in njive. Na Marofu takoj po službi, sam ali s psom, iščem počitek. Gre za oazo miru, psihične in fizične sprostitve. Kdor v Novem mestu ne ve kam, naj gre na Marof. Ko se postavim v drevored ali na vrh Klemenčičeve njive in pogledam mesto pod njim, se sprašujem, kaj je lepšega.

Čeprav vam služba in razmišljanje o njej jemljeta veliko časa, ste dejavni tudi na nekaterih drugih in družabnejših področjih. Bili ste predsednik plesnega kluba, turističnega društva in verjetno še česa, kar nisem omenil?

Bil sem med ustanovitelji novomeškega plesnega kluba, deset let sem bil tudi njegov predsednik. Bil sem predsednik novomeškega turističnega društva, še vedno sem predsednik Krajevne skupnosti Mestne njive, tretji mandat sem podpredsednik Skupnosti muzejev Slovenije, član številnih občinskih in državnih komisij, če se le da, pa te dejavnosti povezujem s stroko. Drugače je s športom, ki me privlači od malih nog. Ravno pri turističnem društvu sem videl povezavo med muzejem, turizmom in športom. To se je zgodilo v letu, ko smo imeli v muzeju razstavo V objemu Krkinih voda, za zaključek razstave, ki je povezovala vse tradicionalne obvodne prireditve, pa smo nameravali nekaj prirediti na Krki. Takrat so me tudi prepričali, da prevzamem mesto predsednika Turističnega društva in takrat smo v Novem mestu pričeli prirejati Noč na Krki. Ko je projekt razstave Arheološka podoba Dolenjske resno stekel, sem večino funkcij predal. Z vsemi naštetimi društvi sicer še sodelujem, vendar nikjer kot predsednik. Vemo, kako je v društvih, v glavnem dela le predsednik. Sem tak, da vse kar prevzamem, skušam pripeljati do nekega konca ali ravni, da se lahko naprej odvija. Na stotih področjih se ne morem razdajati, muzej in delo v njem mi le največ pomenita. Tudi na dopustu – poudariti

Novomeški likovni dnevi 2007. (Foto: R. Božič)

moram, da z ženo rada potujeva in menjava okolje – razmišljam o službi in iščem nove rešitve. To me žene naprej.

Očitno vprašanje, kako pa Zdenko Picelj osebno, ob tej izjavi ni potrebno?

Nekaj osebnega časa gre tudi za rekreacijo. Privlačijo me vodni športi, kot študent sem na primer v Ljubljani štiri leta igral vaterpolo, in pa igre z žogo, predvsem košarka. Nisem zagrizen in odličen športnik. Zadnjih dvajset let se vsaj enkrat tedensko odpravim na večerno košarko v telovadnico osnovne šole Grm. To so moji ventili.

Do konca službenih let se verjetno vidite v muzeju?

Moja nekdanja pisarna me še vedno čaka. Če ne bom več direktor, bom v muzeju nadaljeval kot kustos. Ne da ne bi kaj drugega znal ali zmoget, le toliko sem v tem poslu, da mi je v njem prijetno. Vsekakor se do konca vidim v muzeju. Ni pa to odvisno le od mene.

Z državno sekretarko Ministrstva za kulturo Jelko Pirkovič leta 2006. (Foto: R. Božič)

S kulturno ministrico Majdo Širca na Fotopubu 2009. (Foto: R. Božič)

V obdobju vaše »vladavine«, če nekoliko karikiram, ste se v Dolenjskem muzeju močno zavzemali za njegov ugled in javno podobo?

Osrednja naloga muzeja je skrb za premično dediščino, po drugi strani pa jo je potrebno ljudem predstaviti, pokazati in približati. To je potrebno napraviti tako, da ljudje vstopa v muzej ne dojemajo s strahospoštovanjem. Muzej mora postati v njihovih očeh vsakdanji kraj, kjer se lahko marsikaj in zelo veliko naučijo. Tukaj je pomemben tudi pedagoški program, ki so ga v muzeju uvedli že pred mojim prihodom. Kljub temu smo dali pedagoškemu delu in z njim povezanim stroškom večji poudarek. Uvedli smo otroške muzejske izkaznice in izkaznice za prijatelje muzeja, prednovoletno srečanje zanje, dan muzeja, priključili smo se republiškem projektu muzejska noč, za prijatelje muzeja pripravljamo ekskurzije in podobno. Zelo všeč mi je, na primer, kadar slišim, da so otroci pripeljali starše v muzej. Po zgledu iz tujine smo lani začeli sodelovati z muzejskimi prostovoljci. Za kaj takega sem pred nekaj leti prvič slišal na Nizozemskem. Tam sem videl, kako nekateri manjši muzeji delujejo izključno s pomočjo prostovoljcev. V večjem kraju imajo sicer poklicno strokovno ekipo, ki te muzeje pokriva in strokovno obvladuje, ostalo pa opravijo prostovoljci. Ti so lahko zdravniki, pravniki, profesorji in drugi izobraženci, ki se čutijo še sposobne in dolžne pomagati.

Možnost za kaj takšnega vidim tudi pri nas oziroma v krogu naših tako imenovanih muzejskih prijateljev. Lani smo v Sloveniji preko univerze za tretje življenjsko obdobje dobili program, ki ga je v Dolenjskem muzeju prevzela arheologinja Petra Stipančič, skupaj s pripravljenci programa smo ga nato predstavili, odziv nanjo pa je bil presenetljivo dober. Trenutno imamo v muzeju šest prostovoljk, ki so nam lani pomagale pri urejanju dokumentacije, pri čiščenju in urejanju depojev, v sprejemnici muzeja in knjižnici. Na zadnjem prednovoletnem srečanju so se za prostovoljce odločili še trije moški. To je naravnost odlično. Stvari smo se lotili na nevsiljiv način in kot kaže, nam bo uspela.

Očitno gre za povsem novo in drugačno dožemanje muzejske ustanove?

Pojavlja se vrsta možnosti, zadeva pa je stekla dobesedno čez noč. Mogoče nas je celo nekoliko prehitela. Trenutno teče v zadovoljstvo enih in drugih, s programom pa bomo vsekakor nadaljevali in ga razvijali, saj nam lahko prostovoljke in prostovoljci zelo veliko pomagajo. Ker gre pri tem zvečine za starejše ljudi, nam hkrati pomagajo z različnimi podatki in informacijami o Novem mestu in njegovi okolici, ki bi se drugače izgubili. Program tako poteka dvosmerno. Možnosti sodelovanja je še ogromno in o njih veliko razmišljam. Tudi doma. Dolenjski muzej ima v prihodnosti še veliko strokovnih in razvojnih možnosti.

Na sprehodu po Marofu.

Jože Marinc: Postavitev v Dolenjskem muzeju v Novem mestu leta 2009

Andrej Smrekar

JOŽE MARINČ 2008–2010

Jože Marinč. (Foto: Tomaž Grdin)

V nekaj manj kot letu in pol je Jože Marinč nanizal štiri razstave, dve v Novem mestu v Galeriji Simulaker in Dolenjski galeriji, eno v zagrebški Galeriji Vladimira Bužančiča in eno v splitski Galeriji Kula. To je samo zadnja epizoda posebej intenzivnega nagovarjanja javnosti kot vzgiba, pogojenega z najplodnejšo epizodo v njegovem ustvarjanju. Njegovo delo se je znašlo na vrhuncu evforične kampanje plastenja barvnih planov, ki ga je postopno razvijal od devetdesetih let dalje. V zadnjih letih se je osredotočil na prezentacijske strategije, ki so z zadnjo razstavo v Novem mestu minulo jesen dosegle vrhunec.

Da bi lahko razumeli njegove zadnje prostorske intervencije, se moramo ozreti nekoliko dalj nazaj v slovensko likovno dogajanje, ki ga je označila visoko modernistična pozicija poznih sedemdesetih in zgodnjih osemdesetih let, ki so jo njeni pristaši v soočenju z novo podobo morali preseči in so to storili z relativizacijo slikarskega temeljnika kot, po Clementu Greenbergu, osnovnega določila modernistične slike. Ta se je iz tradicionalne površine štafelajne slike spremenil v predmet, se fragmentiral, se preobrazil v steno in še dalj v neskončno površino, ki jo naključno izrezana slika predstavlja samo kot *pars pro toto*.

Jože Marinč je vztrajno zasledoval učinke širokih in tankih barvnih plasti na trdi podlagi ter v širokem razponu palete intenzivnih barv. Nasičena, skrknjena in osušena barva devetdesetih let, ki se je zaradi agregatnega stanja med tekočo in trdo tvarjo neenakomerno razporejala pod pritiskom široke slikarske lopatice ali kar kovinske / plastične plošče, se je zdržema redčila. Čvrsta površina, ki se je odpirala plitvemu optičnemu prostoru, je postajala prosojna in transparentnost je spodnesla zaznavnost površine same ter jo odprla neskončnemu prostoru krajine brez horizonta. Takšne slike je Marinč različno formatiral, skrajno mejo pa je določala njegova roka – do koder je lahko dosegel skrajne robove slikovne ploskve in površini zagotovil enakomernost. Hkarti pa je odvečna barvna snov spolzela po robu podokvirja in tako ovila celoten predmet. Slike, ki so se na koncu na steni zasukale za devetdeset stopinj vzdolž navpične osi in kot primarno površino svojih teles ponudile pogledu robove ali pa so se zgnetle v povsem neprepoznavne forme ter začele polniti prostor, je takšna barvna površina mehčala v eterične predmete, ki jih je bilo včasih mogoče videti tudi od znotraj.

Emerik Bernard je ob razmišljanju o slikah Žarka Vrezca leta 1995 zabil, da se je slika spet preselila na steno. To seveda ni pomenilo vrnitve tja, kjer se je nekoč začela. Tudi čisto slikarstvo je moralo sprejeti izziv družbene animacije in angažiranja, za kar samo po sebi nima učinkovitih sredstev. Selitev na steno je pomenila angažiranje prostora, in ker je slikanje kulturno privilegirana dejavnost, je iskala tudi privilegirane prostore za svojo demonstracijo. Zato so bile najuspešnejše realizacije v tem žanru razstava Gustava Gnamuša v celjski minoritski cerkvi, ki je zvrst napovedala, ali seminalna postavitev Iva Prančiča v kostanjeviški samostanski cerkvi, s katero se je začela vrsta slikarskih razstav *sui generis* v tem prostoru. Tam se je predstavil tudi Jože Marinč. Nekonvencionalno preoblikovane formate je v instalaciji porabil kot predmete, s katerimi je v avtoritativno strukturiran prostor vnesel tradicionalno eshatološko vsebino, izraženo v njegovi abstraktni likovni govorici. Čista slikarska poteza je postala medij, ujet na katerokoli ploskev predmetov, ki so samo

še od daleč spominjali na tradicionalno sliko, sestavljali nove in večje predmete, steno pa so upoštevali samo še kot konstrukcijsko nujnost. Za razstavo v samostanski cerkvi je pozorno uredil paleto. Modro-vijolični del barvnega kroga, ki je prevladoval v elementih instalacije, je imel kljub krčevitosti fature mnogo bolj poduhovljen učinek. V Marinčevem opusu v celoti pomeni sredstvo umirjanja, nekakšno duhovno protiutež sicer nebrzdanim, skoraj deliričnim kromatičnim neurjem.

Marinčev odgovor na vprašanje, kako je slikovno površino še mogoče vzdrževati ob nastopu tretjega tisočletja, je bil samo eden od možnih. Zdelo se je, kot da se je slikovna površina ločila od slikarstva kot nebitvena ali vsaj pogrešljiva sestavina in je ostala samo še dejavnost na kakršnemkoli temeljniku. To je v samostanski cerkvi v Kostanjevici s svojo instalacijo pokazal Jože Slak, saj je slikarsko gesto orjaških razsežnosti raztegnil po stenah tako, da je zaoral v površinsko ploskev, jo prenesel s stene na tla in jo poskušal v cerkvenem prezbiteriju celo obesiti v prostor kot nekakšnega Svetega Duha.

Postavitev razstave v Dolenjskem muzeju v Novem mestu leta 2009. (Foto: Tomaž Grdin)

Po tej izkušnji je Marinčeva ustvarjalnost izbruhnila v divje kombinacije komplementarno kontrastnih barv vseh treh registrov, zelena in rdeča pa obvladujeta večino njegovih intervencij. Takšen barvni register je mogoče zaznati od njegovih prvencev naprej in se je periodično močnejše izrazil v posameznih njegovih delih, vendar še nikoli v tako sijoči paleti. Marinčev značilni premeditirani primitivizem navezuje na lokalno izročilo, saj ga prepoznamo v opusih nekaterih regionalnih umetnikov, kot je na primer delo Franceta Kralja. Še več, v nekaterih Kraljevih monotipijah zasledimo sorodno fakturo širokih prosojnih in plastenih potez slikarske lopatice, ki jo je Marinč prenesel v velike formate. V novih slikah je rdeče-zeleni kontrast, višan z žvepleno rumeno, tematiziral in ga postavil kot posebno optiko, skozi katero spet pogleduje v format krajine. Intenzivnost in optični interes teh zadnjih platen utemeljuje mesto iz tradicije stafelajne slike izvedeni ustvarjalnosti tudi znotraj sodobnih ustvarjalnih praks.

Obe razstavi na Hrvaškem sta previdno vnesli v nedomače okolje tisto, kar se je z domačimi nastopi že potrdilo. Plotovi so doživeli svojo reprizo, čeprav ne tako metodično kot v Ljubljani, kajti čeznje se nam odpre tudi pogled v »vrtove«, v vedute, ki jih asociiramo s krajinsko izkušnjo. V Splitu je bil izbor bolj uravnotežen in po formatih raznovrsten. Problem-sko nadgradnjo pa je prinesla zadnja postavitev v Dolenjski galeriji, kjer je Marinč zabrisal mejo med zasebnostjo ateljeja in javnostjo galerije ter ustvaril nekakšen totalen ambient. S postavitvijo je v galerijski prostor

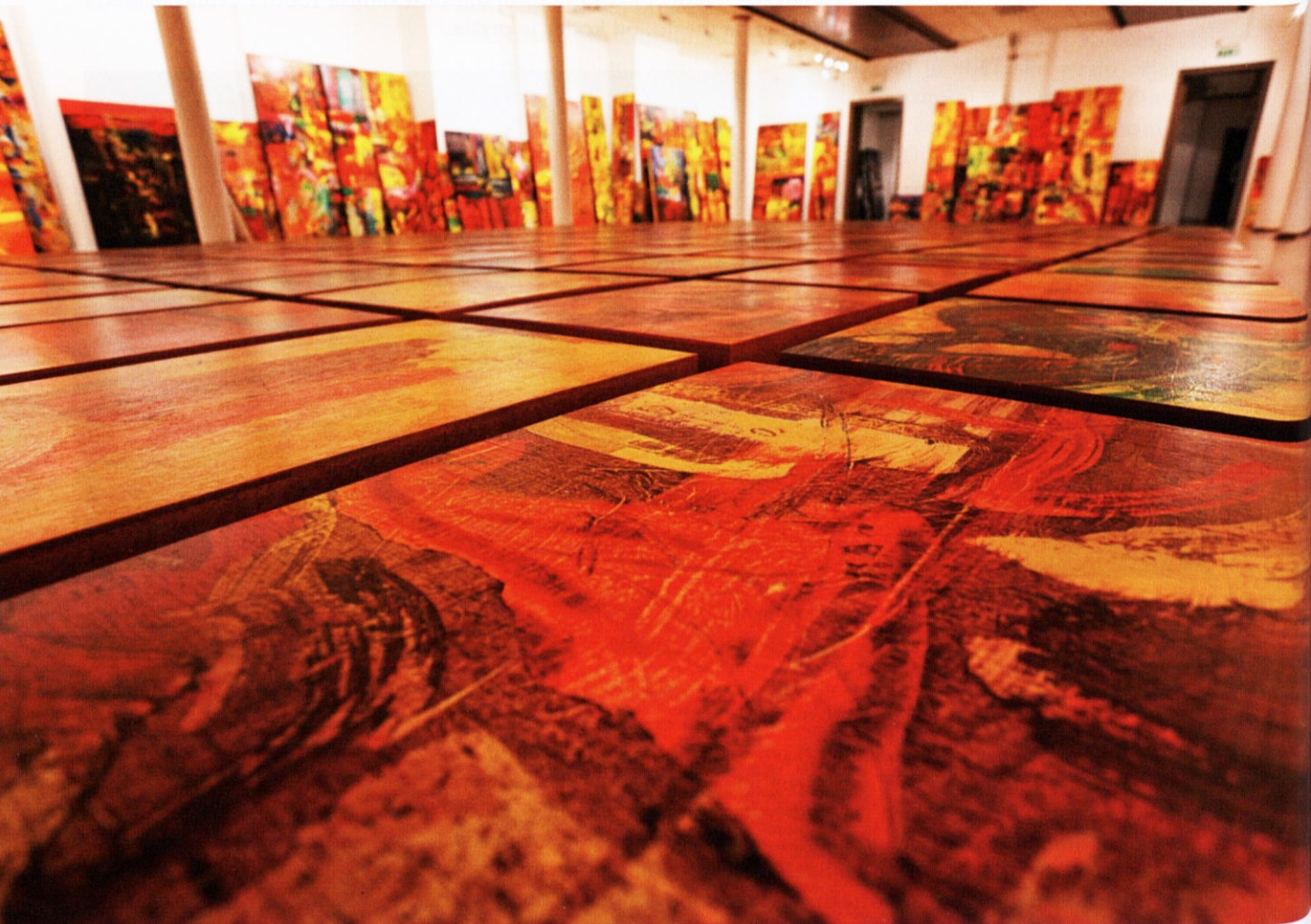

vnesel nobilitirano in privilegirano kulturno prakso, doslej intimno dejavnost, v katero so vpogled dobili lahko le redki izbranci: galerije niso napolnili pazljivo izbrana, redka umetnikova dela kot končani produkti, namenjeni estetski kontemplaciji ali dekoraciji. V njej se je znašla vsa vsebina ateljeja, ves Jože Marinč, ne le njegovo bistvo. Stoletje in pol star rek *L'homme est le style* se je spremenil v *L'homme est la totalité*. Stotine slik, položenih v mrežo na tleh, prislonjenih ali obešenih na steno, se lahko zvrsti v neskončnih permutacijah položajev. »Izpraznjeno« mesto zavzame druga slika, če takšno mesto sploh obstaja. Nasprotno pa izvzeta slika na lastnikovi steni vedno evocira totalnost ateljeja na konkreten način: s svojimi abruptno obrezanimi robovi vedno usmerja gledalca na mesto, od koder je prišla.

Postavitev razstave v Dolenjskem muzeju v Novem mestu leta 2009. (Foto: Tomaž Grdin)

Jože Marinč: Postavitev razstave v Dolenjskem muzeju v Novem mestu leta 2009.

Goran Milovanović

VIDETI SLIŠANO

Fotografska razstava Boštjana Puclja v Galeriji Krka v Novem mestu,
8. december 2009 – 15. januar 2010.

Ko je bilo v zraku že slutiti novoletni utrip, je police knjigarn obogatila nova knjiga založbe Goga. Fotomonografija, Pucljeva že tretja po vrsti, s pomenljivim naslovom *Osem taktov pavze* je plod osemletnega sledenja, gledanja ob poslušanju in iskanja pogledov uveljavljenega novomeškega fotografa Boštjana Puclja, spremno besedo pa ji je spisal Matjaž Berger. Kot pravi Puclj, se je ideja za monografijo porodila lani, ko sta ob 50-letnem jubileju orkestra skupaj z Anjo Rebolj uredila zbornik. Za zbornik običajno velja, da je kronist in nekakšna osebna izkaznica, tokrat Pihalnega orkestra Krka, ki pa v monografiji postane light motiv Pucljeve zgodbe, kot pravi Berger, svet *iger pogleda*, ki ga konstituira polje ne-celega, kjer preveč in premalo diktirata precepcijo pogleda. Zaradi avtorjevega pristopa lahko rečemo, da gre povsem za intimno zgodbo. Pucljeve fotografije običajno nastajajo v serijah, kar je pri tej glasbeni še posebej pomembno, saj, kot navezuje se na Deleuza v svoji knjigi *Podoba misli* pravi Stojan Pelko, gre pri tem za to, da se sama podoba vzgiblje v *podobo-gibanje*. Posamezna fotografija tako torej ni le člen te serije, temveč je vsaka zase gibljiva sekvenca, ki gradi zgodbo.

Če monografije ali razstave, ki je sledila v razstavišču Krka, do sedaj niste videli, ste iz zgoraj zapisanega verjetno že predvideli, da je skupni imenovalec fotografij, o katerih govorimo glasba. Nič takšnega, boste rekli. Pa ni čisto tako. Težava je namreč v tem, da v nasprotju s fotografijo, ki je ujeti trenutek prostora zamrznjenega v času, glasba lahko obstaja zgolj v času. Fotografija kot vizualno področje je torej izrazito prostorska, glasba pa je avditivna in izrazito časovna. V dodatnih težavah in pred rahlim paradoksom se znajdemo tudi, ko moramo o njih spregovoriti. Govoriti moramo namreč o podobi na fotografiji, ki predstavlja glasbo. Ko v artikulacijo vpeljemo jezik, vedno znova trčimo ob to, kar je leta 1971 zapisal Lévi-Strauss, da je *glasba jezik minus smisel*. Vedno, ko jo poskušamo artikulirati skozi nek smisel, nam le-ta umanjka. Neko nadčutno perspektivo o tem v svojem besedilu *Filmati glasbo* odpre tudi francoski

teoretik Michel Chion, ko postavi nadvse intrigantno vprašanje, kako s sliko opisati glasbo težko slušno prizadetemu. Zvok oboe sicer je moder, pravi, toda zven oboe ostaja zvočen, modrina pa vizualna.

A poskušajmo kljub zgoraj napisanemu vseeno povedati, kaj v seriji fotografij Boštjana Puclja slišimo. Prva asociacija, ki sem jo dobil v središču podob v Galeriji Krka, me je spominjala na vlogo dirigenta. Tloris tamkajšnjega razstavišča je namreč tak, da opazovalcu nudi možnost zajeti podobe v enem pogledu in jih imeti pod nadzorom kot dirigent svoj orkester. To pa nam samo potrdi dejstvo, da ni podobe na sebi, temveč jo je potrebno sestaviti, in to na način, da jo iztrgamo iz toka vidnih podob in jo z drugimi iztrganimi podobami povežemo v zgodbo. A da bi z besedo sledili zgodbi, se bomo morali vrniti na izhodišče, k »prvi« fotografiji. Seveda moj namen tukaj

ni analizirati podobo za podobo, to prepuščam bralcu, izpostavil bom samo nekaj zanimivosti. Ko smo že omenjali glasbenega vodjo, torej dirigenta, se za trenutek pomudimo ob njegovi fotografiji, razstavljeni tudi na razstavi. Na tej fotografiji, polni ujetega zanaša, je mogoče glasba tudi najbližja, saj dobimo občutek, da je Boštjanu Puclju uspelo z daljšo ekspozicijo in izrazitim črno-belimi kontrastom v dirigentovem gibanju zamrzniti vibriranje zvoka. Spominja nas na vsem nam znano izkušnjo ob gledanju televizije, ko naenkrat zmanjka zvoka in ostane le slika, podoba, v tem primeru bliskovitih kretanj dirigenta zgolj v mi-

miki, in še to zamrznjeni. Vendar ravno te ujete kretnje popolne zavzetosti proizvajanja zvokov dajejo aluzijo glasbe. Tudi pogled na tej fotografiji je tak, kot smo ga pri glasbi navajeni, pogled v nastopajočega na odru. Torej javen. Pucelj pa nam v razstavljeni seriji ponudi tudi vrsto pogledov, ki jih pri gledanju glasbe nismo vajeni, namreč intimnih pogledov v dogajanje izza odra in s tem zadosti največji voajerski želji gledalca, želji po videti in vedeti več. Te intimne fotografije iz zakulisnega življenja orkestra nam nazorno pokažejo, da je orkester več kot glasba. Je način življenja. V ta kontekst sodijo fotografije druženj, vaj na vseh možnih lokacijah, zgodbe, ki prepletajo nit orkestra v njegovem obstoju. Še posebej pa velja opozoriti na dva posnetka, ki prepletata intimen prostor v javnem in sta pravzaprav vzorčni topos fotografske umetnosti. Na prvem vidimo v kadru noge instrumentalista na odru. Imamo občutek nekakšnega zrcalnega pogleda, ki ni javen in nam zbuja občutek indiskretnosti, ki ga na koncertih, kjer smo neposredno navzoči, nimamo. Skratka gre za voajerski pogled. Na drugi fotografiji – kjer vidimo na desni izvedbo koncerta, vmes arhitekturne objekte, ki delujejo kot delitev slikovnega polja, na levi pa osamelo stoječo žensko – je Pucelju uspelo v en pogled združiti iluzionistično predstavo, kjer z navidezno pregrado dobimo občutek delitve javnega in zasebnega prostora, nasprotja zvoka in tišine, kot tudi občutek časovne distance. Ko nam pogled drsi z desne na levo, z javnega v navidezno zasebno, s hrupa v navidezno tišino, si ne moremo kaj, da ne bi pomislili na prostor izven fotografije. Je tam tudi glasba?

Ena takšnih z intimno sfero nasičenih fotografij je tudi ujet dialog klarinetista z rožo. Namerno poudarjam dialog, saj je v fotografijo ujeta očitna interakcija. Pa ne mislite, da se roža organizirani zvočni strukturiranosti umika. Ne, gre namreč za dialog opozicij kulture/nature. Užitka v tišini. Kajti tišino vedno ustvari šele zvok. Po psihoanalitični teoriji je nemi užitek najsublimnejši moment glasbe in ploskamo po tej teoriji zato, ker je trenutek užitka nevzdržen. Ploskamo torej zato, da ostanemo tu, da v užitku ne pride do desubjektivacije, ko čas otrpne v dotik večnosti. Takšno je tudi naše minevanje v času.

Nekako splošno velja namreč prepričanje, da je dobro še nerojenemu otroku v materinem telesu predvajati glasbo, ki jo je v tišini lastnega kozmosa sposoben doumeti. Takoj ko se rodi v hrup, bo sposoben dojeti tudi Boštjanove podobe, kaj hitro pa bo v artikulaciji s svetom nad temi čutili prevladala artikulacija besede, logosa, s katero se sam tukaj trudim opisati Boštjanove podobe glasbe. Vendar, ko se naš subjektivni čas v večnosti začne nagibati v jesen življenja, prihajajo vse bolj zopet v ospredje podobe. Zamrznjene podobe minulega časa. In potem pride čas glasbe in čas tišine, ki v svoji transcendenci suspendira tudi čas in otrpne v dotik večnosti.

V tej maniri sem poskušal povezati to Boštjanovo zgodbo, sledenje času v življenju Pihalnega orkestra Krka, ki je pred nami v fotomonografiji *Osem taktov pavze*. Lahko jo analiziramo, preverjamo in primerjamo. A sam vam svetujem, da ji kratkomalo prisluhnemo.

Barica Smole

ČRNO-BELA GODBA

Boštjan Pucelj, Osem taktov pavze, Goga, Novo mesto: 2009

Boštjan Pucelj se navadno tiho pojavi na kakšnem dogodku in "pofotka" prizorišče; to so večinoma ljudje ali njihovi predmeti, najsigre za številke, ki so povsod, ali odslužene trgovinske vozičke, prizori mestnega okolja ali interieri. Kot fotograf je samozaposlen v kulturi in je bil za fotografije že večkrat nagrajen: Emzin, Slovenska fotografija leta 2005, četrtkova nagrada, Fotopub, Knjiga umetnika, Center in galerija P74, izdal pa je že tudi fotomonografijo Babi, ki s tišino prostorov, omar in vsakdanjih predmetov priča o umrli babici, o minljivosti, ki se da za delček sekunde ustaviti ali priklicati v spominu ali na fotografiji. Tokrat je v 172 strani obsežni fotografski monografiji lovil godbo.

Kadar človek ogleduje slike ali fotografije ali bere knjigo, je dobro, da odmisli avtorja, četudi je ta neprestano prisoten: gledalci/bralci zavzemamo njegovo držo, lovimo njegova občutja in fokusiramo, kot je to počel sam, četudi smo lahko v tem poustvarjalno-doživljajskem procesu daleč od njega.

Že ko sem knjigo prijela v roke, me je prvi hip naslovna fotografija, na kateri muzikant igra obrnjen k veliki lončnici ob zidu, nekako navdala z žalostjo; saj, ljudem se ne splača več igrati, morda bodo rastline slišale, kar je položeno v melodijo in do mojstrstva izpiljeno v urah in urah vaj. Nenaslovljene črno-bele fotografije pač puščajo odprto pot domišljiji. Vtis o neki odmaknjeni žalobnosti ob gledanju nekaterih fotografij se je stopnjeval, še več, prevesil se je v občutje, kakršne mi povzročajo fotografije velike hrvaške fotografinke Marije Kraut (samo mimogrede: rojene v Celju, po očetu je Slovenka), neumorne in prav nič kričave stare gospe, kronistke zagrebških trenutkov, ulic, senc in svetlobe, ki je šele letos potihoma prav prišla v medije in dosegla odmevnejše priznanje, čeravno je s svojo umetnostjo (tudi le na črno-beli fotografiji) prisotna pri sosedih že mnogo desetletij. Koncentracijo članov Pihalnega orkestra Krka pred nastopom ali med njim ali na vaji je Pucelj ujel tako sugestivno, da gledalec občuti napetost njihovih vratnih mišic in skoraj sliši poltone njihove odgovornosti. Hrbiti poslušalcev pa so sproščeni, dvorane v delu, ki jim je namenjen, le napol žive, prazni stoli in plašči v garderobi pred koncertom ali po njem pa apatično pričakujoči ali vseenostno zapuščeni.

Ujetih je tudi mnogo sproščenih trenutkov po uspelem nastopu, na potovanju, na pogostitvi po koncertu, na izletih, kajti orkester je tudi način življenja, ki ga fotograf lovi s svojim aparatom. Skrbno izbira

OSEM TAKTOV PAVZE

izreze in gradi kompozicije, ki se pri tako živem dogajanju neprestano spreminjajo, in zdi se, ko da ne čaka, da bo pravi trenutek za posnetek. Morda so tudi za nepoznavalce fotografskih zakonitosti zato najbolj prepričljive tiste fotografije, kjer ujame posameznika: desnico, ki s sredincem in prstancem vodi izvlečno cev pozavne, dve dekliški roki s palicama za ksilofon, dirigentov siloviti zamah rok nad glavo, zamišljena očala nad trobilom, dekliško roko, naslonjeno na obod velikega bobna, vpih v klarinet, odprt kovček za glasbilo na tleh ... Vendar so to le delčki; Pucelj v Osmih taktih pavze tako kot že v prejšnji monografiji o babici pripoveduje zgodbo, ki je dinamična, podrejena ideji o orkestru kot živem organizmu. Sestavljena je iz elementov figuracije, prežemanja racionalnega z iracionalnim, iz prikazov ljudi in mizanscene, v glavnem pa prikaz človekove prisotnosti v svetu glasbe.

Zdi se, da se je Boštjan Pucelj s to zgodbo lotil nedosegljivega: s tišino pripovedovati o glasbi. Belina in črnina ter nešteti odenki sive v Osmih taktih kreativno lovijo tisto, kar se zdi neulovljivo: sekundo, kompozicijo, izrez, ki ga nudi življenje, in je v nekem trenutku bil, pa ni nikoli več ponovljiv.

Dirigent je za hip prenesel težišče telesa na levo nogo; njegovih kolen ne vidimo, samo podnožja notnih stoyal v svetlejšem ozadju in slutnjo članov orkestra. V tem gibu je umirjena, fokusirana moč, usmerjena v orkester. Morda je v njej povzeta tudi ta lepa fotografska zgodba o pihalnem orkestru, kakršno nam v monografiji predstavlja Boštjan Pucelj.

Rasto Božič

ODSTIRANJE ZABRISANEGA POMENA – PROF. IVAN KOŠTIAL

Posvet v spomin prof. Ivana Koštiala, Trdinova čitalnica Knjižnice Mirana Jarca, Novo mesto, 18. december 2009.

V minulem letu se je sklenilo šest desetletij od smrti častnega Novomeščana, profesorja Ivana Koštiala, ki je svojih zadnjih trideset let preživel v Novem mestu. Na posvetu, ki so ga Založba Goga, Knjižnica Mirana Jarca, Mestna občina Novo mesto in Ministrstvo za kulturo 18. decembra priredili v čitalnici omenjene knjižnice, so storili prvi korak v odstiranju njegovega skozi čas zabrisanega pomena in napovedali izdajo strokovnega Koštialovega zbornika.

Uglednemu in zaslužnemu jezikoslovcu ter folkloristu Ivanu Koštialu je Novo mesto leta 1955 posvetilo ulico, ob kateri je do smrti živel, ob njej pa dve leti kasneje vzdalo spominsko ploščo, za katero je jezikoslovec, šolnik in leksikograf dr. France Tomšič 30. oktobra 1957 v Dolenjskem listu zapisal: »*Danes Novo mesto odkriva spominsko ploščo popotniku iz tuje dežele, pokojnemu prof. Ivanu Koštialu, ki ga je usoda dvakrat pripeljala na bregove Krke in ga semkaj priklenila s službo in družinskimi vezmi za zadnja tri desetletja njegovega življenja in mu tu tudi dala poslednje domovanje.*«

Prof. Ivan Koštial se je leta 1877 rodil v Gradcu, po očetu pa je bil Čeh. Na Dunaju je diplomiral iz slovenskega jezika in klasične filologije, nato je poučeval v Novem mestu, Ljubljani, Kopru in Gorici. Kot plodovit raziskovalec je posegal na številna področja, poznal je skoraj vse evropske jezike, ukvarjal se je zlasti z baltskimi in s furlanščino, obdeloval pa je tudi slovenske literarnozgodovinske teme. Njegov Slovníški in slovarski brus knjižne slovenščine je izšel v več ponatisih, Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani pa hrani tudi rokopis njegovega Slovenskega etimološkega slovarja. Prof. Koštial je bil hkrati velik zbiralec ljudske erotične poezije ter zgodb in izrazov na Goriškem in Dolenjskem, s tovrstnim delom pa je posegel tudi na področje etnografije.

Njegovo življenje, delo in pomen sta v pogovoru z etnologinjo, docentko koprskе Fakultete za humanistične študije in Gogino urednico dr. Ireno Rožman, ki je pri lastnem delu enako kot njena sogovornica prišla v stik s Koštialovim, osvetlila romanistka dr. Agata Šega s Filozofske fakultete v Ljubljani in profesorjev na Koprskem živeči 63-letni vnuk Evgen Koštial.

Po besedah slednjega je bil njegov ded, ki so ga

Portret 22-letnega prof. Ivana Koštiala. (Arhiv Evgena Koštiala)

domači imenovali Dadi, bolesten purist. O dedu je nekaj skopih podatkov dobil od sorodnikov, njegovo večkrat duhovito pripovedovanje pa je pretežno temeljilo na zgodbah o tem, kako je sledil dedu, njegovi zapuščini in kako ga je posredno sam spoznaval. Kot je dejal, rodbina Koštial izvira s sudetske Češke, njegov ded, prof. Ivan Koštial, pa se je rodil v avstrijskem Gradcu. Slovenščine se je naučil šele na univerzi, študiral je primerjalno književnost in slavistiko, potem pa je za tedanji čas postal eden najbolj zagnanih in natančnih slavistov. Ivanov oče, Johann Karel Joseph Koštial, je bil po poklicu knjigovodja, njegov stari oče, ravno tako Joseph, pa je bil obratovodja belilnice lanu v Hrabačovu pri Jelevnicah na Češkem. Najbolj imeniten od profesorjevih prednikov je bil njegov praded Alojz, župan nekega severnočeškega mesta ob meji s Poljsko.

Po izpisu iz matične knjige iz leta 1901 se je Ivan

Koštial 27. julija 1877 rodil kot Johann Viktor Koštial, kot je znano, pa je 19. februarja 1949 umrl v Novem mestu. Poročen je bil z Antonijo Erbežnik, s Slovenko, ki je izvirala iz Krtine pri Domžalah. Imela sta štiri hčerke in dva sina, zanimivo pa je, tako njegov vnuk Evgen, da se je prof. Koštial, čeprav kot Čeh rojen na Avstrijskem, razglašal za Slovenca. Od kod njegova silna ljubezen do slovenskega jezika, njegovi današnji potomci ne vedo, vsekakor pa ga je moral izredno obvladati, saj ga drugače, glede na njegov Slovniški in slovarski brus knjižne slovenščine ter njegova druga dela, ne bi zmožel tako natančno in izvedeno soditi.

Študij je leta 1898 končal v rednem roku, diplomiral je iz sanskrta. Profesorski izpit je opravil leta 1900 v Gradcu, nato je služboval v več slovenskih mestih. Iz Novega mesta v Koper, ki si je v časih avstrijske nadvlade prislužil naziv »učiteljske Sibirije«, naj bi bil po vnukovi anekdoti prof. Koštial prestavljen kazensko. Nekje v bližini novomeške gimnazije so menda izkopal človeške kosti, ki so si jih meščani ogledovali kot svetniške relikvije, on pa je vse skupaj označil za dvomljivo in javno menil, da naj bi šlo za ostanke kakšnega »cigana ali razbojnika«, s čimer se je verjetno zameril tedanji avstrijski oblasti in z njo povezani cerkvi.

Profesorjev vnuk je predstavil tudi dokument iz štiridesetih let minulega stoletja oziroma časov poveljne, zgodnje Jugoslavije, ki med drugim kot njegov poklic navaja filologijo in jezike, ki jih je njegov ded obvladal popolnoma. Našteti so jeziki, srbohrvaški, češki, italijanski, francoski, madžarski, nemški, angleški, staroslovenski, bolgarski, latinski, starogrški in novogrški, med jeziki, ki jih je obvladal le delno, pa so navedeni, ruski, romunski, furlanski, albanski, španski, poljski in flamski jezik ter sanskrt. Po omenjenem dokumentu so kot smeri njegovega poklica našteti primerjalno jezikoslovje, prevajanje in folklor. Dokument tudi sporoča, da je kot profesor med letoma 1899 in 1935 na gimnazijah v Novem mestu in Ljubljani ter na učiteljiščema v Kopru in Gorici poučeval slovenski, srbohrvaški, latinski, grški, francoski in nemški jezik, upokojil pa se je leta 1935. Ves čas okupacije je živel v Novem mestu, bil je član Osvobodilne fronte in Rdečega križa Slove-

nije, kot njegovo zdravstveno stanje po upokojitvi pa dokument navaja še starostno onemoglost in živčno izčrpanost, je povzel profesorjev vnuk Evgen.

Dr. Šegova je prof. Koštiala predstavila predvsem s stališča stičnega jezikoslovja. Kot je pojasnila, je na njegovo ime naletela med pisanjem magistrske naloge in doktorske disertacije o starejših latinizmih in romanizmih v slovenščini, saj se je Koštial v glavnem ukvarjal z vplivom slovenščine na druge jezike. S svojim ogromnim znanjem je tudi v različnih manjših prispevkih obravnaval jezikovne stike v nasprotni smeri oziroma romanske in germanske izposojenke. Skozi njegovo delo je spoznala, da je izjemno poznal običaje in navade oziroma folkloro ter način razmišljanja posameznega naroda, takih ljudi pa je bilo in je vedno le peščica, je ocenila. Moral je biti izjemno dojemljiv človek, ki je znanje dobredno črpal vase in ga kopičil, dokaz za njeno trditev pa je znanje jezikov, ki se jih je naučil v razmeroma kratkem obdobju. »Srkal je vse, kar je mogel sprejeti, imel pa je to srečo, da se je učil pri velikih, pri Štreklju, Schuchardtu in Miklošiču,« je poudarila.

Zadnja je spregovorila dr. Rožmanova in povedala, da je bila ob srečanju s Koštialovim delom presenečena, kako slabo ga poznajo jezikoslovci, etnologi in Novomeščani. Označila ga je za pionirja zbiranja v njegovem času moralno spornega ljudskega gradiva. Vse, kar je znanega o njem, bi morali zbrati v znanstveni monografiji s prispevki, ki bi njegovo delo osvetljevali iz različnih pogledov oziroma iz znanstvenih smeri, ki se jim je prof. Koštial sam posvečal, je dejala. Že dr. France Tomšič, pisec zgoraj navedenega članka v Dolenjskem listu, ki je zaradi časovne bližine prof. Koštiala bolje poznal, je menil, da je njegovo delo neenakomerno porazgubljeno, zaradi česar je sodobni znanosti in javnosti manj znano. Koštialovo delo je zato potrebno najprej zbrati, del ne tako oddaljene zgodovine pa bo za zbornik potrebno preučiti in na novo ovrednotiti, je poudarila Rožmanova.

Vsekakor dejanje, s katerim bo sodobnim Novomeščanom, širši in strokovni javnosti predstavljen nekoliko pozabljeni, a vendar pomembni znanstvenik, čigar široko obzorje je lahko njegovim naslednikom zgolj v ponos.

Milan Markelj

STRANPOTI VODNIK

Kolesarske, skike in pešpoti. Terme Krka 2009.

Pred kratkim mi je v roke prišla visokonakladna knjižica Kolesarske, skike in pešpoti, ki je sicer izšla že lani, a je in bo še kar nekaj časa aktualna. Kot je mogoče razbrati z naslovne strani (kolofona v knjižici namreč ni), je izšla v založništvu Term Krka. Zazdela se mi je prav zanimiva in po prvem listanju tudi posrečena publikacija, kakršnih si lahko samo želimo, saj kot vodnik za ljubitelje kolesarjenja, pohodništva in skikinga (nordijskega teka na nekakšnih smučkah na kolesih) širi in pestri turistično ponudbo ter posredno seznanja širok krog uporabnikov z naravnimi lepotami ožje Dolenjske ter z njenimi kulturnimi in zgodovinskimi znamenitostmi, hkrati ko ponuja še vrsto drugih, za turista koristnih informacij. Na jedrat in praktičen način je v nji predstavljenih petnajst poti, bolj ali manj domiselno imenovanih kot Cvičkova gaz, Družinska pot, Češnjeva pot, Grajska pot, Mokrih nog naokrog, Skike osmica, Peš na Gorjance ipd. Vsaka pot je najprej pregledno predstavljena z označbo značilnosti, zahtevnosti, kilometrske dolžine, višinske razlike in dolžine trajanja poti za kolesarje, skikerje in ljubitelje pešačenja ter z grafičnim prikazom višinske razgibanosti poti. Poglavitni del predstavitve predstavlja besedilo z opisom trase in z jedratimi zapisi o najrazličnejših zanimivostih, vrednih pozornosti potopnika. Besedilo ilustrira nekaj izbranih fotografij, knjižici pa je priložena še turistična karta z dvema zemljevidoma vrisanih poti in z grafičnimi prikazi višinske razgibanosti.

Vsekakor je bil prvi vtis dober, a navdušenje za domači založniški izdelek je plahnelo, ko sem se lotil prebiranja besedila. Že pri branju opisa prve poti je bilo jasno, da bi besedilo nujno moral še kdo nekoliko skrbneje prebrati in popraviti vsaj najbolj opazne napake, prav nič pa mu ne bi tudi škodilo, če bi ga dodatno preletel še lektor.

Poglejmo nekaj primerov.

Dolenjski gradovi so res vredni pozornosti in so ena od značilnosti Dolenjske, a zaradi tega nimajo tako izjemnega položaja, da bi jih morali skoraj dosledno hkrati z njihovim imenom zapisovati z veliko začetnico. V knjižici lahko beremo o »razvalinah Gradu Hmeljnik«, da gremo »v smeri Gradu Otočec«, o »lastnikih Gradu Otočec«, opazujemo »Grad Struga«, da dolina Luknja (?) »skriva razvaline Gradu Luknja«, in tako naprej. Te in podobne pravopisne

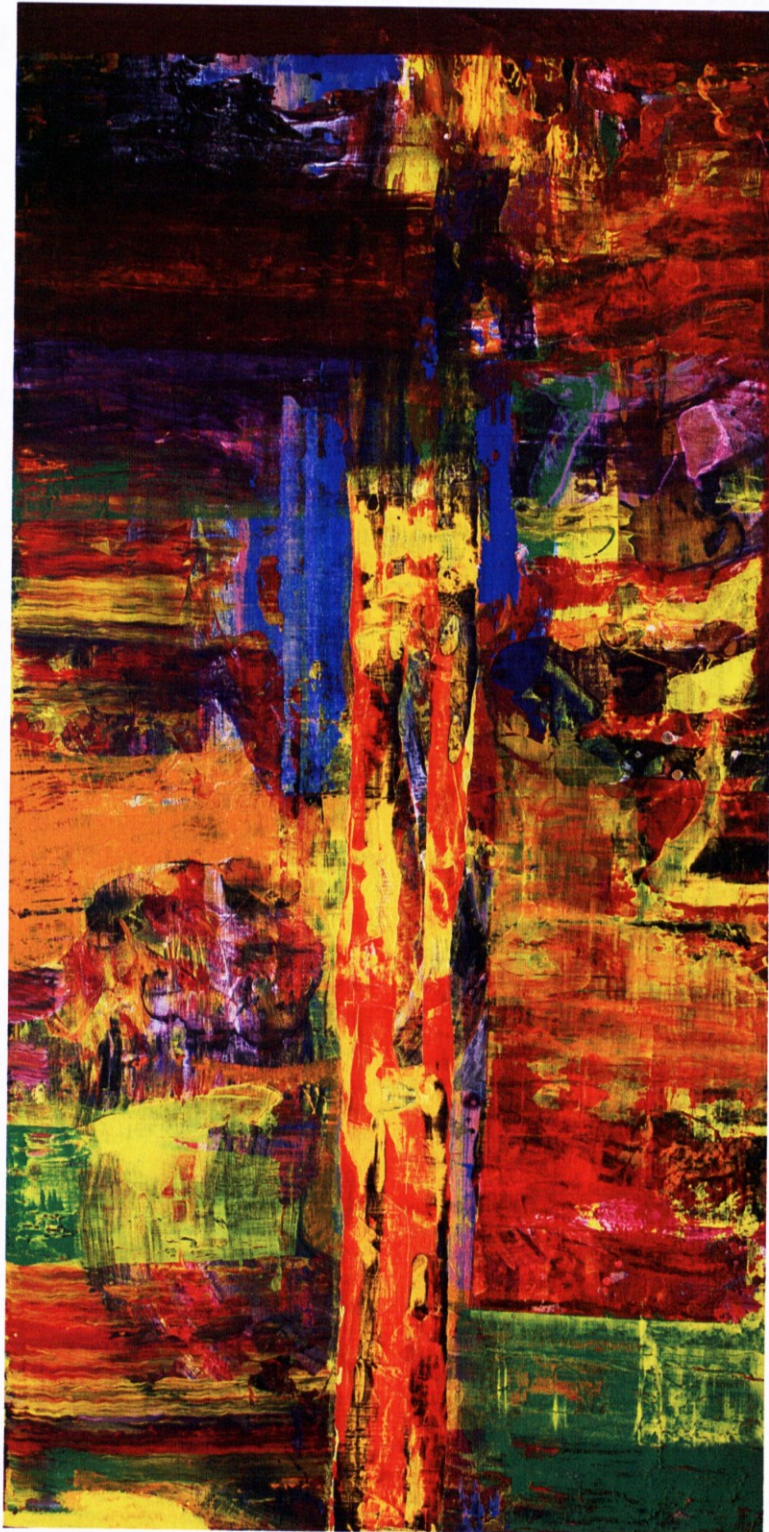
napake bi morda z nekaj dobrovoljnosti še kako dopustili, ni pa mogoče oprostiti resnih vsebinskih spodrsnjajev, ki mečejo kaj čudno luč na informativno verodostojnost knjižice. Prav zanima me, kje je avtor besedila zvedel, da je Trška gora pri Novem mestu »domovina cvička«, da je lipa velikanka ob trškogorski cerkvi stara le »več kot sto let« (najbrž je površno prebral zapis, kjer je govora o več sto letih lipe na Trški gori) ali da je Krka »najdaljša reka, ki od izvira do izliva teče po Sloveniji« (to je namreč reka Savinja!). In ko zapiše, da cerkva sv. Nikolaja v Dol. Kronovem »skriva znamenito fresko«, ne pove prav nič, zakaj je tako znamenita. Kar precej domišljije je treba, da ostanke srednjeveške stenske poslikave v tej cerkvi razglasiš za »znamenito fresko«. Iz znanstvene fantastike poznamo potovanje oseb skozi čas in sestopanje v različna časovna obdobja; če gre verjeti pisanju v knjižici, sta bila tega sposobna tudi sveta brata Ciril in Metod. V nji namreč beremo, da sta v cerkvi sv. Helene pri Dragi »maševala Ciril in Metod, ko sta se vračala iz Kartuzije Pleterje«. Le kako jima je to uspelo, ko pa zgodovinarji trdijo, da sta solunska misijonarja potovala skozi naše kraje v Rim leta 867, kartuzijo

Pleterje pa so pozidali šele leta 1403! Avtor besedila nas podobno tudi pouči, da je »na pokopališču na Velikem Slatniku pokopan Jožef Mach, ki je prvi izračunal hitrost zvoka, po njem se še danes merijo hitrosti letal«. Fiziku gredo ob tem lasje pokonci, saj dobro ve, da je hitrost zvoka preučeval fizik Ernst Mach in da se po njem imenuje enota za merjenje hitrosti nadzvočnih letal. V Velikem Slatniku, kjer so Machovi res imeli graščino, je kvečjemu pokopan Ernstov oče, ime pa mu ni bilo Jožef, ampak Ivan (Johann). Novomeščane, vsaj tiste, ki so to tudi po osnovnem vedenju o lastnem mestu, bo gotovo zmotilo, ko bodo ugotovili, da pisec piše o gradiču Novi dvor, kjer je po poroki živela in umrla Prešernova muza Julija Primic, kot o »vili pred bolnišnico«, ko bodo naleteli na čudno informacijo »Cerkev Kapitelj je slikovita cerkev sv. Nikolaja«, ko bodo prebrali, da sta v Novem mestu »dva slapova na Krki« (gre seveda za jezova). Prav neokusno preveličano se sliši, da je mesto zaradi bogatih arheoloških najdišč »halštatska prestolnica Evrope«.

In tako naprej in nazaj in po dolgem in počez s presenetljivo lahkotnostjo.

Jože Marinč: SREČEN DAN, 2009, akril, 100 x 50 cm

Boris Golec

JANEZ VAJKARD VALVASOR NA DOLENJSKEM IN NJEGOVO TAMKAJŠNJE NEZNANO POTOMSTVO (6)

Žalostni konec polihistorjevega dolenskega potomstva

Vrnimo se k potomcem Valvasorjeve do nedavna prezrte hčerke Regine Konstancije. Njeni štiri vnuki, otroci **Maksimilijana Rudolfa grofa Paradeiserja** in **Marije Ksaverije Katarine, roj. pl. Dienersperg**, so bili ob babičini smrti v začetku leta 1755 stari od dve do sedem let.¹ Na svet so prišli na Gracarjevem turnu, najprej 10. julija 1746 *Marija Ksaverija Leopoldina*, ki so jo pokopali že 2. septembra istega leta, za njo 1. avgusta 1748 *Ana Marija Terezija*, 11. avgusta 1751 dvojčka *Peter Jožef Regulat Lovrenc* in *Janez Kajetan*, 25. februarja 1753 pa še *Kunigunda Konstancija Jožefa*.² Svoje babice, Valvasorjeve hčerke, so se še prvi trije preživeli komajda spominjali in le malo bolje zgodaj umrlega očeta. 49-letni Maksimilijan Rudolf Kajetan grof Paradeiser je namreč preminil že 20. julija 1756, zadet od kapi.³ Otroci so nato v šestih letih dobili kar dva očima, Gracarjev turn pa dva prehodna gospodarja. 37-letna vdova Marija Ksaverija Katarina se je poldrugo leto po moževi smrti, 22. decembra 1757, omožila v kapeli Gracarjevega turna z baronom Maksimilijanom Erbergom (1719–1760), okrožnim glavarjem novoustaljenega dolenskega okrožja v Novem mestu, in dve leti po njegovi zgodnji smrti⁴, 11. maja 1762, še

s 14 let mlajšim Francem Saleškim baronom Gallom pl. Gallensteinom (ok. 1733–1793) s sosednje graščice Golo.⁵ Kot pri opisu Gracarjevega turna poroča F. A. Breckerfeld, je zdaj z otroki uživala celotno Paradeiserjevo zapuščino. Vendar gospodarjenje ni bilo njena najmočnejša stran, poleg tega pa je morala izplačati tudi Paradeiserjeva otroka iz prvega zakona. Tako je Volavče že leta 1761, v času svojega drugega kratkotrajnega vdovstva, prodala baronu Francu Avguštinu Zoisu pl. Edelsteinu, soprogu Paradeiserjeve hčerke Frančiške Ksaverije iz prvega zakona.⁶ Enajst let pozneje, leta 1772, je istemu izročila v zakup še Gracarjev turn.⁷ Čez tri leta je kot očetov univerzalni dedič postal lastnik njen najstarejši sin, zdaj 24-letni in torej polnoletni Regulat Lovrenc grof Paradeiser.⁸ Breckerfeld je temu na rob zapisal, da je grof Maks Rudolf Paradeiser umrl brez oporoke in zapustil znatno premoženje, ki pa se je z vdovinima vnovičnima porokama in »več pridržki« precej razdrobilo.⁹ Slabo gospodarjenje Valvasorjeve vnukinje, Paradeiserjeve vdove, za rodbino sicer ni bilo edina in še zdaleč ne najhujša nesreča. Obema sinovoma, dvojčkoma, se je namreč v nekaj letih omračil um,¹⁰ hčerki pa sta

pričakovati«. Umril je že 1. aprila 1760 v komaj 42. letu starosti in bil pokopan v novomeški frančiškanski cerkvi (Furlan, *Zgodovina frančiškanske*, str. 29; KANM, šk. 66, M/5 1752–1769, 1. 4. 1760).

5 ŽU Šentjernej, P 1760–1773; oklicna knjiga 1759–1780; prim. Schviz von Schvizhoffen, *Der Adel*, str. 298. – Franc Saleški je bil sin Kajetana barona Galla pl. Gallensteina in Katarine, roj. pl. Ravbar (Zgodovinski arhiv Ljubljana (=ZAL), LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, šk. VIII, Dienersperg).

6 ARS, AS 315, Deželna deska za Kranjsko, glavna knjiga X, fol. 34; Q17, 2. modri kvatern, fol. D 13 – D 14, 24. 4. 1761; Q10, 1. citronasti kvatern, fol. E 22, 11. 1. 1783, 22. 1. 1783. – Baron Zois se je s Frančiško Ksaverijo grofico Paradeiser oženil na Gracarjevem turnu dne 11. februarja 1756, le nekaj mesecev pred tastovo smrtjo (Witting, *Beiträge*, str. 135, prim. tudi ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 123, Topografija Kranjske I, Gracarjev turn, str. 376).

7 ARS, AS 315, Deželna deska za Kranjsko, Q10, 1. citronasti kvatern, fol. E 22; prim. tudi ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 123, Topografija Kranjske I, Gracarjev turn, str. 376.

8 ARS, AS 315, Deželna deska za Kranjsko, glavna knjiga II, fol. 10; Q10, 1. citronasti kvatern, fol. D 23 – D 24, 14. 8. 1775, 23. 4. 1776. – ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 123, Topografija Kranjske I, Gracarjev turn, str. 376.

9 ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 123, Topografija Kranjske I, Gracarjev turn, str. 376. – Franc Anton Breckerfeld je družino Paradeiser vsekakor dobro poznal. Z njegovega domovanja Starega gradu pri Novem mestu je, denimo, grof Lovrenc Regulat Paradeiser leta 1775 na kranjsko c. kr. sirotinsko komisijo naslovil prošnjo, povezano z upravo Gracarjevega turna do njegove skorajšnje polnoletnosti (prav tam, fasc. 127, Notata pro genealogicis, str. 353).

10 Dolgoživost obeh zbolelih bratov kaže, da najbrž ni šlo za progresivno

1 Prim. Joh. Bapt. Witting, *Beiträge zur Genealogie des krainischen Adels*, V: *Jahrbuch der K. K. Heraldischen Gesellschaft »Adler«*, Neue Folge IV, Wien 1894, str. 135.

2 Župnijski urad (=ŽU) Šentjernej, R 1739–1748, R 1749–1760, M 1732–1747. Rojstva zadnjih treh otrok navaja tudi Ludwig Schviz von Schvizhoffen, *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*, Görz: Selbstverlag, 1905, str. 296.

3 O datumu smrti 20. 7. 1756 poroča Breckerfeld v: Arhiv Republike Slovenije (=ARS), AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 123, Topografija Kranjske I, Gracarjev turn, str. 376. V šentjernejski mrliški matici je vpisan njegov pogreb 22. 7. 1756 v novomeški frančiškanski cerkvi (ŽU Šentjernej, M 1747–1759), kar se ujema tudi s frančiškanskimi viri (Alfonz p. Furlan, *Zgodovina frančiškanske cerkve v Novem mestu*, Novo mesto 1937, str. 29). Mrliška matica novomeške kapiteljske župnije pa navaja tako datum smrti 20. julij kot tudi pogreba dva dni pozneje (Kapiteljski arhiv Novo mesto (=KANM), šk. 66, M/5 1752–1769). Schviz von Schvizhoffen, *Der Adel*, str. 299 in 382, nima vpisa njegove smrti v Šentjerneju, temveč le v Novem mestu.

4 ŽU Šentjernej, P 1717–1760, 22. 12. 1757; prim. Witting, *Beiträge*, str. 135. – Po Schvizu von Schvizhoffnu je bil Erberg rojen v Ljubljani in je umrl v Novem mestu (Schviz von Schvizhoffen, *Der Adel*, str. 60, 382). Njegovi starši so bili Janez Adam pl. Erberg in Jožefa Leopoldina, roj. baronica Apfaltrer, prvič pa je bil poročen z Marijo Jožefo pl. Egger (Ema Umek, *Erbergi in dolski arhiv* (Publikacije Arhive Republike Slovenije, Inventarji. Serija graščinski arhivi: zv. 5), Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1991, 13). Sodobnik F. A. Breckerfeld ga kot okrožnega glavarja ni posebej cenil. Odlikoval naj bi se v poročniški službi, ko pa je postal okrožni glavar, »o poslovanju ni dosti umel, kar tudi ni bilo

umrli brez potomstva. Zaton te veje Paradeiserjev je Breckerfeld sicer opisal zelo jedrnato, z nekaj skopimi stavki,¹¹ a bi bilo iz njih prejkone moč napisati celo povest.

Kot je bila pri Valvasorjevem potomstvu domala tradicija, nihče od bratov in sester Paradeiser ni dočkal smrti na svojem pravem domu. Gracarjev turn sta zaradi šolanja že zgodaj zapustila oba sinova, podobna usoda pa je bila namenjena tudi hčerkama. Ko je šlo družini gmotno najteže in je Gracarjev turn prišel v roke zakupnika, je mati leta 1772 hotela obe svoji hčerki spraviti v kakšno ustanovo za plemkinje.¹² A tudi če sta kdaj v katero prišli, kot bomo videli, tam nista ostali. Lovrenca Regulata so po Dienerspergovi rodbinski tradiciji že prej namenili za častnika, kar pa očitno ni ustrezalo njegovemu značaju. Sedemnajstleten je namreč leta 1768 zapustil kadetnico, uradno zaradi nagnjenosti do duhovniškega stanu.¹³ Toda nazadnje ni oblekel niti mašniške obleke, ampak je stopil pred oltar in postal naslednik okleščene rodbinske posesti. Posvečenemu življenju se je navedenega leta z vstopom v frančiškanski samostan zapisal le njegov brat dvojček **Kajetan** z redovnim imenom **Salezij**.¹⁴ Leta 1774 je še mladoleten prejel mašniško posvečenje in z 28 leti leta 1779 postal profes. Kmalu zatem pa je resno zbolel in ostanek življenja preživel kot bolnišnični oskrbovanec. Po Breckerfeldovih in za njim Wittingovih navedbah se mu je leta 1785 omračil um, tako da naj bi končal v bolnišnici usmiljenih bratov v Ljubljani.¹⁵ V resnici so ga poslali na zdravljenje k usmiljenim bratom v Gradec,¹⁶ kjer je umrl šele po 27 letih, dne 2. septembra 1812, star 61 let. Vse do smrti je sicer uradno ostal frančiškan in

tako formalno dopolnil 44 let redovništva.¹⁷

Podobno žalostno usodo je doživel njegov 33-letni brat **Lovrenc Regulat**, ki je, uradno blazen, preživel v bolnišnici še sedem let več kakor Kajetan – skoraj 34 let do smrti v 72. letu starosti, 15. marca 1823.¹⁸ Malo pred izbruhom bratove bolezni se je 16. februarja 1784 pri 33 letih oženil z devet let starejšo vdovo Marijo Antonijo pl. Iljašič, roj. baronico Gallenfels,¹⁹ s katero, kot je bilo mogoče pričakovati, nista imela otrok, po petih letih zakona pa se je leta 1789 tudi pri njem razvila duševna bolezen.²⁰ Breckerfeld pri opisu Gracarjevega turna poroča, da so grofa omenjenega leta brez upanja na ozdravitev poslali k usmiljenim bratom v Ljubljano.²¹ Še za živim so isto leto opravili popis zapuščine,²² a je nazadnje preživel vse svoje sorodnike: svaka–skrbnika, sestro, prav tako zblaznelega brata in ženo. Na Gracarjevem turnu pa se je z njegovim odhodom veliko spremenilo, saj se je grad skoraj povsem izpraznil. Tri leta prej je namreč 11. maja 1786 za kapjo umrla 67-letna mati, **Frančiška Ksaverija baronica Gall**,²³ Valvasorjeva zadnja še živeča vnukinja. Njen precej mlajši soprog se je odselil²⁴ in v gradu je nekaj časa ostala le še žena zblaznelega sina, umrla četrto stoletja pozneje v Ljubljani.²⁵

Obeh hčerk, grofice **Marije Jožefe** in **Marije Terezije Paradeiser**, v letih okoli materine smrti in izbruha bolezni pri bratih že ni bilo več doma, a sta vsaj nekaj časa še ostali v neposredni bližini Gracarjevega turna. Leta 1781 sta namreč kupili sosednjo graščino Volavče z inkorporiranim imenjem Ostrož, ki je bila poprej lep čas v rokah njunih prednikov in jo je nazadnje posedoval njun svak baron Zois, soprog

bolezen, ne poznamo pa ne njenih simptomov ne razlogov za stanje, ki ga viri dosledno označujejo kot blaznost (*Wahnsinnigkeit*). Duševna bolezen je bila v Paradeiserjevi rodbini slejkoprej dedna. Bolezenske znake je namreč že zgodaj kazal njun polbratranec Franc Mihael Avguštin baron Zois (1760–1828), sin Marije Ksaverije, roj. grofice Paradeiser (*Slovenski biografski leksikon. Četrta knjiga Taborska – Žvanut*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1980–1991, str. 832).

11 ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 123, Topografija Kranjske I, str. 212–213; Gracarjev turn, str. 375–376. Pri tem je Breckerfeld zagrešil tudi nekaj manjših faktografskih spodrsiljavev.

12 ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 119, Genealogica A–P, Gall pl. Gallenstein, pismo 26. 6. 1772.

13 ZAL, LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, šk. XXV, Paradeiser.

14 Leto vstopa 1768 je izračunano po navedbi ob smrti, da je dopolnil 44 let redovništva (Arhiv Frančiškanskega samostana Novo mesto (AFS NM), Catalogus priori, s. p., leto 1812; Necrologium Provinciae, II. septembris).

15 Witting, Beiträge, str. 135. – Salezij je subdiakon prejel v Ljubljani 27. marca 1773, diakonat prav tam 18. marca 1774, mašniško posvečenje pa 24. septembra 1774 v Gornjem Gradu, pri čemer je zaradi mladolentosti potreboval dispenco (Nadškofijski arhiv Ljubljana (= NŠAL), Zapuščine duhovnikov, fasc. 383, Zapuščina Franc Pokorn, Ordinacijski zapisnik 1577–1824, str. 198).

16 Morda je bil kratek čas res v bolnišnici v Ljubljani, toda najpoznejše sredi naslednjega leta se je za vedno znašel v Gradcu. Zapuščinski inventar po njegovi umrli materi namreč uvodoma navaja, da je tam na zdravljenju (ARS, AS 309, Zapuščinski inventarji Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 39, fasc. XX, G–164, 17. 7. 1786, str. 1).

17 AFS NM, Catalogus priori, s. p., leto 1812; Necrologium Provinciae, II. septembris. Pripis »saecularizatus« v nekrologiju ne more biti točen, sicer se ime patra Salezija Paradeiserja v nekrologiju sploh ne bi znašlo.

18 ŽU Ljubljana–Marijino Oznanjenje, M 1803–1825, fol. 293.

19 Podatek o poroki po: Witting, Beiträge, str. 135, in ŽU Šentjernej, P 1773–1785. – Nevesta Marija Antonija pl. Iljašič, rojena 1742, je bila vdova po Sigmundu Lovrencu pl. Iljašiču, graščaku na sosednjem Vrhovem, s katerim je imela šest otrok (Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 297; ŽU Šentjernej, R 1766–1772, R 1773–1784; ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, št. 115, Illiaschitsch).

20 Witting, Beiträge, str. 135.

21 ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 123, Topografija Kranjske I, str. 213.

22 Kot zblaznelega (*in die Wahnsinnigkeit verfallenen*) ga imenuje tudi inventar njegove zapuščine, sestavljen 1. avgusta 1789 na Gracarjevem turnu. Lovrenc Regulat torej ni umrl, a je veljal za »duševno mrtvega«. Tako je deželna pravda v Ljubljani že 25. maja 1789 imenovala inventurne komisarje, med njimi umetnostnega izvedenca za popis bolnikov »zapuščine« (ARS, AS 309, Zapuščinski inventarji Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 92, fasc. XXXVIII, P–215, 1. 8. 1789, str. 49, 77).

23 ŽU Šentjernej, M 1785–1799.

24 Franc Saleški baron Gall je umrl 28. avgusta 1793 v starosti 60 let in so ga pokopali na Ježici pri Ljubljani (L. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 268). Njegovo premoženje so popisali na bližnjih Črnučah, kjer je živel kot stanovski mostninski prejemnik (ARS, AS 309, Zapuščinski inventarji Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 39, fasc. XX, G–177).

25 Grofica Antonija Paradeiser je v Šentjerneju 30. avgusta 1790 še botrovala nekemu kmečkemu otroku (R 1785–1791). Umrla je 24. julija 1815 na Starem trgu v Ljubljani v starosti 73 let (NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Jakob, M 1808–1832, str. 78; Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 228).

polsestre Frančiške Ksaverije.²⁶ Tu sta tridesetletnici bržčas čakali, ali se bo od kod pojavil pričakovani ženin. Ta je za Jožefo nazadnje le prišel, vendar ne v pričakovani podobi »žlahtnega gospoda«. 33-letna grofica je tako prelomila s tradicijo in se 14. februarja 1786 omožila z najemnikom graščine Radeljca pri Bučki, 46-letnim neplemičem Janezom Jurijem Svetlinom. Dejstvu, da poroka ni bila v nevestini domači šentjernejski župniji, temveč v ženinovi na Raki, in da ni šel nevesti za pričo nihče od sorodnikov, prejkone pričata o nestrinjanju Paradeiserjeve družine z Jožefino, stanu neprimerno poroko.²⁷ Na Radeljco je šla z njo ali za njo tudi njena vodenična sestra Terezija in tam že naslednje leto, 20. aprila 1787, končala svojo življenjsko pot, stara 39 let.²⁸ Nekaj let prej sta sestri sklenili vzajemno dedno pogodbo, po kateri so zdaj Volavče v celoti pripadle Jožefi.²⁹ Ta v zakonu s Svetlinom ni imela otrok³⁰ in se je po smrti sestre, tragični usodi bratov in zgodnji ovdovitvi (med 1790 in 1792)³¹ pri 39 letih vnovič omožila, enako kot prvič tudi tokrat z neplemičem. Mož, s katerim je 2. julija 1792 v Trebnjem stopila pred oltar, je bil 45-letni vdovec, novomeški okrožni zdravnik dr. Franc Sedej.³² Poznala ga je verjetno že nekaj časa, saj je bil med drugim skrbnik njenega zblaznelega brata Lovrenca Regulata. Ko je dr. Sedej z Jožefo na neki način priženil turnsko graščino, jo je mogel v imenu bolnega lastnika, opravilno nesposobnega svaka, tudi prodati. Tako je šel Gracarjev turn spomladi 1798 na dražbo, dve leti pozneje pa je dr. Sedej v svakovem imenu končno sklenil še kupoprodajno pogodbo s kupcem, poštnim mojstrom Janezom Vincencem Pavlinom, ki je posest že prej užival kot zakupnik.³³

26 ARS, AS 315, Deželna deska za Kranjsko, glavna knjiga X, fol. 34; Q17, 2. modri kvatern, fol. E 13 – E 15, 17. 11. 1781; Majda Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982, str. 535.

27 ŽU Šentjernej, oklicna knjiga 1781–1808, 30. 1. 1786. Oklicna knjiga razkriva, da se je rodila na Gracarjevem turnu, živela na Volavčah, pred poroko pa na Radeljci. – NŠAL, ŽA Raka, P 1783–1771, s. p., 14. 2. 1786. Poročna matica daje ženinu 42 in nevesti 30 let.

28 NŠAL, ŽA Raka, M 1784–1791; prim. Witting, Beiträge, str. 135.

29 ARS, AS 315, Deželna deska za Kranjsko, glavna knjiga X, fol. 34; Q5, 1. rumeni kvatern, fol. F 25–26, 7. 9. 1785.

30 V krstnih maticah župnije Raka in prav takrat odepljene župnije Bučka ni vpisa nobenega Svetlinovega otroka (NŠAL, ŽA Raka, R 1784–1792; ŽA Bučka, R 1788–1823), pa tudi pozneje se otroci nikoli ne pojavljajo.

31 Kdaj natanko je Janez Jurij Svetlin umrl, ni znano. Bil je še navzoč pri ceniitvi zapuščine svaka Lovrenca Regulata grofa Paradeiserja 1. avgusta 1789 (ARS, AS 309, Zapuščinski inventarji Deželnega sodišča v Ljubljani, šk. 92, fasc. XXXVIII, P–215, 1. 8. 1789, str. 26, 31). 9. avgusta 1790 je postal lastnik hiše na Starem trgu v Ljubljani, kar je o njem tudi zadnji znani podatek (prim. Vladislav Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš in njih prebivalcev. I. del. Stari trg*. Ljubljana, 1944 (tipkopis v Zgodovinskem arhivu Ljubljana), s. p., Stari trg 22).

32 NŠAL, ŽA Trebnje, P 1788–1815, str. 7; prim. tudi Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 422, in Witting, Beiträge, str. 135. – Nobeden od mladoporočencev ni prebival v Trebnjem, ampak sta se tu zgolj poročila. V trebanjski krstni matici tudi ni zaslediti krstov njenih otrok ne njenih botrovanj krščencem (NŠAL, ŽA Trebnje, R 1789–1808).

33 ARS, AS 315, Deželna deska za Kranjsko, glavna knjiga II, fol. 10; Q20, 5. modri kvatern, fol. A 15 – A 16, 24. 4. 1800. – S prodajno pogodbo je bila zagotovljena tudi vsota 17.300 goldinarjev, namenjena

Zakonca Sedej namreč nista živela na Gracarjevem turnu, ampak kot stanovalca Jacominijeve–Skremove hiše na Glavnem trgu v Novem mestu.³⁴ Tu se jima je leto dni po poroki, 21. junija 1793, ko je bilo Jožefi že 40 let, rodila edinka **Jožefa Alojzija Sedej**.³⁵ Toda ta edina Valvasorjeva prapravnukinja iz šentjernejske –Paradeiserjeve veje je umrla že po dveh letih, 23. julija 1795.³⁶ Z njeno smrtjo so tako ugasnili še zadnji upi, da bi se polihistorjevo kranjsko potomstvo nadaljevalo. Jožefa ni bila več mlada, Sedej pa je kmalu umrl. Le pet tednov zatem, ko je leta 1800 v imenu bolnega svaka prodal Gracarjev turn, ga je namreč med opravljanjem dolžnosti pobrala nenavadna vročinska bolezen, ki se je najprej razširila med francoskimi vojnimi ujetniki.³⁷

Gracarjev turn danes. (Foto: B. Golec)

S prodajo Gracarjevega turna spomladi 1800 se je v tej podgorjanski graščini sklenilo bivanje Valvasorjevih potomcev. S kratko prekinitvijo – od prodaje graščine Paradeiserju leta 1737 do vnovične primožitve leta 1745 – je trajalo celo stoletje, vse od leta 1699, ko se je tja omožila polihistorjeva vdova z dvema hčerkama. Veliko manj veselo kot ob prihodu Valvasorjevih žensk je bilo ozračje ob odhodu zadnje polihistorjeve potomke z gradu. Odhajala je njegova pravnukinja **Marija Jožefa Sedej** (1753–1810), ki je tako ali tako že dolgo živela drugod. Komaj verjetno je Gracarjev turn zapustila s kakšnim predmetom, ki je še spominjal na polihistorja, sicer pa je odšla od tod z vsemi dobrimi in slabimi spomini, med drugim na svoja dva zblaznela brata. Isto leto 1800 se je sploh

za vzdrževanje hospitaliziranega grofa Paradeiserja, izbrisana iz deželne deske šele tri leta po njegovi smrti, leta 1826 (prav tam, glavna knjiga II, fol. 11). Prim. Smole, *Graščine*, str. 165.

34 O hiši in njenem bivanju v njej gl. Meta Matijević, *Novomeške hiše in ljudje s poudarkom na obdobju od srede 18. do srede 19. stoletja*. (Gradivo in razprave 31). Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2007, str. 193.

35 KANM, šk. 67, R/28 1770–1828, str. 559–560.

36 KANM, šk. 69, M/6 1770–1831, str. 35.

37 KANM, šk. 69, M/6 1770–1831, str. 53; Matijević, *Novomeške hiše*, str. 134.

z vsem umaknila iz rodni krajev pod Gorjanci, saj je jeseni, pol leta za moževu prodajo Gracarjevega turna, prodala še svoje Volavče.³⁸ Marija Jožefa je kot petična vdova nekaj naslednjih let še ostala v dolenski »prestonici«³⁹ in se nazadnje preselila v Ljubljano, kjer je na Starem trgu 4. decembra 1810 tudi umrla, stara 57 let.⁴⁰ Hišo na Starem trgu, podedovano po prvem možu Svetlinu, je prodala že leta 1803,⁴¹ svoje preostalo premoženje – denar in premičnine – pa je v oporoki volila otrokom svojih treh poročenih pastork.⁴² Drugih bližnjih sorodnikov namreč ni imela, če odmislimo oba zblaznela brata–dvojčka, ki pa se ju v oporoki ni spomnila. Janez Kajetan grof Paradeiser, frančiškanski pater Salezij, je bil že četrto stoletja v oskrbi v bolnišnici usmiljenih bratov v štajerskem Gradcu, kjer je preminil čez slabi dve leti (1812).⁴³ Drugi brat Lovrenc Regulat je ob sestrični smrti prav tako že dobrih dvajset let živel v bolnišnični oskrbi, in sicer pri usmiljenih bratih v Ljubljani. Tam je po skoraj 34 letih hospitalizacije umrl (1823) kot zadnji Valvasorjev potomec na Kranjskem.⁴⁴

S smrtjo **Lovrenca Regulata grofa Paradeiserja** 15. marca 1823 je torej 130 let po smrti Janeza Vajkarda izumrla dolenska oziroma kranjska veja Valvasorjevih potomcev, in to prav v polihistorjevem rodnem mestu, kjer je sam 182 let prej zagledal luč sveta. Vest o smrti že desetletja bolnega in iz javnosti umaknjene grofa ter o končanju stranske veje

38 ARS, AS 315, Deželna deska za Kranjsko, glavna knjiga X, fol. 34; Q19, 4. modri kvatern, fol. F 5, 11. 11. 1800; prim. Smole, *Graščine*, str. 535.

39 V Jacominijevi hiši je kot stanovalka izpričana še leta 1804, in sicer skupaj s pastorko in štirimi deklami. Živela je od obresti na kapital in od dveh letnih rent: od novega lastnika Volavč je dobivala 500 goldinarjev, od deželnih stanov pa 200 goldinarjev vdovske pokojnine. S skupno dobrimi 900 goldinarji je imela med vsemi Novomeščani najvišje redne letne prihodke. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino v Novem mestu (= ZAL NM), NME 5, Mestna občina Novo mesto, šk. 11 (1804), a. e. 485. Za podatke se iskreno zahvaljujem Meti Matijević.

40 NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Jakob, M 1808–1832, str. 36, 4. 12. 1810; prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 228.

41 Fabjančič, *Knjiga ljubljanskih hiš*, s. p., Stari trg 22.

42 ARS, AS 308, Zbirka testamentov, I. serija, šk. 17, fasc. S 237–412, testament S–412. – V oporoki, sestavljeni v dneih od 11. do 14. novembra 1810, je za svoje univerzalne dediče imenovala dva sinova Jožefa in Tekle pl. Fichtenau, dva otroka ovdovele Frančiške Ksaverije pl. Coppini in otroke Cecilije Hartl. Pastorkam je razdelila oblačila in nakit, nekaj denarja je šlo za volila služinčadi, normalno in ubožni sklad, spomnila pa se je tudi šestih otrok svoje »nečakinje« *(meiner Nichte)* Janette pl. Lehmann, roj. baronice Zois pl. Edelstein iz Gradca. V resnici ni šlo za pravo nečakinjo oporočnice, temveč za hčerko njene polsestre iz Paradeiserjevega prvega zakona. Tudi Jožef pl. Fichtenau, ki je bil poročen z njeno pastorko, se v oporoki na več mestih imenuje preprosto »moj zeta« *(mein Schwiegersohn)*.

43 AFS NM, Catalogus priori, s. p., leto 1812; Necrologium Provinciae, II. septembris.

44 ŽU Ljubljana–Marijino Oznanjenje, M 1803–1825, fol. 293. – Zakoniti dediči grofa Lovrenca Regulata so bili trije sorodniki, otroci njegove starejše polsestre Frančiške Ksaverije grofice Paradeiser, por. Zois baronice Edelstein: slaboumni Avguštin Zois, Franc Ksaverij Zois in Ivana, por. pl. Lehmann (ARS, AS 774, Gospostvo Ribnica, šk. 46, Iustitalia, proces Antona Rudeža z Lovrencom Regulatom grofom Paradeiserjem zaradi zaostanka na kupnini za Gracarjev turn 1818–1825).

grofov Paradeiser ni domala nikogar na Kranjskem več vznemirila, tako kot se je komaj kdo zavedal, za čigavega potomca je šlo.⁴⁵ Zadnji Valvasorjev pravnik v njegovi rodni deželi je sicer umrl ravno v času, ko je preučevanje deželne zgodovine dobilo institucionalni okvir in nov zagon z ustanovitvijo Kranjskega deželnega muzeja v Ljubljani (1821). S tem pa je tudi Janez Vajkard Valvasor spet pridobil na vrednosti in ugledu, zdaj tudi kot neprecenljivi vir za znanstveni pristop k preteklosti Kranjske in širšega prostora.

V zvezi z Dolenjsko kaže omeniti tudi tisti del Valvasorjevega potomstva, ki je preživel do današnjih dni – ne sicer v Sloveniji – in izvira **iz druge, štajerske veje pl. Dienerspergov**.⁴⁶ Njena začetnica, polihistorjeva vnukinja *Antonija Jožefa Katarina pl. Dienersperg* (1712–1769) se je z Volavč omožila na Ponikvo s svojim sorodnikom Petrom Dominikom pl. Dienerspergom in možu povila kar trinajst otrok. Od teh je bilo deset sinov, povečini častnikov, a se je rod nadaljeval le po enem samem sinu, *Franču Ksaveriju* (1743–1814), graščaku na Dobrni pri Celju. O tem Valvasorjevem pravnuku in njegovih bratih, ki so leta 1766 skupaj z njim dobili baronski naslov, lahko marsikaj izvemo iz spominov njegovega sina in nadaljevalca rodu *Franca Ksaverija ml.* (1773–1846).⁴⁷ Z zadnjim se je glavčina polihistorjevega potomstva preselila v Gradec, kjer njen dobršen del živi še dandanašnji.

Franc Ksaver ml. baron Dienersperg (1773–1846) in njegov gluhonemi stric **Anton** (1733–1797) sta kot edina iz štajerske veje Dienerspergov vsaj nekaj časa živela tudi na Dolenjskem. Prvega je oče leta 1784, starega enajst let, odpeljal k trebanjskemu župniku Rudolfu baronu Zierheimu, pri katerem je nadaljeval šolanje in opravljal izpite na novomeški gimnaziji. Kot je zapisal v svojih spominih (1835), je v Trebnjem ostal neprekinjeno tri leta ter običajno preživljal počitnice na gradovih Rakovnik in Otočec, ne torej pri sorodnikih. Ko pa so ga starši julija 1787 odpeljali domov, je z njimi spotoma obiskal – poleg raznih družinskih prijateljev od Mirne do Šrajbarskega turna – tudi sorodnike na Gracarjevem turnu in Volavčah.⁴⁸

Njegov stric Anton nasprotno bržčas nikoli ni spoznal dolenskega sorodstva pod Gorjanci, a je edini štajerski Dienersperg in zadnji Valvasorjev potomec, katerega življenje se je izteklo na Dolenjskem. Viri

45 Vest o njegovi smrti v civilni bolnišnici, starosti in vzroku smrti je objavil časnik *Laibacher Zeitung* na seznamu v Ljubljani umrlih oseb (*Intelligenz-Blatt zur Laibacher Zeitung*, Nro. 23, 21. 3. 1823, str. 338).

46 Boris Golec, Polihistor J. V. Valvasor, njegovi bližnji in daljni potomci – Nova odkritja iz prezrtih arhivskih zakladov. V: *Arhivistika – Zgodovina – Pravo. Vilfanov spominski zbornik* (Zgodovinski arhiv Ljubljana, Gradivo in razprave 30). Ljubljana 2007, str. 91–93.

47 Zgodovinski arhiv Ptuj, ZAP 70, Zbirka rokopisov, R-45, Rodbina pl. Dienersperg, Genealoško-biografski oris 1835.

48 Prav tam, str. 68–69.

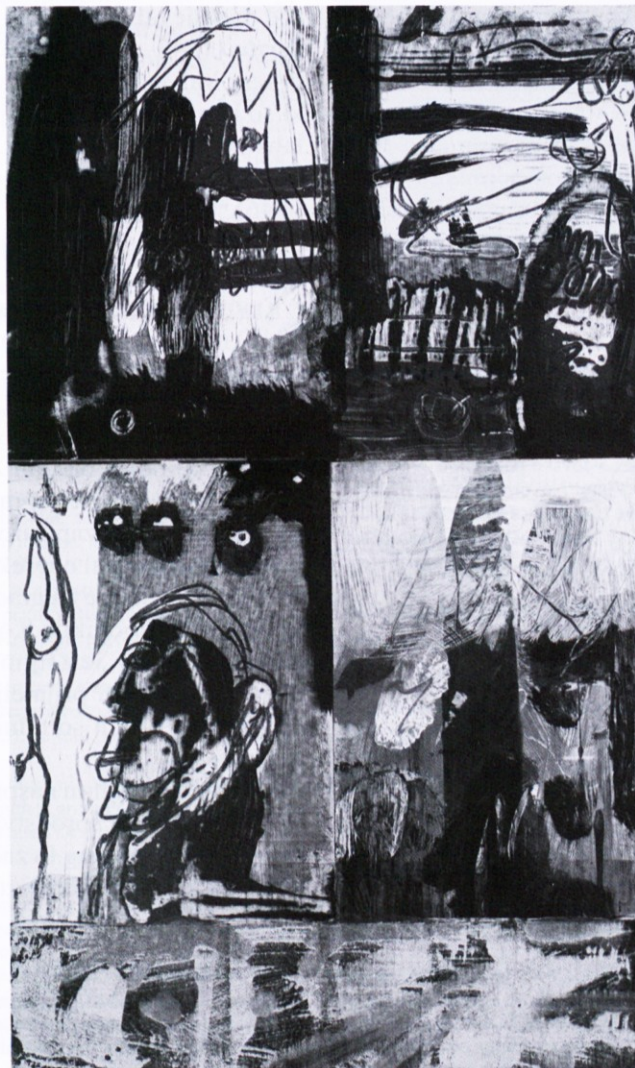
ga navadno označujejo kot nemega, v resnici pa je bil gluhonem in zapovrh »nemirnega temperamenta«.49 Kot tak edini od bratov ni bil povzdignjen v baronski naslov.50 Očitno je potreboval stalno osebno varstvo, in ko so se ga sorodniki slednjič naveličali, se je

49 Dne 5. avgusta 1774 sta dva njegova brata, graščaka, na Dobrni sklenila pogodbo o njegovem dosmrtnem vzdrževanju iz dohodkov od dediščine. Pogodbo je podpisalo še pet bratov in s triletnim zamikom 14. maja 1777 tudi šesti. Brata sta se zavezala, da bo Anton izmenično bival pri Francu Rajmundu na Ponikvi in pri Francu Ksaveriju Avguštinu na Dobrni, pri čemer je treba poleg samega vzdrževanja upoštevati tudi visoke stroške nadzora zaradi Antonovega nemirnega temperamenta (Steiermärkisches Landesarchiv, Graz (StLA), A. Dienersperg, K 1, H 14, 5. 8. 1774).

50 Izvirnik baronske diplome v: StLA, A. Dienersperg, K 1, H 7. Karl Friedrich von Frank, *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum »Alt-Österreichischen Adels-Lexikon« 1823–1918*. 1. Band. Schloss Senftenegg : Selbstverlag, 1967, str. 29.

znašel pri tujih ljudeh, novomeških frančiškanih. V samostanski oskrbi je 29. julija 1797 preminil za vodenico, star 65 let.51 Nesrečni Anton se je torej vrnil v materino kranjsko domovino vsaj umret, pri čemer se sploh ni zavedal, kam so ga bratje poslali.

51 KANM, šk. 69, M/6 1770–1831, str. 50. – Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 382.

Jože Marinč: NA KMETIH, 2008, akril, 70 x 40 cm

Lidija Markelj

KRONIKA

November – december 2009

NOVEMBER

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 2. novembra – Tu se je ustavila pravljíčna karavana Mali knjigobus.

BREŽICE, 3. novembra – V Prosvetnem domu je bila na ogled gledališka predstava Revizor.

MIRNA, 3. novembra – Krajevna knjižnica je pripravila literarni večer z Jožetom Sevljakom.

SEVNICA, 3. novembra – V knjižnici so odprli razstavo Rudija Stoparja in pripravili literarni večer.

BREŽICE, 5. novembra – V mestni hiši so odprli razstavo literarnolikovnega natečaja Jurij Dalmatin in ostali protestanti 2009. – V Posavskem muzeju je kustos in muzejski svetovalec iz Pokrajinskega muzeja Murska Sobota mag. Franc Kuzmič predaval o Trubarju, Bohoriču in Dalmatinu.

ČRNOMELJ, 5. novembra – V prostorih upravne enote so odprli razstavo likovne kolonije v Malem Nerajcu.

KRŠKO, 5. novembra – V KD je bilo mogoče prisluhniti 3. Martinovemu koncertu.

NOVO MESTO, 5. novembra – Ujeti trenutki je naslov fotografske razstave višje bibliotekarke Mire Grahek, ki so jo postavili v Knjižnici M. Jarca. Fotografije so nastale ob haiku pesmih dolenskih osnovnošolcev. Dogodek je popestril kitarist Andrej Pekarovič. – V klubu DU so odprli razstavo članov likovne sekcije Jutro.

SEVNICA, 5. novembra – Sevnica - stoletje na razglednicah je naslov knjige Oskarja Zorana Zeliča, ki so jo predstavili v Lekos galeriji Ana. Izdala jo je krška založba Neviodunum.

ČRNOMELJ, 6. novembra – V knjižnici so priredili razstavo likovnega tečaja, ki je potekal pod vodstvom akademskega slikarja Roberta Lozarja.

KRŠKO, 6. novembra – V avli KD so odprli slikarsko razstavo Mateje Kavčič Vzorci narave. – V klubu KD je nastopil jazzovski trio kitarista Primoža Grašiča.

LOKA PRI ZIDANEM MOSTU, 6. novembra – V kapeli sv. Frančiška so odprli razstavo Kamen na kamen Borisa Koteskega.

SEŽANA, 6. novembra – V Kosovelovem domu so premierno prikazali polurni igrani film Trst je naš novomeškega absolventa režije na ljubljanski AGRFT Žige Virca.

ŠMARJE PRI JELŠAH, 6. novembra – Dela 4. kolonije, ki jo novomeški likovni ustvarjalec in oblikovalec Janko Orač prireja v rojstni Zibiki, so predstavili v KD.

RAKA, 6. novembra – V telovadnici OŠ so priredili gledališko predstavo Vaje v slogu.

ŠENTJERNEJ, 7. novembra – Vinogradniški oktet je povabil na Martinov koncert v KC P. Trubarja.

TREBNJE, 7. novembra – V KD je gostovala gledališka predstava Krpan vs. Brdavs.

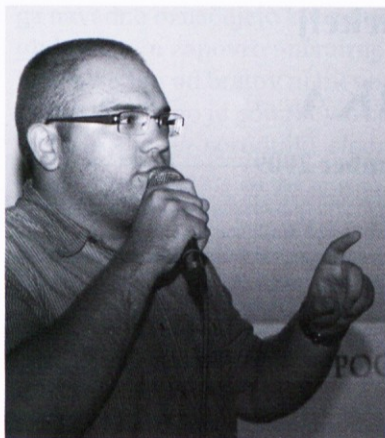
NOVO MESTO, 8. novembra – V KC je Uroš Foerst zaigral monokomedijo Jamski človek.

MENIŠKA VAS, 9. novembra – V vasi se je ustavila pravljíčna karavana Malega knjigobusa.

SEVNICA, 9. novembra – V KD so zaigrali lutkovno predstavo Mineštralala.

ČRNOMELJ, 10. novembra – V knjižnici je potekalo srečanje knjižnih moljčkov.

Režiser Žiga Virč, avtor kratkega igranega filma Trst je naš. (Foto: Rasto Božič)

METLIKA, 10. novembra – Minilo je 60 let od ustanovitve Belokranjskega muzejskega društva. Ob jubileju sta društvo in Belokranjski muzej izdala knjigo Belokranjska železniška proga avtorja Karla Rustje.

SEVNICA, 10. novembra – V knjižnici so predstavili knjigo Ukročena lepota: Sava in njene zgodbe, delo 21 avtorjev. Večer je z igranjem na citre popestrila Duška Stopar.

DOLENJSKE TOPLICE, 11. novembra – V avli KKC so odprli kiparsko razstavo akademske kiparke Alenke Vidregar. Z umetnico se je pogovarjal domači umetnik Jože Kumer.

BREŽICE, 12. novembra – V knjižnici so predstavili delo Emocije avtorja Zorana Milivojeviča. – V sejni sobi UE so odprli območno razstavo fotografij. – Družinsko gledališče Kolenc je v MC pripravilo otroško predstavo Kekec in Bedanec.

KOČEVJE, 12. novembra – Zbirka likovnega salona Kočevje je naslov likovne razstave, ki so jo odprli v Pokrajinskem muzeju, njena avtorica je bila kustodinja Nadja Kovačič.

NOVO MESTO, 12. novembra – V KC J. Trdine si je bilo moč ogledati lutkovnodramsko predstavo Grdi raček.

RIBNICA, 12. novembra – Revolucija kosa v času je bil naslov razstave Bojana Gorenca v galeriji Miklove hiše.

ŠENTJERNEJ, 12. novembra – Laži, ampak pošteno, se je glasil naslov predstave gledališča Siti teater, ki so jo zaigrali v KC P. Trubarja.

ZAFARA, 12. novembra – Na Bildovi domačiji, na rojstni hiši olimpijke matere, so odkrili spominsko ploščo Leonu Štuklju.

ČATEŽ, 13. novembra – V KD so odprli razstavo Rezbarske skulpture.

NOVO MESTO, 13. novembra – V KC J. Trdine je bila novomeška premiera kratkega filma Trst je naš režiserja Žige Virca, v klubu LokalPatriot pa so priredili razstavo o njegovem nastajanju.

PLETERJE, 13. novembra – V stari gotski cerkvi kartuzije Pleterje je z Gregorijanskim koralom v besedi sv. Pavla nastopil koralni zbor ljubljanske Akademije za glasbo pod vodstvom prof. Toneta Potočnika.

SEMIČ, 13. novembra – V KC so odprli slikarsko razstavo Zlatka Praha.

KRŠKO, 14. novembra – V Čebelnaku je gostovalo gledališče Edina zala.

NOVO MESTO, 14. novembra – V Knjižnici M. Jarca so zaključili niz štiri delavnic z naslovom Literatura v post produkciji, ki jih je v sodelovanju z Založbo Goga in republiško Javno agencijo za knjigo pripravila knjižnica. Delavnice sta vodila igravec Branko Jordan in pesnica Stanka Hrastelj. – Škofijski konservatorij za glasbo Jurij Slatkonja je v kapeli Zavoda Friderika I. Barage v Šmihelu priredil diplomski koncert gojenca Petra Smoliča.

SEVNICA, 14. novembra – V Lutrovski kleti gradu je s koncertom gostoval sekstet klarinetov GŠ Celje.

NOVO MESTO, 17. novembra – V Knjižnici Mirana Jarca je potekala prireditve Zgodbe izpod pulta: haiku poezija in podelitev bralne značke za odrasle.

NOVO MESTO, 18. novembra – Na predvečer dneva splošnih knjižnic so v Knjižnici M. Jarca priredili večer s priložnostno razstavo in ga naslovili Vonj po starih zemljevidih.

HROVAČA, 19. novembra – V skednju Škrabčeve domačije so predstavili knjigo Pred časom – portret Staneta Kavčiča. Gosta sta bila avtorja dr. Božo Repe in dr. Jože Prinčič.

NOVO MESTO, 19. novembra – Knjižnica M. Jarca je pripravila osrednjo prireditev ob dnevu slovenskih splošnih knjižnic. – V KC J. Trdine so zaključili fotografski natečaj Dolenjskega lista Naš živalski svet. Zmagovalno fotografijo je posnel Andrej Lukšič iz Dolnje Težke Vode.

SEVNICA, 19. novembra – Dotik narave je naslov fotografske razstave Dušana Klenovška, ki so jo predstavili v grajski galeriji. – V kulturni dvorani je gostovala gledališka predstava Čefurji raus.

KRŠKO, 20. novembra – V KD so izvedli opereto Vesela vdova.

Prizor z uprizoritve izvirne igre Janeza Žaklja Naš Knoblehar v izvedbi škočjanskih ljubiteljskih gledališnikov. (Foto: Lidija Markelj)

METLIKA, 20. novembra – Gost literarnega večera v Ljudski knjižnici je bil Franci Šali. Z njim se je pogovarjal Matjaž Rus. Večer popestrila klarinetistka Tina Križ.

NOVO MESTO, 20. novembra – V galeriji Simulaker so odprli razstavo trebanjske akademske slikarke Maje Kastelic Maja Kastelic nagaja v tušu. Umetnico je predstavil kustos galerije Matjaž Brulc.

STIČNA, 20. novembra – V okviru 10. festivala Stična so v KD priredili komedijo Najemnina.

ŠENTJERNEJ, 20. novembra – Gledališče Zakonska skupina Škočjan je v KC P. Trubarja uprizorilo igro Naš Knoblehar.

TREBNJE, 20. novembra – V Knjižnici P. Golie so odprli knjigomat.

ČRNOMELJ, 21. novembra – V cerkvi Sv. Duha je potekala zaključna prireditev 4. literarnega natečaja Lepota besede. V kulturnem programu sta nastopila Gašper in Brane Banovec, besedila udeležencev natečaja so prebirali člani gledališke skupine ZIK Črnomelj.

KOČEVJE, 21. novembra – V Šeškovem domu je bil koncert zbora Deorina in Deorina Polovike s spremljevalno skupino.

KRKA, 21. novembra – V družbenem centru je z monokomedijo Optimist nastopil Špas Teater.

NOVO MESTO, 21. novembra – V KC J. Trdine je potekalo regijsko tekmovanje odraslih pevskih zborov in malih pevskih skupin 2009. Za najboljši zbor je bil razglašen MePZ Pomlad z zborovodjo Fernandom Pablom Mejiasem, ki je dobil tudi zlato priznanje. To je šlo še v roke MePZ Viva Brežice in vokalni skupini Solzice GŠ Brežice.

SEVNICA, 21. novembra – Na dobrodelni prireditvi Ohranimo iskrice v očeh so v športnem domu uprizorili gledališki spektakel Rokovnjači.

STIČNA, 21. novembra – V okviru 10. festivala Stična so v galeriji Muzeja krščanstva na Slovenskem odprli fotografsko razstavo Podobe projektov KD Stična in razstavo grafik.

ŠENTJERNEJ, 21. novembra – V KC P. Trubarja je nastopila metliška Folklorna skupina I. Navratila.

ŠKOCJAN, 21. novembra – Pevska skupina Plamen je povabila na tematsko prireditev, večer pesmi o vinu z naslovom Iz glažka gre v grlo. Nastopili so godci Folklornega društva KUD O. Župančiča Artiče, osrednja gostja je bila zbirateljica ljudskega izročila in etnološkega gradiva Dušica Kunaver.

KRŠKO, 24. novembra – V počastitev 20. obletnice akcije Sever so v KD pripravili razstavo Človeka nikar... - V klubu KD je nastopil duet jazzistov Jure Tori in Ewald Oberleinter.

BREŽICE, 25. novembra – V knjižnici so predstavili knjigo Prebujanje v dušo avtorice Mateje Hane Hočevar. – V Prosvetnem domu so priredili plesnogledališko predstavo plesnega društva Imani Ruta.

KRŠKO, 26. novembra – Luksuz produkcija je v KD na posebnem predvajanju prikazala vse lanske filme. Prvič so zavrteli film Eko gverila.

NOVO MESTO, 26. novembra – Kill Your Expectations je bil naslov razstave Nejca Smodiša v klubu LokalPatriot. – V knjižnici Centra biotehnike in turizma – Grm Novo mesto je potekalo srečanje mladih literatov srednjih šol pod naslovom Besede, ritem, utripi srca. Gostiteljica srečanja je bila pesnica Barbara Korun.

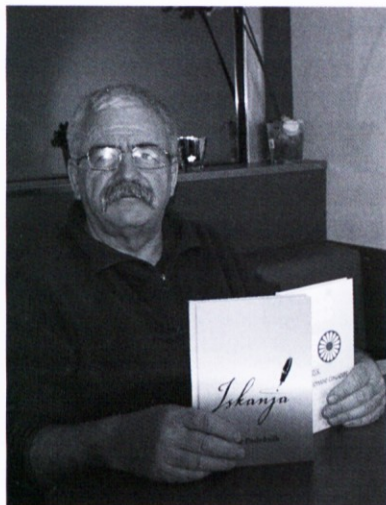
ČRNOMELJ, 27. novembra – V cerkvi Sv. Duha so odprli regijsko razstavo Kolaž 19 avtorjev z Dolenjske, Bele krajine in Posavja. Na razpisu jih je izbrala umetnostna zgodovinarka Tanja Cigoj.

DOBRNIČ, 27. novembra – V KD sta o etnološki dediščini spregovorila Alenka Lamovšek in Dušan Štepec.

HROVAČA, 27. novembra – Na Škrabčevi domačiji je potekala okrogla mizo z naslovom Uporabniki slovenistike.

KOSTANJEVICA, 27. novembra – V gostilni Kmečki hram so gostili igralco Sašo Pavček.

Šentjernejski pesnik Lojze Podobnik.
(Foto: Lidija Markelj)

NOVO MESTO, 27. novembra – V galeriji Dolenjskega muzeja so ob desetletnici regijskega sodelovanja galerijskih hiš iz Kočevja, Novega mesta, Metlike, Brežic in Kostanjevice na Krki odprli likovno razstavo Krajina iz muzejskih depojev, katere nosilec je bila Galerija B. Jakca iz Kostanjevice.

NOVO MESTO, od 27. do 29. novembra – Z nastopom ansambla Nova Academia v kapeli škofijskega Zavoda Friederika I. Barage se je pričel tridnevni niz prvega mednarodnega festivala baročne glasbe, ki ga je Konservatorij za glasbo J. Slatkonje priredil v okviru projekta Baročna glasba, vez med staro in novo Evropo. V kapitlju je profesor konservatorija Milko Bizjak izvajal slovenska posvetna baročna dela za orgle, s posvetno baročno glasbo Romunije pa se je v kapeli šmihelskega zavoda predstavil romunski trio kljunastih flavt s slovito sopranistko Mihaelo Maxim.

ŠENTJERNEJ, 27. novembra – V krajevni knjižnici je bil Lojze Podobnik iz Vrhpolja gost 1. literarnega večera Domači ustvarjalec se predstavi. Predstavil je novo pesniško zbirko *Iskanja*, z njim se je pogovarjala Slavka Kristan.

BUČKA, 28. novembra – V KD je bil koncert vokalne skupine Mesečina.

KAPELE, 28. novembra – Pod naslovom Kdor hoče še pet, mora skraja začeti je potekalo 13. območno srečanje pevcev ljudskih pesmi in godcev ljudskih viž v GD.

KOSTANJEVICA, 28. novembra – V Lamutovem likovnem salonu Galerije B. Jakca so na koncertu nastopile pevke Društva podeželskih žena Pod Gornjanci Kostanjevica na Krki, ki jih vodi Andreja Šošter. S harmoniko je pevke spremljala Jožica Čelesnik.

KRŠKO, 28. novembra – Pihalni orkester Videm je povabil v KD na letni koncert.

MIRNA, 28. novembra – V Domu Partizan je z večerom V objemu besed oziroma V znamenju desetice KUD Klas Mirna praznoval desetletnico delovanja. Uprizorili so tudi pesnitev Krst pri Savici režiserja Staneta Tomšiča.

NOVO MESTO, 28. novembra – Foklorno društvo Kres je v KC J. Trdine povabilo na letni celovečerni koncert.

PODBOČJE, 28. novembra – V KD so se na prvem samostojnem koncertu predstavile Pevke izpod Bočja, ki jih vodi in s harmoniko spremlja Katarina Štefanič. Kot gostje so na koncertu nastopili harmonikarji iz Dobja ter MPZ Planina iz Cerklj ob Krki.

STIČNA, 28. novembra – V okviru 10. festivala Stična so v KD priredili monokomedijo SiTi Teatra BTC in Boruta Veselka z naslovom Laži, ampak pošteno, Aleš Hadalin in Joži Šalej pa sta poskrbela za večer šansonov in zimzelenih pesmi.

ŠENTJERNEJ, 28. novembra – Ob jubileju je MePZ Vlaste Tavčar, ki ga vodi Sonja Povše, v KC P. Trubarja povabil na koncert z gosti z naslovom Čudovita trideseta. Zbor je prejel jubilejno priznanje novomeške izpostave JSKD ter župana občine Šentjernej.

DOBRNIČ, 29. novembra – ŽPZ KTD je v KD povabil na 5. letni koncert. Kot gostje so nastopili Šavrinski godci iz Istre.

DOLENJSKE TOPLICE, 29. novembra – Izbrisani 2 je bil naslov gledališke predstave, ki so jo pripravili v KKC.

ŠENTRUPERT, 29. novembra – V KD je Prosvetno društvo J. Lavtižar nastopilo s predstavo Voli.

BREŽICE, 30. novembra – Jaz pa tebi sestro je bil naslov gledališke predstave v tamkajšnjem Prosvetnem domu.

NOVO MESTO, 30. novembra – ZVKD Slovenije in Stolni župnijski urad Novo mesto sta ob predstavitvi obnovljene slike Sv. Nikolaja italijanskega renesančnega slikarja Jacopa Robustija Tintoretta, ki od 16. stoletja krasi glavni oltar novomeške kapiteljske cerkve, v škofijskem dvorcu priredila strokovni posvet o njenem restavriranju.

BREŽICE, novembra – Posavskim osnovnošolcem, ki so sodelovali v literarnem in likovnem natečaju na temo Jurij Dalmatin in ostali protestanti, so podelili

Dalmatinove značke. – ZKD Slovenije in Geometrično središče Slovenije sta naziv Kulturna šola 2009 podelili OŠ Brežice. OŠ Šentjernej je prejela priznanje Odličnost na področju likovne dejavnosti.

LJUBLJANA, novembra – V Knjižnici O. Župančiča so odprli pregledno razstavo novomeškega samoraslega likovnega ustvarjalca Nejca Smodiša z naslovom Opus.

NOVO MESTO, novembra – Založba Goga je praznovala deset let delovanja. V desetletju je izdala preko sto knjig in več kot 40 plošč. – V preddverju Doma starejših občanov so priredili likovno kolonijo z naslovom Ko barve spregovorijo. Vodil jo je novomeški likovnik Janko Orač.

RAZBOR, novembra – Osrednji gost novembrskega Razborskega večera je bil humorist Toni Gašperič. Zapela je moška vokalna skupina Vitis iz Rogaške Slatine, posebni umetniški gost Oskar Zoran Zelič pa je predstavil svojo najnovejšo knjigo Sevnica – stoletje na razglednicah.

SEVNICA, novembra – Na literarnem večeru poezije Rudija Stoparja in ob razstavi njegovih del v knjižnici je slednja sevnškemu kiparju, slikarju in pesniku podelila listino o častnem članstvu v knjižnici. – Ob desetletju GŠ je župan Srečko Ocvirk šoli podelil Listino Občine Sevnica. Ob jubileju so učenci in učitelji pripravili bogat kulturni program.

ŠTRIT, novembra – Restavrador Aleš Vene je na lastnem domu odprl prenovljeni in razširjeni restavratorski center.

DECEMBER

ČRNOMELJ, 1. decembra – V knjižnici je potekalo 3. srečanje knjižnih moljčkov.

ŠENTJERNEJ, 1. do 4. december – V sodelovanju z Mladinsko knjigo iz Novega mesta so v avli OŠ priredili 29. knjižni sejem. Njegov gost je bil pisatelj Tone Partljič.

KOSTANJEVICA, 2. decembra – V Galeriji B. Jakca, kjer hranijo več kot tri tisoč del velikega dolenskega slikarja in grafika Božidarja Jakca, so ob 110. obletnici umetnikovega rojstva odprli novo postavitev njegove stalne razstave. Avtorji nove postavitve so novomeški arhitekt Jovo Grobovšek, kustos galerije Goran Mikovanović ter umetnostna zgodovinarja Milček Komelj in Andrej Smrekar.

METLIKA, 2. decembra – Za Zimskimi uricami so se pričele Zimske kratkočasnice, ki jih v hotelu Bela krajina prireja Območna izpostava JSKD z Matjažem Rusom na čelu. Na prvem večeru je Sašo Riznič gostil turistično menedžerko leta Jernejo Kamnikar. – V KD je gledališče Bicikleta zaigralo lutkovno predstavo Babica zima.

NOVO MESTO, 2. decembra – V KC J. Trdina so priredili pregledno razstavo novomeške ljubiteljske slikarke Dragice Škrinjar (1999-2009), članice LKD Mavrica.

VIŠNJA GORA, 2. decembra – Praznik slovenske kulture so praznovali s prireditvijo, na kateri so razstavili ilustracije iz knjige Josipa Jurčiča Kozlovska sodba v Višnji Gori, ter prevode knjige. Dogodek so oblikovali ilustratorji Marjan Manček, Sanitago Martin ter Judita Rajnar.

BREŽICE, 3. decembra – Na dan odprtih vrat slovenske kulture so v knjižnici predstavili knjigo Rudija Mlinarja z naslovom Prvi doktor ter pesniško zbirko Franca Živiča V krošnjah cveto korenine. V kulturnem programu so nastopili člani literarne sekcije Beseda, MepZ KD F. Bogoviča Dobova. – V Posavskem muzeju so obiskovalci prisluhnili glasbeni skupini Pelala, ki ohranja kulturo in izročilo Makedonije.

ČRNOMELJ, 3. decembra – V GŠ so predstavili dokumentarno monografijo Franjo Malgaj: Vojni spomini 1941-1919.

KRŠKO, 3. decembra – V Dvorani v parku je potekal literarni nokturmo v prebiranju proze in poezije domačih avtorjev: Vilme Malečkar, Marije Kalčič Mirtič, Mirjane Marinčič, Rudija Stoparja in Antonije Jankovič. Za lepe glasbene

Otvoritev fotografske razstave Boštjana Puclja Osem taktov pavze v Galeriji Krka. (Foto: Milan Markelj)

trenutke sta poskrbela Daniel Ivša na harmoniki in Andreja Zlatič na flavti.

METLIKA, 3. decembra – Rima me zanima je bil naslov pesniške ustvarjalne delavnice v Ljudski knjižnici. – V Galeriji Kambič so organizirali strokovno vodstvo po občasni razstavi Alojz Gangl – kipar na poti v moderno.

NOVO MESTO, 3. decembra – APT je priredil koprodukcijsko plesno predstavo 10 minut vzhodno, ki so jo naslednji dan ponovili. – V KC J. Trdine je potekalo srečanje s pisateljico Ivanko Mestnik in pedagoginjo Matejo Petric. – Knjižnica M. Jarca je priredila monodramo Matjaža Kmecla Slovo Andreja Smoleta od veselih ur, v kateri je nastopil dramski igralec Anatol Štern. – V KC J. Trdine so predstavili razstavo Ivana Skubine Drobne ptice mojega srca.

SEMIČ, 3. decembra – KUD Jožeta Mihelčiča je v avli KC pripravilo literarni večer.

SEVNICA, 3. decembra – V knjižnici so priredili predstavo za otroke Cirkus Naj Zares, v Krmelju pa so jo ponovili.

STIČNA, 3. decembra – Gostja literarnega večera 10. festivala Stična v KD je bila pisateljica Polona Glavan.

TREBNJE, 3. decembra – Svetloba v mreži je bil naslov razstave del obsojenec Zavoda za prestajanje kazni Dob. Razstavo so pripravili v Galeriji likovnih samorastnikov, tam je potekala tudi okrogla miza Umetnost v zaporu.

LAŠKO, 4. decembra – V razstavišču KC so odprli slikarsko razstavo akademskega slikarja Jožeta Marinča iz Kostanjevice. Ustvarjalca je predstavila likovna kritičarka Marlen Premšak.

METLIKA, 4. decembra – V Ljudski knjižnici so predstavili pesniško zbirko Literarnega kluba Metlika Potovanje srca 7.

MIRNA, 4. decembra – V KD je potekala prireditev Mirna poje.

STIČNA, 4. decembra – Na 10. festivalu Stična je s komedijo Igra nastopil makedonski Teater 007.

SEMIČ, 5. decembra – Teater Otočec je v KC gostoval s komedijo Rdeči kotiček.

SENOVO, 5. decembra – Knapa sem vzela, sem zmeraj vesela je bil naslov plesnoglasbene prestave v Domu 14. divizije.

STIČNA, 5. decembra – V okviru 10. festivala Stična je v KD zaigral Makedonski mandolinski orkester.

ČRNOMELJ, 6. decembra – V KD so za otroke priredili gledališko predstavo Snežna kraljica.

KOČEVJE, 8. decembra – V knjižnici so predstavili prvo zgodovinsko raziskovalno nalogo in publikacijo o kočevskem podobarju, slikarju in kiparju Michaelu Ruppeju. O njem je spregovoril avtor publikacije, dijak 2. letnika Gimnazije Kočevje Leon Oberstar.

KRŠKO, 8. decembra – V KD so priredili lutkovno predstavo Kako se kuha pravljica o Rdeči kاپici.

LJUBLJANA, 8. decembra – V Trubarjevem antikvariatu so predstavili ploščo z izbranimi glasbenimi trenutki oz. posnetki poletnega festivala stare glasbe Seviq Brežice.

NOVO MESTO, 8. decembra – V Galeriji Krka so odprli fotografsko razstavo novomeškega fotografa Boštjana Puclja Osem taktov pavze, pri Založbi Goga pa je izšla njegova enako naslovljena monografija.

DOLENJSKE TOPLICE, 9. decembra – Gost literarnega večera v kavarni topliškega hotela Balnea je bil domačin Slavko Klančičar. Z njim se je pogovarjala animatorka Mojca Hočevar.

METLIKA, 9. decembra – V Zimskih kratkočasnicah je Vesna Žist v hotelu Bela krajina gostila Jožeta Pluta.

BREŽICE, 10. decembra – V Prosvetnem domu je bila lutkovna predstava Ostržek.

NOVO MESTO, 10. decembra – V spomin na pred 110 leti umrlega pesnika Dragotina Ketteja so v sodelovanju z Založbo Goga v Knjižnici M. Jarca priredili

Fotografska razstava Draga Vuice o frančiškanih v Sloveniji je na potovanju po razstaviščih v več kot desetih slovenskih krajih gostovala tudi v razstavišču frančiškanskega samostana v Novem mestu. Na sliki: avtor s p. Felicijanom. (Foto: Milan Markelj)

večer z Alešem Debeljakom. V pogovoru z avtorjem je pesnica Stanka Hrastelj predstavila njegove Tihotapce. V klubu LokalPatriot so priredili umetniški večer z razpisano temo Dragotin Kette – Na trgu. – V kavarni Hostla Situla je tekel pogovorni večer s primorskim samostojnim fotografom in kritikom vizualne umetnosti Vasjo Nagyjem.

SEVNICA, 10. decembra – V galeriji na gradu so razstavili zmagovalne fotografije natečaja Slovenia Press Photo 2009.

ADLEŠIČI, 11. decembra – V KD so predstavili dokumentarni film Uskoška dediščina Bele krajine.

BRESTANICA, 11. decembra – Na gradu Rajhenburg so pripravili večer poezije Mile Kačič.

ČATEŽ OB SAVI, 11. decembra – Mojca Funkl je v dvorani hotela Toplice gostovala z monokomedijo Kolumbovo jajce.

ČRNOMELJ, 11. decembra – V KD je bila letna projekcija fotografij Foto kluba Črnomelj. – V KUD Artoteka Bela krajina so odprli razstavo domačink Špele Fabjan in Valentine Strugar Na poti odkrivanja bistva za svetom predstav. O razstavi je spregovoril predsednik društva Mladen Vukšinič.

NOVO MESTO, 11. decembra – V Dolenjskem muzeju so pripravili razstavo ob 60-letnici košarke v Novem mestu. – Teater Otočec je v KC J. Trdine gostoval s komedijo Rdeči kotiček.

ŠMARJETA, 11. decembra – V KD je gostovala nostalgичna komedija Kava in cigareta.

MIRNA, 12. decembra – Vesel sem Mirčan se je imenovala prireditev v prostorih OŠ.

NOVO MESTO, 12. decembra – Ob 800 letnici frančiškanskega reda so v frančiškanski knjižnici pripravili razstavo Draga Vuice Hvaljen, moj Gospod. Predstavili so tudi njegovo enako naslovljeno knjigo, o avtorju je spregovoril pater Felicijan Pevec, za glasbene trenutke pa so poskrbeli kvintet Ponižnih pet, pevka Urška Damiš Burger in orglar Matej Burger. – V klubu LokalPatriot je potekal pesniški večer Na trgu.

SEMIČ, 12. decembra – Trobenta poje je bil naslov promenadnega koncerta v KC.

ŠMARJETA, 12. decembra – MePZ Plastofom je povabil na tradicionalni božičnonovoletni koncert v KD. Nastopili so še humoristična skupina Smeh iz Tržiča, kitaristka Lana Jeglič in imitator Tilen Šerbec Turk.

RAKA, 13. decembra – V OŠ so pripravili gledališko predstavo Čarobni klobuček.

ČRNOMELJ, 14. decembra – V GŠ sta nastopila violinist Matej Haas in pianist Miha Haas.

METLIKA, 14. decembra – V KD so izvedli lutkovno igrico Polžek Samo in priredili novoletni koncert GŠ.

MIRNA, 15. decembra – Vitraž je bil naslov razstave Renate Bukovec, ki so jo odprli v krajevni knjižnici. Dogodek sta popestrila MePZ Kres Čatež in dramska skupina Plin Čatež.

ŠENTJERNEJ, 15. decembra – V KC P. Trubarja so zaigrali otroško predstavo Zajčkova hišica.

NOVO MESTO, 16. decembra – Galerija Simulaker je priredila dobrodelno dražbo umetnin, na kateri so sodelovali umetniki širše Dolenjske.

SEMIČ, 16. decembra – V KC se je odvil koncert GŠ Črnomelj.

BREŽICE, 17. decembra – V dvorani GŠ so pripravili koncert učencev.

MOKRONOG, 17. decembra – V KD so pripravili božičnonovoletni koncert otroškega in mladinskega PZ OŠ in podružnične šole.

NOVO MESTO, 17. decembra – V KC J. Trdine je bila na sporedu predstava Vinka Moederndorferja Zeleni fantek.

SENOVO, 17. decembra – V avli Doma 14. divizije so v spored uvrstili predstavo Rokavička.

Akademska slikarka Nataša Mirtič.
(Foto: Rasto Božič)

NOVO MESTO, 18. decembra – Knjižnica Mirana Jarca, Založba Goga, Mestna občina Novo mesto in Ministrstvo za kulturo so priredili pogovor In Memoriam: Ivan Koštial, saj je v letu 2009 minilo 60 let od smrti častnega Novomeščana, profesorja, jezikoslovca in folklorista Ivana Koštiala. Njegovo življenje in delo sta v pogovoru z etnologinjo dr. Ireno Rožman predstavili romanistka dr. Agata Šega s Filozofske fakultete v Ljubljani in profesorjev vnuk, na Koprskem živeči Evgen Koštial. – V klubu LokalPatriot so pripravili predstavo Srđana Jovanovića Skupinska terapija.

RIBNICA, 18. decembra – V Galeriji Miklove hiše so odprli razstavo izbora del iz Likovne zbirke Riko, ki jo je odprla ministrica za kulturo Majda Širca.

ŠENTRUPERT, 18. decembra – ŽPZ, ki ga vodi zborovodkinja Nataša Dragan, je povabil na 2. samostojni koncert v KD. Kot gostje so nastopili OPZ dr. Pavla Lunačka, kvartet flavt GŠ Trebnje, plesalke flamenka, pevce pa je na klavirju spremljal Peter Urek.

TREBNJE, 18. decembra – V Baragovi galeriji so pripravili razstavo Z jaslami po poteh slovenskih misijonarjev.

ČATEŽ OB SAVI, 19. decembra - V domu krajanov je bil božični koncert KUD Antona Kreča.

ČRNOMELJ, 19. decembra – V KD je bil večer s folklorno skupino Dragatuš in gosti, plesalci akademske folklorne skupine Ozare iz Kranja.

DOBOVA, 19. decembra – Za božičnonovoletni koncert v KD je poskrbelo KD Gasilski pihalni orkester Loče.

FARA, 19. decembra – V telovadnici OŠ je potekal božično-novoletni koncert tamburaške skupine Dupljak.

GLOBOKO, 19. decembra – V Prosvetnem domu je bil promocijski koncert Ljudskih pevcev Globoko.

KRŠKO, 19. decembra – V godbenem domu so pripravili koncert Trio trobent in FTS Na muč.

NOVO MESTO, 19. decembra – Re:produkt se je glasil naslov likovne razstave domače akademske slikarke Nataše Mirtič v Galeriji Simulaker. – Pihalni orkester Krka je pod vodstvom Matevža Novaka v KC J. Trdine priredil novoletni koncert. Koncert so popestrili s predvajanjem fotografij orkestra, ki jih novomeški fotograf Boštjan Pucelj objavil v monografiji Osem taktov pavze.

ŠENTJERNEJ, 19. decembra – Šentjernejski oktet je v KC P. Trubarja povabil na letni koncert.

ČATEŽ OB SAVI, 20. decembra – V dvorani Hotela Toplice je bil božični koncert GŠ Brežice.

ČRNOMELJ, 20. decembra – Na praznični koncert je v OŠ Mirana Jarca povabila Godba na pihala. – V KD je bil promocijski koncert Črno na belem z gosti.

KRŠKO, 20. decembra – Rotary klub Čatež je v KD pripravil 12. dobrodelni božični koncert.

TREBNJE, 20. decembra – Občinski pihalni orkester in Trebanjske mažorete so povabili na novoletni koncert v športno dvorano OŠ.

KOSTANJEVICA, 21. decembra – Novomeški APT je v nekdanji samostanski cerkvi Galerije B. Jakca premierno uprizoril projekt Jorge L. Borges: Zgodovina večnosti.

KRŠKO, 21. decembra – V vrtincu filmske glasbe je bil naslov plesne predstave v KD.

PODBOČJE, 21. decembra – V OŠ so izvedlo otroško predstavo Sapramiška.

ŠMARJETA, 21. decembra – V KD je potekala stand up komedija z Martino Ipša.

BRESTANICA, 22. decembra – OŠ je postregla z otroško predstavo Muca Copatarica.

KRŠKO, 22. decembra – V objemu praznikov je bil naslov prireditve KD Grič Krško v Dvorani v parku. – Čas je za spremembe je bil naslov gledališke predstave v KD.

NOVO MESTO, 22. decembra – V Knjižnici M. Jarca so priredili lutkovno

igrico Snežaki korenjaki.

OREHOVICA, 22. decembra – Učenci podružnične šole so v GD pripravili prireditev Pozdrav novemu letu in v goste povabili MePZ Ajda.

TREBNJE, 22. decembra – Za praznični koncert v športni dvorani KŠ je poskrbela zasedba Perpetuum Jazzile.

METLIKA, 23. decembra – V hotelu Bela krajina se je v Zimskih kratkočanicah Sašo Đukič pogovarjal z Denisom Avdičem.

ŠENTJERNEJ, 23. decembra – Plesna skupina Harlekin je v KC P. Trubarja priredila predstavo Zvezdica Zaspanka.

NOVO MESTO, 25. decembra – V frančiškanski cerkvi so pripravili božični koncert Frančiškanskega komornega zbora in orkestra.

CERKLJE OB KRKI, 26. decembra – KD Planina je v cerkvi sv. Marka priredilo božični koncert. Poleg MPZ so nastopili še MePZ Planina, Marija Jerele, Koledniki iz Bušče vasi, Petra Turšič, cerkveni OPZ, Katarina Štefanič in Maja Barič.

ČATEŽ OB SAVI, 26. decembra – Matjaž Javšnik je v dvorani Hotela Toplice zaigral predstavo Optimist.

ČRNOMELJ, 26. decembra – Ob dnevu samostojnosti in enotnosti je bil na proslavi v KD novoletni koncert črnomaljskih glasbenikov.

KOSTANJEVICA, 26. decembra – Pihalni orkester Kostanjevica na Krki je v telovadnici OŠ J. Gorjupa pripravil božičnonovoletni koncert.

PODBOČJE, 26. decembra – Zbor novomeškega Konservatorija za glasbo J. Slatkonje je v cerkvi Svetega Križa priredil božični koncert, v okviru katerega je krstno izvedel Božično kantato-Zdaj razsvetljena je noč ravnatelja konservatorija Aleša Makovca. Koncert je ponovil v cerkvi sv. Fabijana in Boštjana v Kočevju ter 6. januarja v kapiteljski cerkvi v Novem mestu.

SEMIČ, 26. decembra – Mladinski PZ z gosti je v cerkvi sv. Štefana poskrbel za božičnonovoletni koncert.

KAPELE, 27. decembra – V farni cerkvi je potekal novoletni koncert KD kapele Pesem med sosedi.

KOČEVJE, 27. decembra – Vokalna skupina Cantate Domino je imela v Šeškovem domu božični koncert, na katerem so zaokrožili 20 letnico delovanja in predstavili svojo tretjo ploščo. Kot gost je nastopil vokalni ansambel Klek iz Ogulina. Dijaki kočevske gimnazije so ob klavirski spremljavi Erika Šulerja dramsko uprizorili kantato skladatelja Matije Tomca Slovenski božič.

ŠKOCJAN, 27. decembra – Cerkveni MePZ Dobrava je v Metelkovem domu priredil božičnonovoletni koncert.

PREDGRAD, 27. decembra – V KD Grad Polane je potekala tradicionalna prireditev Anževo, na kateri so nastopili: odrasla in veteranska folklorna skupina Predgrad s tamburaši, folklorna skupina Stična, KUD T. Rožanca klapa Lavanda, Belokranjski harmonikarji in Vinko Fugina – Šlajser. Predstavili so tudi knjigo Mimi Vresovnik Začarana v sinjini.

KRŠKO, 28. decembra – V KD so pripravili prednovoletni koncert Big banda Krško.

NOVO MESTO, 28. decembra – Mestna godba je pred rotovžem priredila prednovoletni koncert.

ŠENTJERNEJ, od 28. do 29. decembra – Pihalni orkester občine, ki ga vodi Miro Saje, je v KC P. Trubarja priredil tradicionalni božičnonovoletni koncert.

ŠENTRUPERT, 28. decembra – Oktet Gallus je v cerkvi sv. Ruperta poskrbel za božični koncert.

SEMIČ, 29. decembra – Družinsko gledališče Kolenc je v KC zaigralo lutkovno predstavo Čarobni klobuček.

ČRNOMELJ, 30. decembra – V cerkvi sv. Petra je bil koncert božičnih pesmi različnih narodov komornega zbora Musica Ptuj.

ČRNOMELJ, 31. decembra – Gledališka skupina ZIK je v KD priredila silvestrsko predstavo Kavarna slavnih.

ČATEŽ OB SAVI, decembra – GŠ Brežice je v dvorani hotela Terme priredila koncert harmonikarskega, citrarskega, tamburaškega, godalnega, pihalnega in simfoničnega orkestra, nastopili so tudi posamezni instrumentalisti in pevci.

ČRNOMELJ, decembra – Člani Foto kluba so v KD pripravili projekcijo fotografij.

DOLENJSKE TOPLICE, decembra – V veselem decembru se je zvrstilo več kulturnih prireditev, gostja Miklavževega večera je bila pisateljica Ivanka Mestnik, domači Vesel teater pa je uprizoril predstavo Receptija.

KOSTANJEVICA, decembra – Država je postala soustanoviteljica Galerije B. Jakca, krška in kostanjeviška občina pa ostajata solastnici v manjšem delu.

KRŠKA VAS, decembra – TD je v prostorih KS pripravilo razstavo starih razglednic, fotografij in drugih dokumentov o Krški vasi.

KRŠKO, decembra – Valvasorjevi knjižnici je kulturno ministrstvo podarilo dragoceno zbirko Iconotheca Valvasoriana, faksimilni natis Valvasorjeve grafične zbirke. O njej je spregovoril urednik dr. Lojze Gostiša. - Na osrednji proslavi ob dnevu državnosti in samostojnosti v KD so nastopili Simfonični orkester GŠ s solisti ter združene vokalne skupine Lavrencij, Aves, Irij in oddelek za petje GŠ Krško, marimbist Lovro Ašič in pevci, pevka Alenka Godec ter operna solista Aljaž in Valerija Farasin.

NOVO MESTO, decembra – V predverju PU so razstavili likovnoliterarni podvig novomeške ljubiteljske slikarke Jožice Škof in pesnika Smiljana Trobiša. Za glasbeno popestritev je poskrbel kvartet klarinetov policijskega orkestra, Trobiševo poezijo pa je recitiral ljubljanski igravec Demeter Bitenc. - V parku pred KC Janeza Trdine je društvo Julija priredilo večdnevne otroške predstave, ustvarjalne delavnice, obisk Taus teatra z lutkami... - V jedilnici Splošne bolnišnice so postavili razstavo umetniških fotografij sester Karoline in Ane Žužek o siničkah in utrinkih iz narave. – Plesno društvo Terpsihora je tradicionalni novoletni park pripravilo v sodelovanju z novomeško lutkovno skupino Lutkovotiva. Zaigrali so lutkovnoplesno predstavo Snežena kepa.

SEVNICA, decembra – Ob občinskem prazniku so v dvorani Alberta Felicijana na gradu Jelka Kolar, Vida Križnik, Štefka Vidrih in Anica Perme pripravile literarni večer. Nastopil je tudi PZ DU. – V galeriji Eskulap v ZD so odprli fotografsko razstavo, ki jo je zasnoval sevniški umetnik Rudi Stopar. Lastna dela je razstavilo devet ljubiteljskih fotografov iz Društva Trg Sevnica.

ŠENTJERNEJ, decembra – V KC P. Trubarja so na pobudo arhitekta Zvoneta Pelka prijatelji samostana Pleterje ustanovili KD Zgovorna tišina. – V prostorih OŠ je samostojno razstavo pripravila novomeška likovnica Marinka Starc. Na otvoritvi je nastopila otroška folklorna skupina.

ŠENTRUPERT, decembra – Veseli december je prinesel vrsto kulturnih dogodkov: nastope ansamblov, plesnih in gledaliških skupin, Emin božičnonovoletni sejem, dneve odprtih vrat KD Klati vitez na graščini na Veseli gori, žive jaslice itd.

ŠKOFJA LOKA, decembra – Med lansкими prejemniki Severjevih nagrad za igralske dosežke je bila igralka Mestnega gledališča ljubljanskega Jana Zupančič, ki prihaja iz Ivančne Gorice.

ŽUŽEMBERK, decembra – Božičnonovoletni koncert so šolarji združili z božično tržnico, koncert pa so posvetili nedavno preminulemu alpinistu Tomažu Humarju, ki ima svoje mesto v šolskem muzeju znanih Suhokranjčanov – njegova mama je namreč Suhokranjka.

SEZNAM OKRAJŠAV

DU: društvo upokojecev

GD: gasilski dom

GŠ: glasbena šola

JSKD: javni sklad za kulturne dejavnosti

KC: kulturni center

KKC: kulturno-kongresni center

KD: kulturni dom, kulturno društvo

KS: krajevna skupnost

KUD: kulturno-umetniško društvo

MC: mladinski center

MePZ: mešani pevski zbor

MPZ: moški pevski zbor

OŠ: osnovna šola

PGD: prostovoljno gasilsko društvo

PZ: pevski zbor

PU: policijska uprava

RIC: razvojno-izobraževalni center

TD: turistično društvo

UE: upravna enota

VDC: varstveno-delovni center

ZIK: zavod za izobraževanje in kulturo

ZKD: zveza kulturnih društev

ZVKD: zavod za varstvo kulturne dediščine

ŽPZ: ženski pevski zbor

r a s t

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA
LETNIK XXI., februar 2010, št. 1 (127), ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

- IZDAJATELJICA:** Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Alojz Muhič
- SOIZDAJATELJICE:** Občine Črnomelj, Dolenjske Toplice, Metlika, Mirna Peč, Mokronog-Trebelno, Semič, Straža, Šentjernej, Šentrupert, Škocjan, Šmarješke Toplice, Trebnje in Žužemberk ter Založba Goga
- SVET REVIJE:** Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Andreja Brancelj Bednaršek (Metlika), Rudolf Cerkovnik (Žužemberk), Marjan Grahut (Šmarješke Toplice), Anica Jakša (Semič), Ksenija Khalil (Črnomelj), Cvetka Klobučar (Škocjan), Dušan Krštinc (Straža), Jože Kumer (Dolenjske Toplice), Mitja Ličen (Knjigarna Goga), Stane Peček (Trebnje in Mokronog-Trebelno), Aleksander Rupena (Mirna Peč), Ida Zagorc (Šentjernej), Jože Zupan (Šentrupert)
- UREDNIŠTVO:** Rasto Božič (odgovorni urednik), Ivan Gregorčič (Literatura), Dragica Breščak (Kultura), Joža Miklič (Družbena vprašanja), Milan Markelj (Odmevi in odzivi), Janko Orač (likovni urednik)
- NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA:** Mestna občina Novo mesto, Seidlova 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07) 39-39-253, faks: (07) 39-39-208, el. pošta: rast@novomesto.si
- LEKTOR:** Peter Štefančič
- NAROČNINA:** Podračun Mestne občine Novo mesto, št. 01285-0100015234, s pripisom: za revijo Rast. Letna naročnina za fizične osebe je 18,80 EUR, za pravne osebe 31,30 EUR. Ta številka stane v prosti prodaji 4,20 EUR. Odpovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.
- PRISPEVKI:** Prispevke sprejemajo tajništvo revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Prispevki naj bodo napisani elektronsko, priporočena dolžina je 20.000 znakov s presledki, Odmevi in odzivi 8.000 znakov s presledki, priporočeni format MS Word. Odstopanja od opisanega so možna le po dogovoru z odgovornim urednikom. Vsi prispevki so lahko objavljeni tudi spletno.
- NAKLADA:** 500 izvodov
- PRIPRAVA ZA TISK:** MiM
- TISK:** Tiskarna Novo mesto
- Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8,5 odst.
- Izhaja dvomesečno
- PODPORNIKI:** Izid te številke so podprli: Mestna občina Novo mesto, Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, občine soizdajateljice, Krka, d. d., Trimo Trebnje.

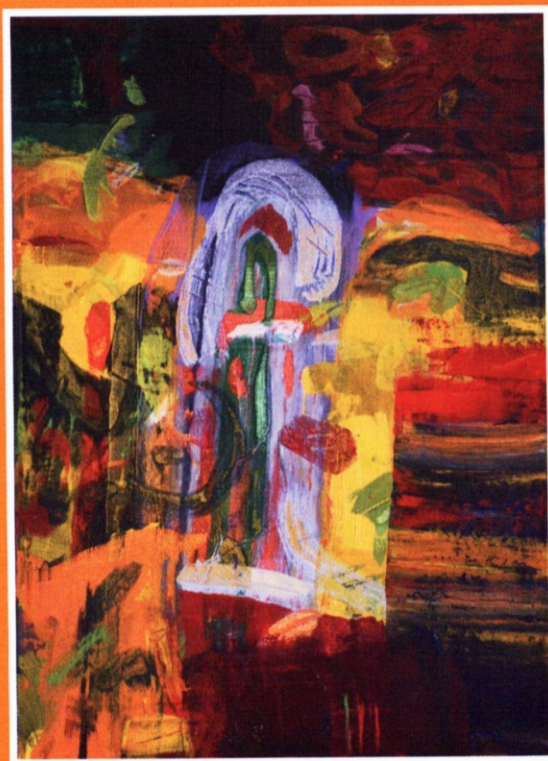

MESTNA OBČINA NOVO MESTO

ISSN 97703536750

9 770353 675002 00127

CENA: 4,20 EUR